तन्त्राख्यान

ने.सं. ६३८ या तन्त्राख्यानया मूलपाठ, अनुवाद व विवेचना

- तुलसीलाल सिंह

रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

तन्त्राख्यान

(नेसं ६३८ या मूलपाठया सम्पादन, अनुवाद व विवेचना)

तुलसीलाल सिंह

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

पाटन संयुक्त क्याम्पस

यलध्वाका, यल ।

सफू : **तन्त्राख्यान**
(नेसं ६३८ या मूलपाठया सम्पादन, अनुवाद व विवेचना)

च्वमि : तुलसीलाल सिंह

पिकाक : लोकररत्न कोषया आर्थिक ग्वहालिं
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
पाटन संयुक्त क्याम्पस
यलध्वाका, यल ।

सफूया हामा : च्वमि

पिथना : नेसं ११२९
विसं २०६६
ईसं २००९

थाकु : डट्स प्रिन्टिङ्ग हाउस
प्रयाग पुखू, यल ।

मू : २०० तका

धलः

पासा तुलसीलाल सिंहयात भिंतुना	क
तन्त्राख्यान बाखं सफू	ख
जिगु थ:गु खँ	ङ
न्ह्यखँ	१
तन्त्राख्यान	१०
कापले व ल:हँय्या बाखं	११
राजकुमार व मूर्खम्ह माक:या बाखं	१४
मण्डबिसर्पिणी सि व कुसिया बाखं	१६
भैरुण्डा भंग:या बाखं	१९
लोभी ध्वं, अहल्या व धुँया बाखं	२१
माली व धुँया बाखं	२३
क्व: व कृष्ण सर्पया बाखं	२७
सिंह व खराचिया बाखं	२९
लुँया बिखू बीम्ह सर्प व ब्रम्हूया बाखं	३२
भा:त बसय् त:म्ह ब्रम्हूनीया बाखं	३५
सर्प व क्व:बुँइया बाखं	३८
ल्ह्वंम्ह द्वहँ व धुँया बाखं	४०
मूर्ख माक:या बाखं	४२
माक: व निम्ह तिपू कापलेया बाखं	४४
किसि व छुँया बाखं	४७
दरिद्र ब्रम्हू, खुँ व पिशाचया बाखं	५०

लोभी ब्रम्हूया बाखं	५२
कृष्ण सर्प व ब्यांचिया बाखं	५४
चलाखम्ह ध्वंया बाखं	५६
भा:त स्या:म्ह वाणिपुत्री व धूर्त ल्यव:या बाखं	५९
ऋषि व खिचाया बाखं	६२
श्राप ला:म्ह ध्वंया बाखं	६४
माक:यात पिखुसो झंगलं अर्ति ब्यूगु बाखं	६५
तुंथी तिमिला का:वंपिं मूर्ख माक:तय्गु बाखं	६८
स्वीनिता लक्षण दुम्ह जुजुया बाखं	७०
विनायक, ब्रम्हू व वया ज:लाख:लाया बाखं	७२
भालुं धा:पा: यानाब्यूम्ह धूर्त ब्रम्हूया बाखं	७५
कपालय् च्वयाह:गु खँ सुनानं हुइमफु धइगु बाखं	७९
माक: ल्यव: काइम्ह बानियापुत्रीया बाखं	८१
निथाय् ब्वलंपिं निम्ह भतुया बाखं	८४
सर्वनाश जुइगुसिबें अर्द्धनाश जुइगु बांला: धइगु बाखं	८६
कंगलिं ब्रम्हूया ज्यान लितका:गु बाखं	८८
जुजुयात स्याय्त्यंम्ह नौ, षडयन्त्रकारी मन्त्रीया बाखं	९१
शश व तित्तर सीगु बाखं	९४
म्ये हा:म्ह गधा व ध्वंया बाखं	९६
लोभी न्याखुंबोह: व कंगलिया बाखं	९८
धूर्त भौचा व छुँतय्गु बाखं	१०२
सिमलस्वांयात ला: भा:पीम्ह ध्वंया बाखं	१०५
स्वम्ह ठगतय्सं बम्हू ठगय् या:गु बाखं	१०७
सिँक:मि व वया कला:या बाखं	१०९
बखुंत सकलें जाना: पाँय् ब्वय्कुगु बाखं	११३
भा:तं खंक ल्यव: काइम्ह मिसाया बाखं	११५
भौचित ग्वाहालि बिया: थ: नं बचय् जूम्ह छुँया बाखं	११९
क्व: व न्हिकांभंग:या बाखं	१२६
लिधंसा	१३०

पासा तुलसीलाल सिंह्यात भिंतुना

तन्त्राख्यान –

बाल उपयोगी उपदेशात्मक बाखंपुच: **तन्त्राख्यान**या सम्पादन सहप्रां भाजु तुलसीलाल सिंहपाखें बांलाक जूगु दु । संस्कृतं च्वयात:गु पद्यात्मक मूलांशया नेवा:भासं गद्यानुवाद याना: उकिं बिउगु उपदेशयात चिक्चाहाक:गु छपु बाखं कना: क्वचाय्कात:गु, उजा:गु बाखं ४४ पु दुथ्या:गु थुगु संग्रह उपदेशया ल्याखं मस्तय्त ज्याखेले दुसा कालक्रमिक भाषा अध्ययनया दृष्टिं अनुसन्धान याइपिं प्रौढ जीवनया लागी नं आपालं ज्याखेले दु। जितराज भारों नेसं ६३८ स (प्यस: व गुइछदँ न्ह्य:) संस्कृतया नेपालभाषां भाय् हिलात:गु थुगु सफुली तुलसीलालजुं थौंकन्हय्या नेवा:भासं रूपान्तर यानादीगुली उथासंनिसें थौंतकयादुने नेवा: खँग्व:, नेवा: खँपु गुकथं हिलेधुंकूगु दु धयागु खँ थुइकेत थ्व सफुलिं यक्व ग्वाहालि याइ। च्वसापासाया ग्वसालय् स्वंगु प्रा. डा. कमलप्रकाश मल्लं सम्पादन यानादीगु पुलांगु नेपालभाषाया कोश, नेसं ११२० (**A Dictionary of Classical Newari**, 2000 AD) दय्केगुली यक्व ज्या याना: पुलांगु नेपालभाषा अध्ययन-अनुसन्धानया अनुभव नं दुम्ह वय्कलं थुकी पुलांगु नेपालभाषायात थौंकन्हय्या नेपालभाषाया शुद्ध रूपं रूपान्तरण यानादीगु दु । नेपालभाषाया पुलांगु भाषाय् विशेष अध्ययन दय्धुंकूम्ह वय्कलं इलय् ब्यलय् नेपालभाषाया पुलांगु रूपयात कया: सफू व लेख च्वय्गु यानादीगु लँपुइ थुगु **तन्त्राख्यान** सफू नं सम्पादन याना: न्ह्यब्वयादीगु लागी वय्क:यात भिंतुना लिसें सुभाय् देछाय् । सुभाय् ।

प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशी

तन्त्राख्यान बाखं सफू

विविध जात जाति, भाषा, संस्कृतिया देय् नेपाःया थःगु हे लिपि, प्राचीन साहित्यं सम्पन्नगु छगू भाषा नेपालभाषा नं खः । नेपालय् संस्कृत भाषायां ल्यू संख्यात्मक दृष्टिं विषय विविधताया दृष्टिं दकलय् अप्वः पुलांगु वाङमयया सफू दुगु भाषा नेपालभाषा खः । उकिं थ्व भासं रचना जूगु प्राचीन वाङमय ग्रन्थ केवल नेपालभाषाया जक मजूसे नेपाः देया हे महत्त्वपूर्ण सम्पदा जूगु दु । थथे हे नेपालभाषाया छगू प्राचीन महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ ने.सं ५३८ स रचना जूगु **तन्त्राख्यान** बाखं सफू नं खः । नेपालभाषाया प्राचीन बाखंया तःगू प्रकारमध्ये औपदेशिक बाखं नं छगू खः । **तन्त्राख्यान** थज्यागु हे ४४ पु नीतिपरक बाखंया संकलन खः गुगु थौं स्वयाः थ्यंमथ्यं ५०० दँ न्ह्यः संस्कृत भाषां च्वयातःगु तन्त्राख्यानया बाखंयात नेपालभाषां अनुवाद याना तःगु खः । तत्कालीन च्वमिपिसं उगु ईया समाजया आवश्यकता तथा आकांक्षाकथं जक थ्व सफूया निर्माण याःगु मजूसे थ्व सफूयात थीथी इलय् ल्ह्ययगु जुगु व आपालं प्रति लुयावःगु जूगुलिं थज्याःगु सफू उगु इलय् तसकं लोकंह्वाः धैगु नं स्पष्ट जूगु दु । समाजयात भिंगु लँपाखे न्ह्याकेगु तातुनाः चिनातःगु थ्व तन्त्राख्यान बाखं सफू, नैतिक मूल्य, मान्यताया जः तत्कालीन समाजय् ह्वलेगु दृष्टिं जक महत्त्वपूर्णगु मखुसे थुकी छयलातःगु खँपु, उखान, खँत्वाः आदिं उगु ईया समाज तथा तत्कालीन जनताया मनोभाव आदियात ब्वय्गु याःगुलिं नृतत्वशास्त्रया दृष्टिं तथा प्राचीन नेवाः भाय्या भाषिक अध्ययनया दृष्टिं नं थ्व सफू उलि हे महत्त्वपूर्ण सिद्ध जुगु दु । थज्यागु हे खँयात मनन् यानाः नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं थःगु एम्.ए.या पाठ्यक्रमय् प्राचीन साहित्यया अध्ययनया भ्वलय् **तन्त्राख्यान** बाखं सफूयात नं दुथ्याकूगु खः ।

ने.सं १०२९ न्ह्यःतक नेपालभाषाय् गुलि नं सफू पिदन फुक्क हस्तलिखित रूपय् जक पिदन । नेपालभाषा थज्यागु हस्तलिखित ग्रन्थया दृष्टिं समृद्ध खयानं थज्यागु सफू संकलन तथा सुरक्षाया अभावं गुलिखय् छैंय् छैंय् वाय्त्यःफ्वाय्त्यः जुयाः तनावनाच्वंगु स्यनावनाच्वंगु दुसा गुलिखय् संकलन जुया नं सफूया महत्ता

थुया नं अनेक कारणं प्रकाशनय् हय्फुगु स्थिती मदु। थौं थें प्राचीन कालय् लेखन कार्य उलि परिमार्जित मजूगु, छम्ह च्वमि व मेम्ह च्वमिया लेखन ज्याय् पाइगु, गुलिं च्वमिपिसं छगू हे शब्दयात तःगु कथं च्वइगु, पदयोग पदवियोगयात च्यूताः मतइगु, अथे हे छगू हे सफुली थीथी कथंया लिपि, संस्कृत, नेवाःभाय् आदि छ्यलीगु, नापं उगु ईया नेवाः भाय् व थौंया नेवाः भाय् आपालं पाय्धुंकूगु कारणं, पुलांगु सफूयात गथे खः अथे हे प्रकाशनय् हय्वलय् थौंया ब्वमिपिनिगु नितिं नँया बजि न्ह्यय्गु थें जुइगु स्वभाविक खः । फलत सफू प्रकाशनय् वःसां उकिया उपयोगिता थौंया साधारण ब्वमिपिसं काय् फइमखु। उकिं थज्यागु सफू पितहय्बलय् केवल थौंया देवनागरी लिपिं जक लिप्यान्तरण यानां मगाः, उगु ईया भाषा, लेखनविधि, चिन्ह आदियात नं उलि हे मनन् यानाः उकी न्ह्यथनातःगु खँयात थौंया भाषां नं अनुवाद तयाः पिकाःसा जक अज्यागु सफू थौंया ब्वमिपिंत ग्राह्य जुइ । उकिं पुलांगु ग्रन्थयात बांलाक सम्पादन यानाः थौंया ब्वमिपिंत धाथें ज्याय्ख्यलय् जुइक पितहय्गु धयागु कम चानचुनया खँ मखु । थीथी लिपिया ज्ञान, पुलांगु नेवाः भाय्या नापं पुलांगु लेखनविधि, चिन्ह आदिया ज्ञान तथा अनुभव मदुपिनिगु नितिं थज्यागु ज्या सम्भव मजुइगु स्वभाविक खः। तर थज्यागु ज्यायात सहप्राध्यापक तुलसीलाल सिंहजुं सम्भव यानाबियादिल । तःदँ तक प्राचीन नेवाभाय्या शब्दकोश निर्माणया ज्याय् थःत फ्यानादीम्ह तथा थौंकन्हय् प्राचीन नेपालभाषा साहित्यसम्वन्धी शोधज्याय् तल्लीन जुयाच्वनादीम्ह विद्वान् भाजु तुलसीलालजुं थःगु ज्ञान व सीपयात थज्याःगु हे पुलांगु सफू पितहय्गुली छ्यलादिल, छम्ह उत्तरदायी शिक्षकया दायित्व निर्वाह यानादिल, थःगु जातिय स्वाभिमानयात म्वाकेगुली तिबःबियादिल। प्राचीन साहित्यया अध्ययन, अनुसन्धानया भ्वलय् वय्कःया **नारदस्मृती दिव्यपरीक्षां** लिउ पिदंगु थ्व **तन्त्राख्यान** सफू नेवाः जातिया नितिं छगू तःजिगु मूसि खः धकाः मधासे मगाः । मूल पाठयात तसकं शद्ध जुइक आपालं अध्ययन मनन् यानाः पाठ सम्पादन नापं थौंया नेवाः भाषं भाषानुवाद व विवेचना नं यानातःगुलिं थ्व सफूया महत्ता तसकं च्वन्ह्याःगु दु । अझ थुलि जक मखु थ्व सफूया ओजपूर्ण, खोजपूर्ण **न्ह्यचखं** सफूया गरिमायात अझ च्वन्ह्याकाव्यूगु दु, नेपालभाषाया विद्यार्थीपिनिगु नितिं जक मखु साधारण नेपालभाषाया मतिनामिपिंतनं नेपालभाषाया प्राचीन साहित्यिक सम्पदा म्हसीकेत तिबः ब्यूगु दु । उकिं थज्यागु अमूल्य ज्याया नितिं नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं वयकःयात न्ह्याक्व हे सुभाय् देछाःसां मगाः ।

नेपालभाषा पुलांगु साहित्य त:मि जुयानं, थज्यागु साहित्य देय्या गौरव खयानं थज्यागु सफू प्रकाशनय् हय्मफुगु छगू प्रमुख कारण आर्थिक श्रोतया अभाव नं ख: । थज्यागु सफू पिकाय्गु नितिं आ:तक छुं नं ज्या सरकारी गैरसरकारी तवरं जूगु मदुनि । गुलि नं जुल नीजि स्तरं जुल, सहृदय दातापिनिपाखें जुल । त्रिभुवन विश्वविद्यालयस नेपालभाषाया प्राध्यापन जुल नं विश्वविद्यालयपाखें प्राध्यापनयात मा:गु पाठ्य सफू पिकाय्गु ज्या मजू । फलत थज्यागु सफू बांलाक सम्पादन याय्फुपिं योग्य तथा उत्साही शिक्षकपिं नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् दया नं आर्थिक अभावया कारणं प्रकाशनय् हय्फुगु मदुनि । फलत हस्तलिखित रूपय् हे च्वंगु जूसां सफूया विषयगत आवश्यकतायात महशूस याना:, बाध्य हे जुया:, थज्या:गु सफू पाठ्यक्रमय् दुथ्याके मा:गु दु । फलत तुतिं खिना: त्वाथं नय्मा: धा:थें थ:त मा:गु पाठ्यसफू पाठ्यक्रमय् दुथ्याकेगु जक मखु पिकाय्त दातापिं मा:वनेमा:गु ज्या नं विभागं याय्मा:गु दु । थ्व हे क्रमय् **तन्त्राख्यान** सफू स्नातकोत्तरया पाठ्यक्रमय् दुथ्याका नं 'प्रिन्टेड फोर्म'य् पितहय्गु नितिं सहृदयी दातापिं मा:वनेगु भ्वलय् हनेवह:म्ह भाजु डा. त्रिरत्न तुलाधरजुं लोकरत्न कोशपाखें आर्थिक ग्वाहालि चूलाका बियादिल । थ्व ज्याया नितिं डा. त्रिरत्न तुलाधरजु तथा लोकरत्न कोशया पदाधिकारीपित न्ह्याक्व सुभाय् देछा:सां मगा: । थुकथं थौं फुक्कसिगु ग्वाहालि तथा सद्भावनां **तन्त्राख्यान** सफू पिदनेफत थ्व नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया नितिं त:धंगु लय्ताया खँ ख: । सफू पिदंगु लसताय् अन्तय् हानं छक: थ्व सफू च्वमि सहप्राध्यापक तुलसीलाल सिंह तथा आर्थिक ग्वाहालि चूलाकाबियादीम्ह भाजु डा. त्रिरत्न तुलाधरयात कृतज्ञता देछासे वय्क:पिनिगु थ:गु भाषा साहित्यप्रतिया मतिना थथे हे न्ह्याबलें क्वसालाच्वनेमा धका: कामना याना । सुभाय् !

प्रेमशान्ति तुलाधर
प्रमुख
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

जिगु थःगु खँ

'च्वसापासां' न्ह्याकूगु पुलांगु नेपालभाषा शब्दकोश निर्माणया ज्याय् जि न्हापां संकलक जुयाः, अनंलि सहायक सम्पादक जुया ज्या याना। थुगु ज्या यानागु भ्वलय् **तन्त्राख्यान** सफूया ज्या याय्गु मौका चुलात। खास यानाः, नेसं ६३८ व ६९६ स ल्ह्ययातःगु **तन्त्राख्यान** सफुली च्वंगु शब्द ल्यय्गु व उकिया अर्थ च्वय्गु ज्या यानाच्वनाबलय् हाकनं नेसं ६३९ स ल्ह्ययातःगु लस एन्जलस संग्रहालय्, क्यालिफोर्नियाय् संग्रह जुयाच्वंगु **तन्त्राख्यान**या आलेखन याय्गु ज्या नं नेपालभाषा शब्दकोश निर्माण समितिं जितः हे जिम्मा बिल। तस्सकं पुलांगु भाय् जूगुलिं शब्दया अर्थ थुइकेगु ज्या ला न्ह्याम्हसित नं भचा थाकुइगु ला जु हे जुल। शब्दकोशया निर्माण ज्या क्वचाइथे-क्वचाइथे च्वंबलय् जिमि गुरु डा. तेजरत्न कंशाकारं नेसं ६३८ या तन्त्राख्यानया बाखं हे अनुवाद याना थुइका बीगु ज्या जितः बियादिल। खतुं थ्व ज्या अनौपचारिक व नीजि खः। थुके अंग्रेजी अनुवाद याय्गु ज्या डा. अस्टिन हेल यानाघूगु छुं प्रति जिके आः नं सुरक्षित हे तिनि। थ्व ज्याया प्रयोजनलिसे धाःसा जिगु छुं स्वापु मदु। तर पुलांगु भाषां च्वयातःगु बाखंयात अनुवाद याय्गु आँट जिके थुबलय् हे ब्वलंगु खः।

नेसं ११२९ बछलापाखे एम्.ए नेपालभाषाया कोर्श हिल । थुबलय् एम्.ए. न्हापांगु दँया विद्यार्थीपिंसं पुलांगु साहित्य ब्वनेगु भ्वलय् नेसं ६३८ या तन्त्राख्यान सफू नं ब्वनेमाःगु जुल । तर, सफू धाःसा प्रकाशनय् मवःगुलिं हनेबहःम्ह नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया प्रमुख मय्जु प्रेमशान्ति तुलाधरजुं थ्व सफू तयार याय्गु जिम्मा जितः बियादिल । अथेतुं सफू प्रकाशनय् हय्गु भाला नं वय्कलं कयादिल । थुकथं थ्व सफू तयार याय्त हौसला बियादिल । थ्व ज्याय् थप हौसला जिमि हनेबहःम्ह गुरु प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशीं बियाद्यूबलय् जि ला भूमी हे मचुयाम्हथें जुल । हौसला बीगु जक मखु वय्कःपिंसं थःथःगु नुगःखँ नं च्वयादीगुलिं वय्कःपिंप्रति जि अत्यन्त कृतज्ञ जुया ।

च्वसापासाया ग्वसालय् पुलांगु नेपालभाषा शब्दकोश दय्केगु भ्वलय् थ्व सफू पासा राजा शाक्यं देवनागरी आलेखन यानादीगु खः, उकियात गुरु काशीनाथ तमोटजुं पाठ रुजू यानादीगु खः । वहे पाठ जिगु ज्ञान बुद्धिं चाःथें पाठ सम्पादन याःसां थाय्थासय् गम्भीरनक्सां द्वनाच्वंगु जुल । थथे द्वनाच्वंगु थासय् संस्कृत विज्ञ ओमी शर्मा भिंकादीगु जुल, अथेहे संस्कृत पाठ नं वय्कलं हे भिंका ब्वनादीगु खः । कभर छाय्पीगुलागी राजन शाक्यं फोटो बिया ग्वाहालि यानादीगु जुल । अथेहे डा. सुमन कायस्थं कम्प्युटरसम्बन्धी प्राविधिक ज्याय ग्वाहालि यानादीगु जुल । पासापिं छत्रबहादुर कायस्थ, दुण्डबहादुर वज्राचार्य, डा. चन्द्रमान वज्राचार्यपिंसं माःमाःगु सफू बिया ग्वाहालि यानादीगु जुल । शरदवीर कसाः, लोक चित्रकारपिंसं विशेषकथं ग्वाहालि यानादीगु जुल । अथेहे म्हो इलय् नं आपालं ध्यान बियाः दीपक महर्जन, विष्णुहरि महर्जन व डट्स प्रिटिङ्ग हाउसया जःपिंसं सफू इलय् पिकाय्त ग्वाहालि यानादीगु जुल । थ्व सफू छुं भचा जकं ग्यसुग्यंसां थ्व वय्कःपिं सकसिगु यचुगु नुगःया प्रतिफल खः । वय्कःपिं सकसित यक्व-यक्व हे सुभाय् देछानाच्वना ।

अन्तय् पाठ सम्पादन याय्गु भ्वलय् मूल पाठय् मदुसां सम्पादित पाठय् पूर्णविराम चिन्ह, प्रश्नवाचक, उद्धरण चिन्ह, आश्चर्यबोधक चिन्ह छ्यला बाखंयात अझ स्पष्ट याय्गु कुतः यानागु दु ।

सुभाय् !

तुलसीलाल सिंह

तन्त्राख्यान

तुलसीलाल सिंह

न्ह्यसः

बाखं धाय्‌वं न्ह्याम्हसिनं स्यू । बाखं न्यनीपिं वा ब्वनीपिंसं बाखं धाय्‌वं हे छुं खँया कल्पना याय्‌धुंकी । तर, बाखं छु खः धकाः न्यंसा बाखंया परिभाषा बी अःपु मजू । अय्‌सां नेवाः समाजया सामान्यसिबें नं सामान्य बाखंया पारखीपिंसं नं लोक आख्यानकथं बाखंया परिभाषा बी– बछि खःगु बछि मखुगु । थ्व लोकाख्यानया निगू अर्थ मालेफु । छगू, खःगु हे खँयात बछि मखुगु खँ अर्थात् कल्पना ल्वाकछ्यानाः कनेगु छुं खँ खः । मेगु, मखुगु अर्थात् काल्पनिक खँयात खः थें न्यंक खँ ज्याना कनेगु खँ हे बाखं खः । नेवाः समाजय् प्रचलित थ्व सःस्यूपिनिगु धापूकथं बाखं खँग्वःया व्युत्पत्ति संस्कृतया 'व्याख्यान'पाखें 'बाखन' वा 'बखान' जुयाः बाखं जूगु खः । संस्कृत व्याख्यानया तःगुमछि अर्थमध्ये 'वर्णन' बाखंया दकलय् सत्तीगु अर्थ जुइ । अथे जुयाः हे बाखनय् घटना जक माः माः हनाः कनेगु मजूसे वर्णन नं मदय्‌कं मगाःगु जुल ।

बाखंया अर्थ संस्कृतया 'व्याख्यान' वा 'वर्णन'य् जक लिकुनाच्वंगु नं मदु । बाखंया अर्थ व्यापक जू । फुक्क पौराणिक आख्यानयात नं नेपालभाषाय् बाखं हे धाइगु, बुंगद्यः नेपालग् हःगु खँ, चीनया पञ्चशीर्ष पर्वतं मञ्जुश्री नेपाः वयाः स्वनिगलय् वस्ति दय्‌कुगु खँ नं बाखं हे धाइगु, सतीदेवीया अंग पतन जुयाः थीथी पीठ उत्पत्ति जूगु खँ नं बाखं हे धाइगु, पुलां-पुलांपिं जुजुपिं व ऐतिहासिक मनूतय्‌गु पुरुषार्थया खँ नं बाखं हे धाइगु, ध्वंच्वलय्‌चा, सिन्हःपता मय्‌जुया बाखंयात नं बाखं हे धाइगु, भूत-प्रेत, लाखय्-लःसिंपिनिगु बाखं नं बाखं हे धाइगु, मनिचूड, वीरकुश, शिशिर-वसन्त, वेतालपञ्चविंशति, शुकबहत्तरी आदि थुपिं फुक्क-फुक्क हे बाखं बाखं धाइगु खः । अथेहे हितोपदेश व तन्त्राख्यानया बाखं नं बाखं हे जुल । अज, न्हू न्हूगु बाखं (Modern Short Stories) व उपन्यास (Novel) यात नं चिबाखं व ताहाबाखं धाय्‌गु याःगु खनेदु । अथे जूगुलिं नेपालभाषाय् छं ऐतिहासिक खंनिसें आधुनिक चिबाखंयात समेत बाखं हे धाय्‌गु

ययकू । बरु, अंग्रेजी history, legend, lore, fairy tale, tale, märchen, myth, fable, story, modern short story आदि सकतां हे नेपालभाषाय् बाखं जुल । धार्मिक, औपदेशिक व लौकिक बाखं फुक्कं बाखं हे जुल । थजा:गु थीथी बाखंमध्ये **तन्त्राख्यान** छगू नेपालभाषां च्वयात:गु पुलांगु औपदेशिक बाखं ख: । राजनीति स्यनेगु क्यनेगु उद्देश्यं च्वयात:गु थजा:गु बाखं नेपालभाषाय् नीतिबाखंया रूपय् म्हस्यू ।

पूर्वय् नीतिबाखं धयात:गु बाखंयात थौंकन्हय् पशुबाखं धाय्गु नं चलन वल । थजा:गु बाखं भारतीय उपमहाद्वीपय् लोकंव्हा:थें वहे प्रकृतिया बाखं यूरोपय् नं आपालं लोकंव्हा: । यूरोपया छगू देय् ग्रीसय् थजा:गु बाखं न्यने-कनेगु ताहाक:गु इतिहास दु । ईपू ८-७ शताब्दी हे पशुकथा विद्यमान दु धैगु खँ होमरया साहित्यय् संकेत खनेदु । ग्रीक बाखंकंमि इसपयात (अन्दाजी ५५० ईपू) नीतिबाखं बाखंकंमिया रूपय् संसारं हे म्हस्यू । संस्कृत व ग्रीक भाषाय् खनेदुगु थजा:गु बाखं संस्कृत साहित्यपाखें ग्रीसय् वंगु ख: वा ग्रीसया बाखनं संस्कृत बाखंयात प्रभाव लाकूगु ख:, धाय् थाकु । गुलिसिया धापूकथं पशुकथाया हकय् ग्रीस भारतपाखें ऋणी ख: । अथेहे गुलिसिनं पशुकथा ग्रीसं भारतय् वंगु मानय् याइ । ए.बी. कीथया धापूकथं पशुकथा इजिप्टं भारत व ग्रीसय् न्यनावनीगु सम्भावना दु ।

नीतिबाखंया इतिहासय् संस्कृत थें हे ग्रीस नं न्ह्य:ने ला: । नीतिबाखं धा वा पशुबाखं धा उकिया समानान्तर अंग्रेजी शब्द fable ख: । पश्चिमातय्सं संस्कृतया नीतिबाखं जुइमा वा चिनिया नीतिबाखं जुइमा वयात fable हे धाइगु ख: । ग्रीक fable यात सुं सुं भारतीय समीक्षकपिंसं 'पशुबाखं':नां बिल । वास्तवय् ग्रीक fable यात 'पशुबाखं' नां छूसां मल्व: थ्यंक मजू । छाय् धा:सा इमिगु बाखनय् पूर्वीय बाखंया तुलनाय् आपा: हे पशुपंक्षी पात्र दु । दसुयालागी इसपया ४७ पु बाखं दुथ्या:गु जे.एस. मल्लं (जगतसुन्दर मल्ल) अनुवाद या:गु **ईसपं दएकागु बाखं** सफू काय् । उकी खुपु जक बाखं *मचा व गुँखिचा (१), सापुनि व वयागु दुरु घअ(४), सिं कले (२५), अन्न बुया चोंगु बुँ (२६), तँगु पाँ (३३), मनू व माक:(४७)* मूल पात्र मनू जुयाच्वंगु दु । *मचा व गुँखिचा* बाखं छम्ह फैजवा: मचां तक:मछि 'गुँखिचा वल, गुँखिचा वल' धका: फय्गं खँल्हाना: भ्रंग: लाइगु व छन्हु धाथें गुखिचा वया: फैजवा: मचाया फैचात गुँखिचां नइगु बाखं ख: ।

थ्व बाखनय् पशुपात्र गुँखिचा दुसां फैजवाः मचा प्रधान पात्र जूगुलिं थ्व पशुबाखं धाय् मल्वः। *सापुनि व वयागु दुरु घअ* बाखनय् छम्ह दुरु मीम्ह सापुनीं खा लहिनाः तःमि जुइगु कल्पना याइगु खँ दु। थ्व बाखंनय् नं पशुपात्र दुसा मुख्य पात्र सापुनी मिसा खः। अथेहे, *सिं कलें* धइगु बाखनय् थवंथवय् मिलय् मजूपिं काय्पिन्त अबुम्हं शिक्षा बीगु ल्याखं सिँ कलेचिनाः त्वःथुके बीगु बाखं खः। 'छपं जुइगु हे बल खः' धइगु शिक्षा बीत च्वयातःगु थ्व बाखनय् नं पशुपात्र मदु। *अन्न बुया चोंगु बुँ* बाखनय् थकाःपिं काय्पिन्त अर्ति बीत 'बुँइ धन ल्हाकातयागु दु बुँ पालाः मालास्व' धका बुँ पाय्कीगु बाखनय् नं पशुपात्र मदु। *तँगु पाँ* बाखनय् प्रमुख पात्रमध्ये छम्ह च्वः दुसां व नं पशु धाःसा मखु। बनय् सिँ पाःवंम्ह पामि (axe-man) यात च्वं लुँ, वहया पा क्यनाः लोभ क्यंसा लोभय् मलाःम्ह पामिया बाखं खः। *मनू व माकः* बाखनय् मूर्खम्ह माकःया संगत यानाः मनू घाःपाः जुइगु जूगुलिं थुकी पशु पात्र व मनू पात्र निम्हसियां उतिकं भूमिका दु। थुलि बाखं त्वःताः मेगु फुक्क हे बाखं पशु-पंक्षीया बाखं जूगुलिं ग्रीक बाखंयात 'पशुबाखं' धाःसां उलि मल्वःथ्यंक मजू। खतुं ग्रीक बाखंया उद्देश्य नं शिक्षा (morals) बीगु खःसा भ्रीगु पूर्वीय नीतिबाखंया उद्देश्य नं शिक्षा बीगु हे खः। अथेनं आधारभूत रूपं पञ्चतन्त्र वा तन्त्राख्यान व ग्रीक बाखं पाःगु धइगु ग्रीकया तुलनाय् पूर्वीय बाखनय् मनू पात्रयात उतिकं महत्त्व बियातःगु दु। तन्त्राख्यानय् दुथ्याःगु ४४ पु बाखंमध्ये क्वय् न्ह्यथनागु १९ पु बाखनय् मूख्य पात्र मनू हे खनेदु–

राजकुमार व मूर्खम्ह माकःया बाखं
माली व धुँया बाखं
लुँया बिखू बीम्ह सर्प व ब्रम्हूया बाखं
भाःत बसय् तःम्ह ब्रम्हूनीया बाखं
दरिद्र ब्रम्हू, खुँ व पिशाचया बाखं
लोभी ब्रम्हूया बाखं
भाःत स्याःम्ह वाणिपुत्री व धूर्त ल्यवःया बाखं
ऋषि व खिचाया बाखं
स्वीनिता लक्षण दुम्ह जुजुया बाखं
विनायक, ब्रम्हू व वया जःलाखःलाया बाखं
भालुं घाःपाः यानाब्यूम्ह धूर्त ब्रम्हूया बाखं
कपालय् च्वयाहःगु खँ सुनानं हुइमफु धइगु बाखं

माकः ल्यवः काइम्ह बानियापुत्रीया बाखं
सर्वनाश जुइगुसिबें अर्द्धनाश जुइगु बांलाः धइगु बाखं
कंगलिं ब्रम्हूया ज्यान लितकाःगु बाखं
जुजुयात स्यायत्यंम्ह नौ व षडयन्त्रकारी मन्त्रीया बाखं
स्वम्ह ठगतय्सं बम्हूयात ठगय् याःगु बाखं
सिँकःमि व वया कलाःया बाखं
भाःतं खंक ल्यवः काइम्ह मिसाया बाखं

थन न्ह्यब्वयागु तथ्य स्वय्बलय् पूर्वीय बाखंया तुलनाय् ग्रीक बाखनय् पशु-पंक्षी पात्रयात अप्वः महत्त्व बियातःगुलिं इमिगु बाखंयात पशुबाखं नां ब्यूसां पूर्वीय बाखनय् मनू पात्रयात नं अप्वः हे थाय् बियातःगुलिं पूर्वीय बाखंयात पशुबाखं धाय्गुसिबें नीतिबाखं हे धाय्गु बांलाः ।

ग्रीक व पूर्वीय नीतिबाखं तुलना यानास्वल धाःसा थुपिं निगू थाय्या बाखंया सवाः पाःगु अनुभव याय्फु । ग्रीक बाखनय् व पूर्वीय नीतिबाखनय् पशुपात्रमध्ये दकलय् तसकं पाःपिं पात्र धइगु फ्याकाध्वं (fox) व ध्वं (jackle) खः । मल्लं (नेसं १०३५) अनुवाद याःगु ४७ पु बाखंयात आधार यानाः धाय्बलय् ग्रीक बाखनय् फ्याकाध्वं पात्र प्राधान्य जूसा तन्त्राख्यानय् ध्वं पात्र प्राधान्य जुयाः फ्याकाध्वंया बाखं छपु हे जक नं मदु । ग्रीक बाखनय् खनेदुपिं फ्याकाध्वंत सोझा व मूर्ख जूसा तन्त्राख्यानय् खनेदुपिं ध्वंत धूर्त व लोभी जू । पःखालय् ज्वाँय्-ज्वाँय् सयाच्वंगु दाख (अंगुर) नय् धकाः न्हिछि तिं-तिंन्हुया नं दाख छगः हे नय् मखनाः दाख 'पाउँसे च्वं' धयावंम्ह फ्याकाध्व *(फ्याकाध्वं व अंगुर)*, खोरं पिहांवःबलय् न्हिप्यं चबुनाः थः स्वजाति फ्याकाध्वंत फुक्कसित न्हिप्यं चफुइमाः धाइम्ह फ्याकाध्वं *(न्हिप्यं चबूम्ह फ्याकाध्व)*, तुंथी कुतुवनाः गुखिचायाके थकाय्त ग्वाहालि फ्वनाच्वंम्ह फ्याकाध्वं *(गुँखिचा व तुंथी कुवंम्ह फ्याकाध्व)* आदि ग्रीक बाखनय् च्वंपिं आपालं पात्रत सोझा व मूर्ख पात्र खः । फ्याकाध्वं बाहेक ग्रीक बाखनय् दुपिं पशु-पात्र सिकारी खिचा, गुँखिचा, गधा, भौचा प्राधान्य जूसा तन्त्राख्यानय् माकः, ध्वं, सर्प, क्वः आदि पशु-पात्रया प्राधान्य दु । मनूपात्रमध्ये ग्रीक बाखनय् किसान अप्वः दुसा तन्त्राख्यानय् ब्रम्हू-ब्रम्हूनी, बनिया-बनियापुत्री पात्र अप्वः दु । ग्रीक बाखनय् च्वंपिं किसान पात्रत तस्सकं निस्कृय व महत्ताहीन जूसा तन्त्राख्यानय् वइपिं ब्रम्हू पात्र सकृय, धूर्त व लोभी खनेदु ।

ग्रीक व संस्कृतं च्वयातःगु नीतिबाखं थें हे चिनिया भाषां च्वयातःगु

नीतिबाखं नं पुलां हे जू । चिनिया भाषाय् नं सलंसःपु नीतिबाखं दु । चिनिया भाषाय् ईपू ४-३ शताब्दीनिसें हे नीतिबाखं च्वय्गु ज्या न्ह्याःगु खः (श्याङयी, १९८१ : १) । लिपा-लिपा च्वःगु चिनिया नीतिबाखं, सायद १६-१७ शताब्दीया, धाःसा छुं छुं संस्कृतया नीतिबाखंया प्रभाव लाःगु नं खनेदु । मूर्खपिं माकःतय्सं तिमिलाया किचः तुंथी खनाः तिमिला तुंथी कुतुंवन भाःपियाः छम्हसिनं मेम्हसिया न्हिप्यं ज्वना तुंथी कुहाँवंबलय् सकलें माःकःत सीगु बाखं तन्त्राख्यानया बाखं *तुंथी तिमिला काःवंपिं मूर्ख माकःतय्गु बाखं* लिसे हूबहू हे ज्वःलाः ।

चिनिया भाषां च्वःगु नीतिबाखंत तुलनात्मक रूपं पञ्चतन्त्र वा तन्त्राख्यानया बाखंया तुलनाय् चीहाकः जू । बाखंया स्वभाव नं सूक्ष्म रूपं स्वय्बलय् तन्त्राख्यानया बाखं स्वयां बिस्कं पहःया खनेदु । तन्त्राख्यानय् अप्वः धैथें पात्रत चलाख, धूर्त, कुटील स्वभावपिं, कामातुरपिं, मूर्खपिं दुसा चिनिया नीतिबाखं अप्वः यानाः बुद्धिहीनपिं व बुद्धिमानपिं पात्रतय्गु बाखं दु । चिनियातय् साःप हे लोकह्वाःगु नीतिबाखंमध्ये छपु 'पर्वत चीकीम्ह मूर्ख बुढा' खः । उकी छम्ह थ्यंमथ्यं ९० दँ दुम्ह 'मूर्ख' बुढां द्वलंद्वः माइल घेरा दूगु व द्वलंद्वः फीट तःजाःगु निगू पर्वत माथं वंकेगु ज्या यानाच्वंम्ह बुढाया बाखं खः । वयात फुक्कसिनं 'मूर्ख' धाःसा बाखंया शिक्षां वयात 'मूर्ख' धाइपिं हे मूर्ख खः, बरु व 'मूर्ख' बुढा बुद्धिमान खः धकाः क्यनातःगु दु । अथेहे मेगु छपु बाखनय् छम्ह चित्रकारयाके छम्ह जुजुं दकसिबय् च्वय् अःपुगु चित्र व दकसिबय् च्वय् थाकुगु चित्र छु धकाः न्यनीबलय् चित्रकारं च्वय् थाकुगु चित्र खिचा, सल आदि खःसा दकसिबय् च्वय् अःपुगु चित्र भूत-प्रेत व लाखय्-लःसिं खः धाइ । थ्व बाखनय् नं चित्रकारया बुद्धिमानी लिसः खनेदु । थुकथं चिनिया नीतिबाखनय् आपालं आपाः हे बुद्धि तत्त्वयात महत्त्व बियातःगु दु ।

तन्त्राख्यानया बाखंलिसे छुं छुं बौद्ध जातक बाखं नं ज्वःलानाच्वंगु दु । छुं बाखं ज्वःमलाःसां बाखं कनेगु पहः धाःसा सामान्यतया उथें-उथें खनेदु । तन्त्राख्यानया बाखंयात समालोचकपिंसं नीतिबाखं वा पशुबाखं धकाः नां बिउसा बौद्ध जातक बाखंयात 'जातक कथा' वा 'गाथा' धाय्गु याः । बौद्धतय्सं थुपिं जातक बाखं वा गाथा बुद्धया पूर्व जन्मय् जूगु घटनालिसे स्वाकाः उकियात विश्वास समेत याःगुलिं 'गाथा' धाःगु खः । अंग्रेजी थजाःगु बौद्धबाखंयात Legend धाय्गु याः ।

तन्त्राख्यानय् दुथ्याःगु *लोभी न्याखुंबोहः व कंगलिया बाखं* जातक बाखं *बक जातक* (३८), तन्त्राख्यानया *माकः व निम्ह तिपू कापलेया बाखं* जातक बाखं *बानरिन्द जातक* (५७) लिसे छुं छुं ज्वःलाः । तन्त्राख्यानय् *माकः व निम्ह तिपू कापलेया बाखं* बाखनय् माकःया नुगःसैं नय्गु इच्छा याःपिं माकःत खःसा *बानरिन्द जातकय्* (५७) माकःया नुगःसैं नय्गु इच्छा याःपिं निम्हत्यपू गोंजुत खः । थथे सार रूपय् बाखं ज्वःलाःसां थुपिं निताजि बाखं निगू हे उद्देश्य तयाः च्वःगु व निगू थीथी इलय् च्वःगु जूगुलिं बाखं कनीगु शैली, घटना व पात्र नं भती-भती पाइगु हे जुल । *चलाखम्ह ध्वंया बाखं* व जातक बाखनय् *सिङ्गाल जातक* (१४८), तन्त्राख्यानया *क्वः व न्हिकांभ्रंगःया बाखं* व जातक बाखं *उलूक जातक* (२७०), *कंगलिं ब्रम्हूया ज्यान लितकाःगु बाखं* व जातक बाख *सुवण्ण कक्कटक जातक* (३८९) नं ज्वःलाःगु बाखं खः । थुपिं बाखं नं सार रूपय् ज्वःलाःसां बाखं कनीगु पहः धाःसा छुं भती-भती पानाच्वंगु दु । *उलूक जातक* (२७०) बाखं *क्वः व न्हिकांभ्रंगःया बाखं* या पूर्वकथा धायल्वः ।

तन्त्राख्यान, पञ्चतन्त्र, हितोपदेशया नीतिबाखं व बौद्ध जातकया बाखंया उद्देश्य अवश्य हे पाः । पञ्चतन्त्र वा तन्त्राख्यानया बाखंया मूख्य उद्देश्य धइगु राजनैतिक साध्य प्राप्त याय्गु साधन खः । पञ्चतन्त्र व हितोपदेशया नीतिबाखंया उद्देश्य नीतिकौशल स्यनेगु जूगलिं उकी चातुर्य, छलकपट, धूर्त्यांइया उचित प्रयोग जुइगु नं स्वाभाविक जू । साध्यया सिद्धिया शुद्धता माःगु हे मखु । तर जातकया बाखंया उद्देश्य मनूतय्त नैतिकवान याय्गु खः, उकियालागी सदाचार व धर्मपरायणता अनिवार्य खः । बाखंया भाषा-शैली नं पञ्चतन्त्र व हितोपदेशया तुलनाय् जातक बाखंया भाषा-शैली शिष्ट व सौम्य जुइ । दसुयालागी, तन्त्राख्यानया *माकः व निम्ह तिपू कापलेया बाखं* या अन्तय् थःगु नुगःसैं नय्गु इच्छा याःम्ह कापलेया म्हय् च्वनाः कापलेयात धाइ, 'जिगु नुगःसैं ला जि च्वनेगु सिमाय् हे खायातयागुलि जितः अन यंकि । जिं जिगु नुगःसैं कयाबी ।' थथे धयाः कापलें माकःयात खुसि सिथय् थ्यंकाबी । माकः सिमाय् थाहाँवनाः सिमाक्वय् पियाच्वंम्ह कापलेयात म्हय् च्व म्हुकाहइ । *बानरिन्द जातकय्* (५७) माकलं गोंजुयात च्व म्हुकाहःगु खँ मदु । बौद्ध जातकय् बाखंयात अप्वः न्ह्याइपुकेगु नामय् अशिष्ट खँ निषेध जुइ । अथेजूगुलिं माकलं च्व म्हुकीगु खँ अशिष्ट व अश्लील जूगुलिं थजाःगु शैली निषेध जुयाः शिष्ट व शौम्य जूगु खः ।

तन्त्राख्यान पञ्चतन्त्रया हे छगू रूप खः धकाः धाःसा गुलिं समालोचकपिनिगु धापूकथं तन्त्राख्यायिका पञ्चतन्त्रया पुलांगु रूप खः (त्रिपाठी, २००१ : ३४५)। दक्षिण भारतय् थजाःगु बाखं संग्रहयात तन्त्राख्यायिका धाःसा नेपालय् तन्त्राख्यान धाल । तन्त्राख्यानयात हे तन्त्राख्यायिका धाइगु खः । तन्त्राख्यान सफू पञ्चतन्त्रया हे छगू नेपाली संस्करण खः धाइ । तन्त्राख्यान पञ्चतन्त्रया पुलांगु रूप जूगुलिं पञ्चतन्त्रया तुलनाय् तन्त्राख्यानया बाखं चीहाकः जुयाच्वंगु खः, लिपा-लिपा च्वःगु पञ्चतन्त्रय् थें अनेक शास्त्रया खँत, नीतिया खँत नं संयोजन यानातःगु मदु । पञ्चतन्त्र नां बिया नीतिबाखं संग्रह यासेंलि श्लोक जक मखु बाखं नं परिमार्जित यानाहय्गु यात । थुपिं न्ह्याम्हसिनं परिमार्जन याःसा न्हून्हूगु बाखं स्वानाहःसां थुपिं फुक्क च्वःम्ह विष्णु शर्मा धयाबिल ।

पञ्चतन्त्रया स्वरूप कासेंलि थुकी न्यागू तन्त्र– (१) मित्रभेद (२) मित्रसंप्राप्ति (३) काकोलूकीय (४) लब्धप्रणाश व (५) अपरीक्षितकारक स्पष्टनक्सां क्यन । थुपिं न्यागू तन्त्रयात बः बियाः च्वयातःगु जूगुलिं थ्वयात पञ्चतन्त्र धाल । तर तन्त्राख्यान विकास जूगु इलय् न्यागुलिं तन्त्रया बाखं दुसां उबलय्तक वर्गीकरण याय्गु चलन मवःनि । मात्र थ्व सफू तन्त्रयात अःपुक थुइकेगु उद्देश्यं च्वयातःगु बाखं जक जुल ।

प्राचीन कालय् राजनीतिशास्त्रयात अर्थशास्त्र धाय्गु याः । पञ्चतन्त्रया 'कथामुख' (Prologue) स थथे च्वयातल–

सकलार्थशास्त्रसारं जगति सदालोक्य विष्णुसर्मेदम् ।
तन्त्रैः पञ्चभिरेच्चकार सुमनोहरं शास्त्रम् ॥

(विष्णु शर्मा जगतय् फुक्क अर्थशास्त्रया सार कयाः न्यागू तन्त्र दुगु थ्व न्ह्याइपुगु शास्त्र दय्कल ।)

थथे राजनीति थुइकेगु लागी चिचीधिकःपिं मस्तय्त समेत थुइकेभनं थीथी पशुपंक्षी समेत पात्र दय्काः बाखं दय्कातःगु खः । मनूतय्गु स्वभाव साःप हे क्लिष्ट व जटील । मनूतय्सं याकनं-याकनं थःगु व्यवहारय् परिवर्तन हय्फु । तर पशु-पंक्षीतय् व्यवहार मनूतय्गु थें गम्भीर जुइमखु । अथेहे जुयाः मस्तय्त मनू पात्रसिबें पशुपंक्षी पात्र हे यइ व याउँक थुइके नं फु । थथे मस्तय्त ल्वःपिं पात्र तयाः तन्त्राख्यानया बाखंयात आकर्षक यानातःगु दु । तर मूख्य उद्देश्य नीति

स्यनेगु जूगुलिं थुपिं बाखनय् महाभारतय् दुथ्याःगु पौराणिक बाखंलिसे स्वाकातःगु नीतिबाखं लिसें चाणक्यया नीतिशास्त्रया श्लोकयात समेत बाखं दय्काः नं कनातःगु दु । पञ्चतन्त्रया पुलां-पुलांगु संस्करणय् कौटिल्यया अर्थशास्त्रया श्लोक नं दुथ्याः । तन्त्राख्यानय् छचं निगः म्ह छम्ह दुम्ह भैरुण्डा पंक्षीया बाखंया नीति चाणक्य नीतिं काःगु खनेदु । **चाणक्य सार संग्रह**स छपु श्लोक थथे दु–

एकोदराः पृथग्ग्रीवा ये चरंन्ति महाण्डबे ॥
साधिता विनश्यन्ति भैरुण्डा इव पक्षिणः ॥ (कसाः, नेसं १०९१ : ५६)

(च्यागः छचं, छगः प्वाः दुम्ह भैरुण्डा धयाम्ह भंगः समुद्रय् च्वनाच्वन । थ्व भंगःया छचंतसें थवंथः शत्रु भाःप्यूगुलिं सित । उकिं थवंथवय् सुनानं शत्रु याय्मत्यः ।)

अथेहे तन्त्राख्यानय् *कपालय् च्वयाहःगु खँ सुनानं हुइमफु* धैगु बाखंया नीतिशिक्षा नं **चाणक्य सार संग्रह**पाखें काःगु खनेदु । चाणक्यया सफुली श्लोक थथे च्वयातःगु दु–

विधात्रा लिखिती यस्य ललाटेऽक्षरमालिका ॥
देवोऽपि न हि शक्नोति संलिखेल्लिखितं पुनः ॥ (कसाः, नेसं १०९१ : ११७)

(विधातां कपालय् च्वयाहयातःगु आखः सुनां हुइफु ? च्वयाहय्धुंकुगु देव हे नं हुइ फइमखु ।)

थुकथं अनेक नीतिश्लोकत थीथी सफुलिं काकां उकियात ल्वय्क बाखं दय्कु-दय्कुं तन्त्राख्यान, तन्त्राख्यायिका, पञ्चतन्त्र व हितोपदेश सफूया आकार काल । न्ह्याम्हसिनं हे आकार ब्यूगु जूसां छम्ह पात्रं जस काल, विष्णु शर्मा ।

तन्त्राख्यान नेवाःतय् दथुइ लोकंह्वाःगु बाखं खः । थ्व सफू लोकह्वाः धइगु खँ नेसं ६३९[1], ६९६[2], ७२५[3], ८१२ आदि अनेक संस्करण दु । थ्व सफू नेसं ६३८ स ल्ह्यःगु खःसां थ्व मितिसिबें नं म्होतिंनिं निसः दँ स्वयाः नं पुलां धइगु अनुमान याय्फु । थ्व सफुली आपालं पुलां-पुलांगु खँग्वः छ्यलातःगु दु । थजाःगु पुलांगु

१. थ्व सफू लसएञ्जलस म्यूजियम, क्यालिफोर्निया, अमेरिकाय् दु ।

२. थ्व सफू आशा सफूकुथी दु ।

३. थ्व सफू राष्ट्रिय अभिलेखालय दु ।

खँग्वःमध्ये छगः 'सित' शब्दया समानान्तर खंग्वः गनं 'सिक्व' च्वयातःगु दुसा गनं 'मोक्व' च्वयातःगु दु। थुपिं निगू शब्दसिबें नं पुलांगु शब्द खः 'ताक्व'। तन्त्राख्यानया थ्व संस्करणय् ताक्व शब्द छ्यलातःगु दु। थ्व खँग्वः **गोपालराजवंशावली** नं छ्यलातःगु दु।

नेपालभाषाय् बाखं सफूतमध्ये दकलय् पुलां धयातःगु **हितोपदेश** व **भागवत पुराण** ल्ह्यःगु तिथिमितिबारे विवाद दु। नेसं ६२५ स ल्ह्यःगु धयातःगु भागवत पुराण यदि भ्वँतय् च्वयातःगु खःसा वा नेपाल लिपिं च्वःगु खःसा मितिया आधिकारिकताय् शंका याय्थाय् दु। तर, नेसं ६३८ या तन्त्राख्यानय् च्वयातःगु तिथिमिति निर्विवाद खः।

तन्त्राख्यान

ॐ नमः सर्व्वज्ञाय। तन्त्राख्यानकथां चैव दुद्रिपद्म प्रबवोधिनी आदित्य हिधितिमेवुं तानि ... स्यामि यत्नतः।

तन्त्राख्यान धाया खं थ्व बुद्धि हातङा परे होयकव आदित्यस किरणवो उथिंग थ्व खं छो यत्नन धररपे माल।

अनुवाद

गथे सूर्योया जति लाय्वं पलेस्वां ह्वयावइ अथेहे तन्त्राख्यान धइगु बाखनं मनूतय्गु बुद्धि दय्काबी। अथेजूगुलि थ्व खँ न्ह्याथेंजाःगु कुतः यानाः जूसा लाय्माल (मती तयातय्माल)।

कापले व ल:हँय्या बाखं

रक्षतव्यंसदा वाक्यं वाक्यं भवमिति नाशनं ।
हंस्यात्यागी च मान्नस्य कूर्म्मस्य पतनं यथा ॥

सदा बचन रक्षरपं यंने माल, बेलकाल मसोस्यं ल्हाया बचनन नाश जु फुव ख । हंस नेम्हंस्यं बोयकं यंले बचन ल्हाटोलन कापरे ताक थें ताय येव ख ।। थ्वया उपाख्यान ।

ग्वछिनं ठायस ग्राम समीपस पुषुरि ददस्यं चोग । थ्व पुषुरिस कापरे बशरप चोंग । छु क्षणस ब्रम्ह भुवनन राजहंस थ्व पुषुरिस जुत वव । थेस थ्व कापरेण राजहंस वृन्द खंडाव छेसकल गेनन वया धासे येडा थेस हंसन ब्रम्हलोकन वया धास्यं कंडा, थेस कापरेण ब्रम्हलोक जुयु गथे ङंव धाया थेस हंसन ब्रम्हलोकया बर्ण्णा खं ल्हाय जुरसा द्वलछि मे थुल नागराजास्यं मफु ज पनिस्यं छिन गथे ल्हाय धास्यं हाडा, थेस कापरेण ब्रम्हलोक सोय प्रत्यासन जे ब्रम्हलोक यने मन भिसन धास्यं हंसयाके प्रार्थना याड, थेस हंस वृंदन अमतेरा जुरसा बेलकाल मसोस्यं नोंन वाय मटेव जेपनिस्यं टोड मटोटल छु धायनं मटेव धास्यं अनेग कोडपं सिं छपु वान काचकं थ्व सिं नेम्हं हंसन ट्वाठन काडन थ्व कापरे बोयकं यंडा जुरो थ्व क्षणस ग्रामया सा गोरोषपनिस्यं खंडाव सोव २ हंसन कापरे बोयकं यंनं गेना तोडफेरं अना छेस्यं काय, थ्व कापरे धास्यं न्वाडा तायाव थ्व कापरेया हृदयस क्रोध जायरपाव जन थम याडा पुण्य फलन स्वर्ग्ग वनेटंडा सोव धास्यं उत्र याटोलेन थ्व कापरे पडरपं ताक जुरों ॥

थ्वतेन बेर काल मसोस्यं वाक्य पिंते मटेव जुरों ॥

अनुवाद

न्ववाय्गु खँय् होस् याय्माः । ईब्यः मस्वःसे न्वँवानाः (प्राण) नाश जुइफु । हँय् निम्हसें कापलेयात ब्वय्काः यनाच्वंबलय् खँ ल्हाःगुलिं कापले सी थें सीफु । थ्वया उपाख्यान थथे दु–

गुगुं छगू गांया लिक्क पुखू छगू दयाच्वन । थ्व पुखुली कापले बास यानाच्वंगु जुल । छगू इलय् स्वर्गं लःहँय् (निम्ह) थ्व पुखुली जूवल । अथेजूगुलिं थ्व कापले लःहँय्त खनाः न्यन, "छिकपिं गनं भ्राया ?"

अथे न्यंगुलिं लःहँय्तय्सं कन– "जिपिं ब्रह्मलोकं वया ।"

कापलें हानं 'ब्रह्मलोक गथे च्वं' धकाः न्यंगुलिं हँय्तय्सं धाल– "ब्रह्मलोकया खँ वर्णन याय्गु खःसा द्वःछिपु म्ये दुम्ह नागराजं हे मफु धाःसा जिमिसं गथे ल्हाय्फै ?"

कापलें ब्रह्मलोक स्वय्गु इच्छा यानाः 'जितः नं ब्रह्मलोक यनेत मन बियादिसँ' धकाः हँय्तय्त प्रार्थना यात । हँय्तय्सं नं 'आमथे हे जूसा ईब्यः मदय्क न्वँवाय् मते, जिमिसं मत्वःतूतले छुं धाय् नं मते' धकाः अनेककथं न्वानाः सिँ छपुइ दथुइ कापलेयात वांन्याकाः लःहँय्त निम्ह निखें सिँ वांन्यानाः ब्वय्कायन । थुबलय् गामय् सा जःवःपिं साजवाःतय्सं खनाः 'हँय्नं कापले ब्वय्काः यन । थ्व गन त्वःफिल (कुतुंवन) अन काय्गु' धकाः धाःगु न्यनाः कापलेया मनय् तं पिहाँवल ।

"जि थमं यानातयागु पूण्यया फलं स्वर्गय् वनेत्यंना", कापले थुलि लिसः बितलें कुतुवयाः सीगु जुल ।

अथेजुयाः, ईब्यः मस्वःसे न्वँवाय् मत्यः ।

विवेचना

पञ्चतन्त्र बाखनय् कापलेया नां 'कम्बुग्रीव' व निम्ह हँय्तय्गु नां 'संकट' व 'विकट' धयातःगु दु । हँय्तय्त कापलेया परम् मित्र धयातःगु दु । तन्त्राख्यानय्सिबें पञ्चतन्त्रय् छुं भचा पाक्क च्वयातःगु बाखं चीहाकलं थथे दु–

गुगुं छगू पुखली कम्बुग्रीव धइम्ह कापले च्वनाच्वन । वया संकट व विकट धइपिं निम्ह हँय्त न्हिं न्हिं पुखूसिथय् वयाः देवलोकया अनेक बाखं कं वयाच्वनी ।

छकः अनावृष्टि जुयाः पुखू हे सुनावंगुलिं चिन्ता जुयाः इमि सहलह यात। सहलह याय्‌गु भ्वलय्‌ कापलें हँय्‌तय्‌त छुं बलाःगु खिपः वा चीपुगु कथि कयाहय्‌त धाइ। कापलें थःत कथी दथुइ वांन्याकाः जवं-खवं हँय्‌तसं वांन्याना ब्वय्‌कायंकि धाइ। हँय्‌तय्‌सं कापलेयात 'न्वँवाय्‌ मते, मखुसा कतुंवनी' धकाः धाइ। अथे धयाः हँय्‌तय्‌सं कापलेयात ब्वय्‌कायनी।

इपिं ब्वयाववं छगू शहरया च्वय्‌ थ्यनी। हँय्‌तय्‌सं कापले ब्वय्‌काहःगु खनाः शहरय्‌ च्वंपिं मनूत अजू चायाः काल्लकुल्ल हाली। थथे मनूत हाःगु तायाः कापलें छुं खँ न्यनेत म्हुतु वां जक खाय्‌वं कुतुंवनाः सित।

तन्त्राख्यान व पञ्चतन्त्रया थ्व बाखं थथे छुं भतीचा जक पानाच्वंगु दु। तन्त्राख्यानया थ्व बाखं पुलांगु नेवाः समाजय्‌ नं लोकं ह्वाः धइगु खँ थीथी सन्दर्भ सीकेफु।

यल, लाय्‌कूया लागाय्‌ मंगःहिति फुसय्‌ दक्षिण-पूर्व कुनय्‌ तिकिभ्याःया क्वय्‌च्वंगु माय्‌ निम्ह हँय्‌नं कापलेयात कथि वांन्याकाः ब्वय्‌कायनाच्वंगु बुट्टा कियातःगु दु।[1]

अथेहे नेसं ६९४ य्‌ यलय्‌ तिभय जुजुपिनिगु आश्रयलय्‌ च्वनाच्वंम्ह छम्ह अज्ञात कविं थःगु कविताय्‌ उपमाकथं *राजहंश नेम्हसेन कापरे बोयकाथ्यं पररपिव महेमान श्वहुने* धका राजहंश निम्हसिनं कापलेयात ब्वय्‌के यनीगु थ्व हे बाखं लिधंसा कयातःगु दु।

१. थ्व किपाः थ्व हे सफूया ख्वाःपती दु।

राजकुमार व मूर्खम्ह माक:या बाखं

वरं पण्डित शत्रुणां मित्र मूर्ख नकारयेत् ।
पश्य वानर मूर्खेन राजपुत्रो नियातिः ॥

शत्रु लाय जुरसनं ज्ञानि विजक्षनम्हं तु भिंग्व, अग्यानि मूर्ख जोको मित्र जुरसनों मभिंग । मूर्ख बानर प्रीति याङन राजपुत्र ताक सोहुन ॥ (थ्व)या उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया राजपुत्रस्य बानर परम बलभ याङन तस्यं जुरसन संसर्गन गे वन जुरसनं तोडमतस्यं माङन छुवटों जुरों, छ क्षनस थ्व राजपुत्रटों सड गस्यं थ्व बानरं सडंम्हंस तस्यं अहेडक बिज्यासे सडंन दुर्ग्ग भुवनस अभररपयकं यंङाव सडं भ्फाव दियाव राजपुत्रटों सडंम्हंन कोहासे सडं सिंस चेसं शिलाफडस शविश्राम यासें राजपुत्रटों न्हेंड ववटों जुरो (।) थ्वस पासस बानर चोंग्व थेस न्हेडन डेग्व रापुत्रया ख्वालस भोजिनि जुजु यंग्व थेस बानरन हेति पनेन भोजिनि ख्याख्या यंग्व पुन भुयनं जुतवरङान बानर उ रास्यं राजपुत्रया ख्वालस जुङचोंग्व भोजिनि बानरण लोहो कायाव लोहोन चिव जुरों, थ्व घारण राजपुत्र मृर्त्यु जुव जुरों ।

थ्वतेन हिति मित्र जुरसनं मूर्खम्हं प्रयोजन मदु धारङा ॥ २ ॥

अनुवाद

शत्रु नापलाय्गु हे जूसां ज्ञानीम्ह, बुद्धि दुम्ह व भिंम्ह जुइमाः । अज्ञानी व मूर्ख धाःसा मित्र जूसां मभिं । मूर्ख माकःलिसे पासा यानाजुयाः राजकुमार सीगु दु । थ्वया बाखं थथे खः–

गुगुं छगू देशया राजकुमार माकःलिसे परम मित्र यानातःगु जुयाः गनं वंसां व माकः लिसें मत्वःतुसे वनीगु खः । छगू इलय् थ्व राजकुमार सल गयाः

थ्व माकःयात सल म्हय्‌तुं तया अहल (शिकार) वन । राजकुमारं गयावंम्ह सल बेपता जुइक वना छथाय् सल दित । राजकुमार सलम्हं कुहांवयाः सलयात छमा सिमाय् चिनाः थः ल्वहंया फलय् विश्राम याःबलय् न्ह्यः वःगु जुल । थ्व राजकुमारया लिक्कसं माकः च्वनाच्वन । अथेहे न्ह्यः वय्‌काः द्यनाच्वंम्ह राजकुमारया ख्वालय् भुजिं जुनाच्वन । अथेजुयाः माकलं थः राजकुमारया भिंतुनीम्ह जूगुलिं भुजिं ख्यानाच्वन । भुजिं धाःसा हानं-हानं जू वःगुलिं माकः दिक्क जुयाः राजकुमारया ख्वालय् जुनाच्वंम्ह भुजियात ल्वहं कयाः चिनाब्यूगु जुल । थथे धाः जुयाः राजकुमारया मृत्यु जूगु जुल ।

विवेचना

पञ्चतन्त्रय् व तन्त्राख्यानय् च्वयातःगु बाखं अपाय्‌सकं मपाः । पञ्चतन्त्रय् बाखं थथे दु–

सुं छम्ह जुजुया थःत भक्तिपूर्वक चाकरी याइम्ह अति विश्वासी माकः छम्ह दु । छन्हु जुजु द्यनाच्वंबलय् माकलं जुजुयात पंखां गाय्‌काच्वन । उबलय् भुजिं छम्ह वयाः माकःया नुगःपाय् जूवल । माकलं तःकःमछि ख्यातं नं भुजिं हानं हानं जूवःगुलिं तं पिकयाः खड्ग कयाः पाल । भुजिं ब्वयावन । जुजुया नुगःपा निकू कूदलाः जुजु सित ।

इसपया *मनु व माकः* (मल्ल, १०३५ : ५५-५६) व तन्त्राख्यानया *राजकुमार व मूर्खम्ह माकःया बाखं* नं ज्वःलाःगु बाखं खः । इसपया बाखनय् न्हापा-न्हापा छम्ह मनूया माकः छम्ह लहिनातल धका बाखं न्ह्याकातःगु दुसा तन्त्राख्यानय् राजकुमारं माकःयात पासा यानाजूगु धकाः धयातल । इसपया बाखनय् व माकःया ज्या निभालय् पानातःगु नसा व सिसाबुसा भ्रंगःत वयाः नःवइबलय् ख्यानाछ्वइगु खः । छन्हु न्हिनय् माकःया मालिक न्ह्यःवय्‌काच्वंबलय् वया ख्वालय् भुजिं जूवयाः न्ह्याक्व ख्यासां भुजिंत हानं-हानं जूवल धकाः ल्वह कयाः कय्‌कूगुलिं मनूया वा त्वःधुल धयातःगु दु । इसपयागु बाखनय् 'तं अप्वःम्ह व विचार मदुम्ह पासा शत्रुयासिबें मभिं' धयातःगु दुसा तन्त्राख्यानय् नं अजाःगु हे शिक्षा 'हित-मित्र जूसां मूर्खम्ह ज्याख्यलय् मदु 'धयातःगु दु ।

तन्त्राख्यानया थ्व बाखं छुं भति पञ्चतन्त्रलिसे ज्वःलाःसा छुं भति इसपया बाखंलिसे ज्वःलाः ।

मण्डबिसर्पिणी सि व कुसिया बाखं

अग्यात कुलशीलानां वासो देवोन कस्यचित्
दिण्डिकस्य हि तोषण हता मंदविसर्प्पिणी ॥

कुलशील मसेयाम्हं बास बियनं पाश यायनं मटेव । थम सोभाव मसेया कुशी बास बिटोलन मंद(बि)सर्प्पिणी धाया शि ताकं दव ख । थ्वया उपाख्यान ।

गोछिनं राजया राजास सज्यास मन्दबिसर्प्पिणी धाया शि हृष्ट पुष्टाङ्गण ल्होंङाव बसरपं चोग जुरों थ्व क्षनस धूरन पिंब्वाङ वव अति गहिरी हीया सवादं मसेव कुशि छम्हान थ्व शी ल्स्वंङ चोङ खंङाव थ्व शियाके वंङाव सेवा लाचकाव 'भो छि मंदबिशर्प्पिणीसन, छे छु ओषधीय प्रभावन अमथें हृष्टपुष्टांग शरीर जुरं ? ज पापि क्षुधान पीडरपं चोग्व । ज फश जुको आहार याय अती कृषाङ्ग । छेन भोपासा सरङान बिस्यं जन थ्व शरीर ल्होनके दयान बेष जुसन' धास्यं धारङाव शीन हाङा, 'घृत, तैल, मछ, मांस बिंदरपं चोग्व राजास ही त्वन(ङाव) ज थथे ल्होङा । छ यरसा थनुया रात्रीस राजास शयन जुरङाव राजास हि तोनके थेनीचो । राजाटों न्हेड मवटांले डंसरपे मटेव । राजाटों न्हेंडं वरङाव डंशरपे धास्यं थम चोङा सय्यास कुशि गंङ तव जुरो । थ्व क्षनस रात्रि जुयाव राजाटों शयन बिज्याङा थेश कुशिन पेटयाक सहरपे मफस्यं राजाटों न्हेड मवबल दंशरपा । थेस राजास्यं शि दतो खमो ङाव वरों शी सोव धास्यं चुलकिनिपानि बोङाव मटंन शी सोचक्रङासें कुशि जुको दव । न्हिथं बसरपं चोंग शी जुको लाङाव स्याक जुरों ।

थ्वतेन थम स्वभाव मसेयाम्हं पाश याय मटेव धारङा ॥ ३ ॥

अनुवाद

गुम्हसिया कुल मस्यू, गुम्हसिया शील-स्वभाव मस्यू, अजा:पिंलिसे पासा याय् नं मज्यू, अजा:पिन्त बास बी नं मज्यू। थम्हं स्वभाव मस्यूम्ह कुसियात बाय् बिया: मन्दबिसर्प्पिणी धइम्ह सि सीगु दु। थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया जुजुया लासाय् 'मन्दबिसर्प्पिणी' धइम्ह सि हृष्टपुष्ट जुया: ल्वंक च्वनाच्वंगु जुल। थुबलय् धुलं पिहांव:म्ह, हिया सवा: तकं मस्यूम्ह, कुसि छम्ह वल। थ्व सि ल्वनाच्वंगु खना: कुसिं सियात हनाबना याना: धाल– "भो मन्दबिसर्प्पिणी, छि छु वास: भपिया: आमथे हृष्टपुष्ट जुल ? जि पापि धा:सा नय् पित्याका: च्वना। जि फय् जक नयाच्वनागुलिं गंसि जुल। छिं भरोसा, सल्लाह बिया: जिगु म्ह नं ल्वके बियादिसँ।"

थथे कुसिं धा:गुलिं सिं धाल– "घ्य:, चिकं, न्याँ, ला नयाच्वंम्ह जुजुया हि त्वना: जि थथे ल्वंगु ख:। छं नं य:सा थौं चानय् जुजु द्यनीबलय् जुजुया हि त्वंके। जुजुया न्ह्य: मव:तले न्याय्मते। जुजुया न्ह्य: वलकि न्या।" थथे धया: थ: च्वनाच्वंगु लासाय् कुसियात तया: पीकातल। थुबलय् चान्हय् जुया: जुजु द्यनेवं कुसिं पित्या:गु सहयाय् मफया: जुजुया न्ह्य: मव:बलय् हे न्यात।

थथे कुसिं न्यागुलिं थ: द्यनाच्वनागु लासाय् 'सि दत खनि, न्या: वल, सि स्व' धया: चुलकिनितय्त[1] मत च्याका: सि स्वकल। सि स्व:बलय् कुसि बिस्युंवन। न्हि-न्हिं च्वनाच्वंम्ह सि जक लाना: स्या:गु जुल।

अथे जूगुलिं थमं स्वभाव मस्यूम्हलिसे पासा याय्मत्य: धा:गु जुल।

विवेचना

पञ्चतन्त्रय् व तन्त्राख्यानय् थ्व बाखं उलि मपा:। पञ्चतन्त्रय् कुसिया नां अग्निमुख धयात:गु दुसा तन्त्राख्यानय् कुसिया नां बियात:गु मदु। गुलिं संस्करणय् (भट्ट, २००४ : ४६-४७) कुसिपात्रया थासय् धँय् धयात:गु दु। नेसं ६३९ या संस्करणय् नं थ्व बाखंलिसे दुरस्त जुइक ज्वलाक ल्ह्ययात:गु दु। अथेहे छत्रबहादुर कायस्थं (१११८, ८ : ७७) थ्व बाखं *कुलशील मशियाम्ह बास यायनों, बास बियनों मत्यव* धइगु शीर्षक बिया: प्रकाशन ह:गु दु। उगु बाखं नेसं ५३८ स

१. जुजुया विशेष च्य:तय्त।

च्वयातःगु दावी याःसां भाषा स्वय्‌बलय्‌ नेसं ६३८ सिबें पुलां खनेमदु ।

तन्त्राख्यानय्‌ थ्व बाखनय्‌ बियातःगु शिक्षालिसे ज्वःलाक नेसं ६९१ स ल्ह्ययातःगु हितोपदेशय्‌ नं छपु बाखं दु । उकी श्लोकय्‌ थथे धयातःगु दु–

अज्ञातकुलशीलस्य वासो देयो न कस्यचित्‌ ।
मार्जारस्य हि दोषेण्न हतो गृध्रो जरद्‌गव ॥ ५६ ॥

निगुलिं सफुली छगू हे शिक्षा बियातःसां बाखं धाःसा पाः । हितोपदेशय्‌ थ्व हे शिक्षा बियाः *मृग, क्वः व ध्वंया* बाखं बियातःगु दु ।

भैरुण्डा भंगःया बाखं

एकोदर पृथग्ग्रीवा ये चरन्ति महार्ण्णवा ।
असाधिता विनस्यंति भैरुण्डा इव पक्षिण: ॥

पेंट छग्वड मोड ब्याधिक समुद्रस बसरपं जुव भैरुण्डा धाया भंगल थव अहित जुस्यं ताक जुरों । थ्वया उपाख्यान ।

मोड ब्याधिक पेंट उ भैरुण्डा भंगल समुद्रस चोंग जुरों । छ क्षनस समुद्रसेन खर्जुर फलस्यं हव छग्वड मोडन लाङाव थम एकाटन ने टंङाथेस छग्वड मोडन दुं बियुरा जुरों । उ पेट संतुखा स्वाद जुको नेम्हंस्यं बिद्रपे । बछि जेतं बिहुन धास्यं फोङा थेस छग्वड मोडन पेट उ सतुषा वनिव थ्वया जिननि गिररपे धास्यं ओम्हंया खं मङेस्यं थम एकाटन (नव) जुरों थेस छग्वडन ओया थ्वलोटो चेष्ता जुस्यं जनं थथें याय धास्यं छक्षन समुद्रन (चोस्य हग्व) बृक्ष फल गिररपाव थ्ववु क्षण देङाव नेग्वड मोड नाश जुव जुरों ।

थ्वतेन थव कुटुंब आहित जुरङाव नेम्हं ताय धारङा ॥ ४ ॥

अनुवाद

प्वाः छगः, छचं निगः दुम्ह समुद्रय् च्वनाच्वंम्ह 'भैरुण्डा' धइम्ह भंगलं थःत अहित यानाः सीगु जुल । थ्वया बाखं थथे दु–

छचं निगः जुयाः प्वाः छगःम्ह भैरुण्डा भंगः समुद्रय् (खुसी) च्वनाच्वंगु जुल । छगू इलय् खुसी खर्जुर फल चुइके हयाः छग्वः छचँनं लानाः थः याकःचां हे नयत्यंगु जुल । मेगु छचँनं 'जितः नं माः' धाल ।

"छगः हे प्वाः सन्तुष्ट याय्त निम्हसिनं नयाः सवाः काय् । बछि जित ब्यु," छगः छचँनं थथे फ्वंबलय् मेगु छचँनं धाल, "प्वाः सन्तुष्ट जुइगु हे खः । जिं निं नय् ।"

थथे धया: मेम्हसिया खँ मन्यंसे (छगः छचँनं) याकःचां हे नःगु जुल। मेगु छचँनं 'थ्वया थजाःगु चेष्टा धाःसा जिं नं (छुं) थथे याय्' धया: वंबलय् खुसि चुइकेहःगु विष-फल नया: ग्वःतुलाः निगलं छचं नाश जुल।

अथे जुया: थः हे कुतुम्बया अहित जुल धाःसा निम्हं सी धयातल।

विवेचना

पञ्चतन्त्रय् थुकीसिबें छुं भचा पाक्क बाखं कनातःगु दु। उकी च्वयातःकथं न्हापां फल नःगु छचनं थः याकःचां जक नःगु मखुसे ल्यंदुगु भाग थःलिसे हे स्वानाच्वंगु छचंयात नकेमखु धया: ल्यंगु फल थः कलाःयात नके धाःगु फल नय् मखंगु छचनं 'ईखय् बीख नय्' धाय्थें विष-फल नया: थः जक सीगु मखु कि मेगु छचंयात नं स्यानाबिल। सायद, 'नेवाः समाजय् ईखय् बीख नय्' लोकोक्ति थजाःगु हे बाखंया प्रचारं वःगु खः।

थ्व बाखं नेसं ६३९ या तन्त्राख्यानय् नं अथेहे च्वयातःगु दु। कायस्थयया (१११८, ७२ : १२) सम्पादनय् 'कुतुंब अहित जुरङाव नेम्ह तायु' शीर्षकय् प्रकाशित जूगु दु।

लोभी ध्वं, अहल्या व धुँया बाखं

संचयः षलु कर्त्तव्यं कत्तव्यो नातिसंचयः ।
यस्य संचयशीलने धनुधात्मानियनतितः ।

निश्चयन संचय याय माल, अती संचय जुको मटेव । अती संचय याङन संटोलन लिपुंकन सुस्यं जंबुक ताव सोहुन ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं बनस अहडिया छम्हं अहड वले अहडस चला छम्हं लाङ (न) (त)व ल्होङ ब्याघ्र ओयाव ब्याघ्रण खिचा स्याङन, अहडि यास्यं थंङा बराण ब्याघ्र ङ्ह्याङन ब्याघ्रण अहडियानं ब्याघ्रत्वं सिक्व जुरो । थ्व क्षनस पक्षान्तर आहार मलास्यं उपवासन आहार माल जुव जंबुकन थ्व चला खिचा अहडिया ब्याघ्र थ्वते सिंङ चोग्व खंङाव जंबुकन जन भाग्यया प्रभावन थ्वते आहार भेट लाम्हं । थ्वतेन सोरोहोन ला बाला तोयकं ने मखा । अव बालछि उपवासन कंठु गंग्व । थ्व कठु महान फोय दयके । थ्व लिपुंकस हिंङ तया शश नी ने धास्यं लिपुंक ङ्हेटोलन लिगोन (चत)बुंङाव कंठुस भेदरपं लिपुंकन सुस्यं जंबुक ताक जुरो ।

थ्वतेन अति संचय मटेव धारङा ॥ ५ ॥

अनुवाद

निश्चय नं संचय याय् माः । अति संचय जक यानाजुइ मत्यः । अति संचय याना संगुलिं धनुषं सुयाः ध्वं सीगु दु । स्वयादिस, थ्वया बाखं थथे खः–

गुगुं छगू बनय् अहडिया (शिकारी) अहल (शिकार) वनाः चला छम्ह लानाः हःबलय् छम्ह ल्वंम्ह धुं खिचा स्याःगु जुल । थुबलय् शिकारी व धुँ

नापलाना: शिकारीं धुँयात बानं कय्कल, धुं नं शिकारीयात पा:लाक हे स्यानाबिल। थुबलय् नसा मामां व:म्ह ध्वंनं चला, खिचा, अहडिया व धुं सिनाच्वंगु खना: बिचा: यात, 'जिगु भाग्यं हे थुलिमछि नसा चूलात। थुपिं बुलुहुँ ला-बला तुका: नय्। बा:छि उपबास च्वना: (द्यांलाना:) कथु नं गन। ध्व कथु नि माहाँफ्वय्।' थथे बिचा: याना: धनुषय् हिनात:गु सँय्प्वाँय् नि नय् धका: धनुष न्ह्य:बलय् चा:तूगु धनुष तप्यना: कथु ह्वगंक सुया: ध्वं सीगु जुल।

अथे जूगुलिं अति संचय् याय् मत्य: धयातल।

विवेचना

पञ्चतन्त्रया निगूगु तन्त्र 'मित्रसंप्राप्ति'दुने च्वंगु थ्व बाखनय् ध्वं, गुँफा व ब्याधा स्वम्ह जक पात्र दु। उकी कनात:कथं छन्हु छम्ह ब्याधा शिकार वन। व जंगलय् त:धिक:म्ह गुँफा (बँदेल) खन। गुँफायात ब्याधां बाणं छु कय्कल गुँफां नं ब्याधायात हय्कया स्यात। थथे ब्याधा नं सित, गुँफा नं सित। थुबलय् लँय् व:म्ह छम्ह ध्वंनं थुपिं निम्ह सिनाच्वंगु खन। सीपिं निम्ह प्राणी लिपा जक नय्, आ:यात धनुषय् हिनात:गु सँय्प्वाँय् निं नय् धका: न्ह्य:बलय् धनुषं सुया: ध्वं नं सित।

थ्व हे बाखं हितोपदेशय् (मित्रलाभ) नं च्वयात:गु दु (सिंह, ११२९ : ३२)। हितोपदेश ब्याधा च्वनाच्वंगु थाय् कल्याणकटक धयात:गु दु। अथेहे ब्याधाया नां भैरव धयात:गु दु। छन्हु थ्व ब्याधा मृग छम्ह पाछ्याया:व:बलय् त:धिक:म्ह फा खना: वयात बाणं कय्कल। फां नं ब्याधायात हय्कया: स्यात। थथे चला, ब्याधा व फा छगू हे थासय् थुपिं सिनाच्वंगु लोभीम्ह ध्वं छम्हसिनं खना: न्हापां धनुषय् हिनात:गु सँय्प्वाँय् नि नय् धका: न्ह्य:बलय् धनुषं सुया: ध्वं नं सित।

तन्त्राख्यानय् धुँ धयात:म्ह पात्र पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् गुँफा धयात:गु दु। अथेहे तन्त्राख्यानय् धुं खिचा स्यानात:गु खँ च्वयात:गु दुसा पञ्चतन्त्रय् व हितोपदेशय् थथे च्वयामत:।

माली व धुँया बाखं

काका यस्य कुमित्राण ष्फुटकर्ण्णस्य जम्बुक: ।
तेनाहं वृक्षमारोढा परिवार न शोभते ॥

ग्वन ब्याघ्रस कोष कुमित्रम्हंस खं ल्हास्यं थ्वग जंबुक ॥ थ्वतेन परिवार मभिंनङान ज सिमा गस्यं वया धास्यं मलिन पडपा श्लोक ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं बनस मृग बराहा आदिपंया ला तृप्ति याङन न्हेंडन डेग चोग्व ब्याघ्रटों खंङाव थ्व बनान्तरस श्वान ङोर जुव मलि छम्हं थ्व स्वान तोदफेस्यं सिमा गस्यं बेव जुरों । थ्व क्षनस मलिया हस्तन पडरपु श्वानमाला ब्याघ्रशके जुङाव ब्याघ्रस्यं न्हेडन चास्यं सोरङस्यं श्व(ा)नमाला खंङाव आनंद जुस्यं सुना ज पूजा यातङा थ्वम्हं ग्याय ममाल, वा धास्यं धारङान मलीन जन ख छेके श्वान छारङा । छि विश्वास गथे धारङान ब्याघ्रस्यं मालको अभय बाच बिस्यं को बोङन दिनप्रति थथें श्वान छार वय माल । जेन चला छम्ह धारे बिय धास्यं बाच याङन दिनप्रति मलिन श्वान छास्यं धुन चला बिस्यं थथें अन्योन्यन काल हंग्वटों जुरों । थ्व दाको कोखवो जंबुकवोन सोयाव मनुष्यन छलपोलयाके निताश्चार श्वान छार वव मलीन छलपोल मोचके अंगिरपं थव राजासके लाग्वाल फस्यं लिवलि(व) पायक रावुत बोङन छलपोलयाके कुल याय याङन वरों खव मखा त्वाच हास धास्यं जंबुक खं रङाव जंबुकस्यं खव ख जनं अमथे बात ताया धास्यं धारङाव ब्याघ्रस्यं अम रा निश्चय जुरसा अव गथें याय धाया थेस कोषवो जंबुकवोस्यं (थ्व) मलि नि मोचकेन थ्वली जुरङाव पायक राउत चितमित्र दं(ङ) बियु धास्यं खं ल्हायासे चोङा बेरस निताश्चारया थे मलिवो ब्याघ्रवो थथें प्रीति याचके

मटेव थ्व मनुख स्याचकगुण ब्याघ्रसया ला हि चिकुति चाकुति छेस्यं ने दयके धास्यं समधार याङाव ब्याघ्रशके वंङाव सेवा लाचकाव कोखन गोचर याङा । भो ब्याघ्र स्वामीस छलपोल ला अनेग नीति संपन, ग्यानवंत । अथेतु जुरसनं जेपनि अग्यानि मुर्ख छलपोल स्वामी जुरङान छलपोलया आपति सोय मफस्यं वया । खं अठिछि गोचर याय टेव रा धास्यं धाया । थेस ब्याघ्रण छो ल्हाय यस्यं वरं धास्यं हातङाव कोखन अमते रा जुरसा छ वरङासं कोख जंबुक परिवार याङ चोनङान परिवार मभिंग तास्यं मलि सिमा गस्यं बेया । थेस ब्याघ्रन भो छि मलि छाङान बेय माला ? निताश्चारया थें स्वान छार वा धास्यं बोङाव मलि न *काकायस्य कुमित्राणि* धाया श्लोक पडपा जुरो ।

थ्वया प्रस्थाव थें परिवार मभिंनङाव सर्ज्जन मित्र टोडतयु धारङा ॥ ६ ॥

अनुवाद

सुं छम्ह धुँयात क्वखं कुमित्रया खँल्हात । अथेजुयाः परिवार मभिंगुलिं जि सिमा गयावया धकाः मालीं सिलः (श्लोक) ब्वंगुजुल । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं बनय् मृग, बराह आदिया ला नयाः न्ह्यः वय्काः घनाच्वंम्ह धुँ खनाः (ग्यानाः) थ्व हे बनय् स्वां थ्वयाजूम्ह माली स्वां त्वःताः सिमा गयाः बिस्यंवंगु जुल । थ्व हे इलय् मालीया ल्हाःतय् च्वंगु स्वांमाः धुँया म्हय् कुतुंवन । धुँ न्ह्यलंचायाः स्वःबलय् थःगु म्हय् स्वांमाः खनाः आनन्द जुयाः धाल– "जितः सुनां पूजा यात ? थ्व ग्याय् म्वाः, वा ।"

थथे धयाः मालीं धाल– "जि हे खः, छितः स्वां छानाम्ह । तर छितः गथे विश्वास याय्गु ?"

थथे धाःगुलिं धुं मालीयात माक्व अभय बचन बियाः सिमाक्वय् सःताः 'न्हिं न्हिं थथे हे स्वा छाः वय् माल । जि (न्हिं न्हिं) चला छम्ह बी' धयाः न्हिं न्हिं मालीं स्वां छाः वंगु जुल । अथेहे धुं नं चला बिया लिपा लिपातकं काल हंगु जुल ।

थ्व दक्व (अन हे बनय् च्वंपिं) क्वः व ध्वंनं स्वयाच्वंगु जुल । थथे स्वयाः

'छलपोलयात न्हिं न्हिं स्वां छा: वम्ह मालीं छलपोलयात स्याय्त थ: जुजुयाके ग्वाहालि फ्वना: पायक, रावुत[1] लिउ लिउ ब्वना: छलपोलयात स्याय्त व:गु मखुला' धका धया: ध्वंनं खँ ध्यान ब्यू थें न्यंक याना क्व:या खँय् लिस: बिल– 'ख जा जिं नं अथे धा:गु ताया' धका: धा:बलय् धुं 'आ: गथे याय् ले ?' धका: न्यन ।

(जुजुं) अथे धा:गुलि क्व: व ध्वंनं धाल– न्हापां मालीयात स्याय् । थुलि जुइवं वया पासापिं पायक व रावुतपिं चिचा: दना: बिस्युंवनी ।

(थथे धया: छुं न्हिलिपा छन्हु क्व: व ध्वंया सल्लाह याइ), 'न्ह्याबलें माली व धुँया दथुइ प्रीति याके मज्यू । थ्व मनूयात स्याके मा: । स्याके फतसा धुँयाके कया: ला, हि भति-भतिसां नय् दय्के' । थथे: सल्ला याना: धुँयाथाय् चाकरी याना: क्वखं धाल– भो ब्याघ्र स्वामी, छलपोल अनेक नीति सम्पन्नम्ह व ज्ञानवन्तम्ह ख: । अथेजूसां जिपिं अज्ञानी व मूर्खत छलपोल स्वामी जूगुलिं छलपोलया आपत्ती स्वय् मफया: वया । खँ भति बिन्ति याय् ज्यू ला ?

अथे धा:गुलि धुं धाल– छु धाय्गु दया: वया ?

थथे क्व: व ध्वंलिसे छगू हे परिवार यानाच्वंगु (क्व: व ध्वंलिसे धुँ सतिक जुयाच्वंगु) मभिं ताय्का: माली सिमा गया: बिस्युंवन । अथेहे धुं 'भो छि माली, छाय् बिस्युंवने माल ? न्हिं न्हिं थें स्वां छा: वा' धका: स:तूबलय् मालीं *काका यस्य कुमित्राणि* धइगु श्लोक ब्वंगु जुल ।

थुके धयात: थें परिवार (संगत) मभिनकि सज्जन मित्र नं त्वतेमा: धयातल ।

विवेचना

थ्व बाखनय् धुं क्व: व ध्वंलिसे सतिना: जूबलय् धुंयात न्हिं न्हिं स्वां छा:वइम्ह माली कुमित्र ताय्कुगु जुल । थजा:पिं कुमित्रलिसे जुया: हे थ:त अनिष्ट जुइगु भा:पिया: माली धुँपाखें तापाक च्वंगु जुल । पुलांगु पाण्डुलिपि ग्रन्थय् च्वयात:गु बाखं चीहाक: जुया नं अस्पष्ट जूगुलिं आधुनिक भाषा अनुवाद याय्गु भ्वलय् कोष्ठदुने छुं खँ न्ह्यथनेमा:गु जुल । कोष्ठदुने लागु खँ मूल बाखनय् मदुगु ख: ।

पञ्चतन्त्रय् थ्व बाखं खनेमदु । थ्व हे बाखंया पुलांगु नेपालभाषा

1. ल्वाभ: दुपिं सैनिकत ।

च्वयातःगु पाठ 'परिवाल मभिनाङाव पास याये मतेव' शीर्षक तयाः उकिया भावानुवाद कायस्थ (१११९, ८९ : २७-२८) प्रकाशनय् हःसां उकी बाखं भन् हे चीहाः जुयाः नं अस्पष्ट जुयाच्वंगु दु । उकी धुं क्वः व ध्वंयात स्यात धयातःगु खँ असान्दर्भिक व अस्वाभाविक खनेदु ।

नेसं ६३९ स ल्ह्ययातःगु तन्त्राख्यानय् थ्व बाखं दुथ्याकातःगु दुसां नेसं ६३८ या बाखं स्वयां छुं भेद खनेमदु ।

क्वः व कृष्ण सर्पया बाखं

उपायेन हि जसक्यं नत छक्यं वलैरपि ।
काकी कनकसूत्रेण कृष्णसर्पो निपातित ॥

उपायया सांमर्थ जुरं बल मखेत, सामर्थ जुरं कोखन लुंशीषलिन उपाय याङन कृष्णसर्प मोचका दव ख ।। थ्वया उपाक्षान ॥

ग्वछिनं तीर्थया तीरस कोख त्रीपुरुष बसरपं चोग्व । छ क्षणस थ्व तीर्थीस राजपुत्री अभ्फोडिटों स्नान बिज्याङा वस्त्र, अलंकार, आभरण छभिनं तस्यं जलक्रीडा याङा । थ्व सोयाव कोषन अवनिन शत्रु मोचकेया काल वरं । थ्व वृक्ष तलस चोंग्व कृष्णसर्प्पण वर्षप्रति छजेश चाटों बोमलावर सो ल्हुस्यं नन यंग्व । थ्वतेन छेस सन्तति मदो । निसंतान जुरङाव स्वर्ग्ग वने मदु । अव थ्व शत्रु मोचकाव संतान दयके । अव थ्व शत्रु रा जुरसा पराक्रम बलन मोचके मजीव । हु हु स्नान याङ चोङ अभ्फोंडिस लुंशिषलि कास्यं हयाव लोकन खंनकं थ्व कृष्णसर्प्पया बिबरस दुंछोके । थ्वतै जुरङान थ्व अभ्फोडीस सहाय लोकन थ्व लुंशिखली कार वने याङ वंनङासे कृष्णसर्प्प फणा जास्यं वयु । थ्वते जुरङाव थ्व कृष्णसर्प्प मोचकाव लुंशिषलि कायु । थ्व उपाय बुद्धिन उ जुरो । थ्व कृष्णसर्प्प मोचके धास्यं लुंशिखली हस्यं उपाय याङाव कृष्णसर्प्प मोचकव जुरों ।

थ्वतेन बल मखु उपाय सामर्थ धारङा ॥ ७ ॥

अनुवाद

उपाय हे सामर्थ्य खः, बल मखु । क्वखं लुँसिखःया उपाय यानाः कृष्णसर्प स्याकूगु दु । थ्वया बाखं थथे खः–

गुगुं छगू तीर्थया सिथय् निम्हतिपू क्व:त च्वनाच्वन । छगू इलय् थ्व तीर्थय् राजकुमारी अफ्रोंडि म्व:ल्हू वल । लं, तिसा आदि फुक्क छखे तया: जलक्रिडा यात । थ्व स्वया: क्वखं धाल–

आ: तिनि शत्रु स्याय्गु ई वल । थ्व सिमा त:लय् च्वंम्ह कृष्णसर्प दँय्दँसं भ्री मस्त ब्वलने न्ह्य: हे स्वँ ल्ह्वना: नय् यंगु जुल । अथे जुया: भ्री सन्तान मदु । निसन्तान जुया: स्वर्गय् वने मदु । आ: थ्व शत्रु स्याना: सन्तान दय्के । थ्वयात धा:सा पराक्रमया बलं स्याय् मजिउ । हुँकन स्नान यानाच्वंम्ह अफ्रोंडिया लुँसिख: कयाहया: मेपिंसं खंक थ्व कृष्णसर्पया प्वालय् दुछ्वय् । थथे जुलधा:सा थ्व अफ्रोंडियात ग्वाहालि यानाच्वंपिंसं थ्व लुँसिख: का:वनकि कृष्णसर्प फना जाय्का हइ । थथे जुलकि कृष्णसर्पयात स्याना: जक लुँसिख: काइ ।

थथे उपाय व बुद्धिं याना: कृष्णसर्पयात स्याय् धका: लुँसिख: हया: उपाय याना: कृष्णसर्पयात स्या:गु जुल ।

थथे बल मखु, उपाय हे सामर्थ्य धयात:गु ख: ।

विवेचना

थुके बाखं सा:प हे चीहाकलं च्वयात:सां बाखं पूवना: नं स्पष्ट जू । पञ्चतन्त्रय् (न्हापांगु तन्त्र- मित्रभेद) क्व:तय्सं थ:पिं हैरान जुया: थ:पिं च्वनाच्वंगु सिमाक्वय् च्वनाच्वंम्ह ध्वंयाके अर्ति कया: कृष्ण सर्प स्या:गु च्वयात:गु दु । थ्व हे बाखं हितोपदेशय् (सुहृदभेद) (आचार्य, २००५ : १३१) गर्भवती माक्व:यात बाक्वखं निर्भय जुइत धया: बाक्व:या बुद्धिं कृष्ण सर्पयात स्या:गु च्वयात:गु दु । हितोपदेशय् पुखुली म्व:ल्हू वइपिं राजकुमार धयात:गु दु । तन्त्राख्यानय् लिक्कच्वंगु पुखुली म्व:ल्हूवइम्ह राजकुमारीया नां 'अफ्रोंडि' बियात:गु धा:सा अजूचायापुगु नां खनेदु ।

सिंह व खराचिया बाखं

यस्य बुद्धिर्बलं तस्य निबुद्धस्तु कुतो बलम् ।
पश्य सिंहो वनराजां शशकेन निपातित ॥

सुया बुद्धि द्वातं ओम्हं बलबन्त । बुद्धि मद्वातङाव बल छाय बुद्धिन बनया राजा सिंहटों थ्वस भयन मृग, बराहा आदिपं मेले बेयाव मृग, बराहा आदिपं आहार माल जुरङास्यं बृंदन बोङ ताथा शश डोव जुरों । थे(स) ससन चिंतरपा, 'अवनिने ज नाश जुयेया काल वरं । हुहुं सिंघवो नापंलाटों हुहुन ज मोचकयु । अव थ्वलोटो जुम्हं कातरण शीये मटेव । जिरसा म्वायया उपायनि सोय' धास्यं सिंह हाङा । थेस सिंहन मृग, बराहा जन चाहारपं जोया । छन राजा जुरं सु धकं येङा । थेश शशन छेयासिंनं बलबंत सिंह ष धास्यं कंङाव थेस मृग, बराहा थ्व बनंतरस मदतङान, शश चिकुति खंन मग्यातङान सिंहन प्रतित जुस्यं अमते जुरसा छन राजा सिंह ज केङुनु धास्य हाङा । थेस शशन थ्व बनंत्रस ङ्हव थम खंङ ताथा मोड मदु तुठिस बोङ यंङाव कोसोचकाव थ्व शिंहया थव केपा केङाव थेस सिंहन क्रोधरपं हाक बिस्यं, वा ङ्हेसें, गुदा पाछासे केङा । थेस थम गथे संना अथें केपा संङ सोयाव मेव सिंह भारपं मोचके याङन टुंठिस कोब्वाङाव थंहा वय मफस्यं मोचकव जुरों ।

थ्वतेन सुया बुद्धि द्वातं ओ बलबंत धाया ॥ ८ ॥

अनुवाद

सुया बुद्धि दु व हे बलवन्त खः । बुद्धि मदु धाःसा बल छाय ? बुद्धिं बनया जुजु सिंह (स्याःगु दु) ।

थ्वया (सिंहया) भयया कारणं मृग, बराह आदि मेमेथाय् बिस्युंवना: थुपिं मृग बराह आदि नसा मा: जुयाच्वंबलय् सिंहनं स:तात:म्ह खराचा व:गु जुल। थथे वया: खराचां 'आ: जि नास जुइगु ई वल। हुं सिंहं नापलाय्वं जित: स्याइगु जुल। थ्वलिसे कातर जुया: सी मत्य:। ज्यूसा म्वाय्गु उपाय निं याय्' धका: बिचा: याना: सिंहयात धाल। (थ: इलय् थ्यंके मफुगु खँ कन)

थथे कना: सिंहनं न्यन– मृग, बराहा जिं मालाजुया। छं जुजु सु ?

अथे धा:गुलिं खराचां धाल– छि सिबें बलवानम्ह सिंह ख:।

थथे कंगुलिं मृग, बराहा नं थ्व बनान्तरय् मदुलि, चिकिचाधिक:म्ह खराचां मग्या:से धा:गुलिं सिंहयात पत्या: जुया: 'आमथे जूसा छिमि सिंह जुजु जित: क्यनाब्यु' धका: धाल।

थथे खराचां थ्व बनय् न्हापा थम्हं खनागु फ: मदुगु तुंथी ब्वनायना: क्वस्वका: क्यन। थ्व सिंह थ:गु हे किच: (किपा:) खना: तं पिकया: हाँक बिया: गद्दा पाछाया: क्यन। थथे थ: गथे सन किपा: नं अथेहे संगु स्वया: मेम्ह सिंह ख: धका भा:पिया: वयात स्याय्त तुंथी क्वब्वा:म्ह थहाँवय् मफया: सीगु जुल।

अथेजूगुलिं सुया बुद्धि दु, व बलवान धाल।

विवेचना

थ्व बाखं अतिकं प्रचलित बाखं ख:। पञ्चतन्त्र (मित्रभेद-प्रथम तन्त्र) व हितोपदेश (सुहृदभेद) निगुलिं सफुली थ्व बाखं दुतिनात:गु दु।

पञ्चतन्त्रय् सिंहया नां 'भासुकर' धयात:गु दु। उकी बाखनय् च्वयत:कथं उम्ह पराक्रमी सिंहं छन्हुं हे त:म्हमछि जनावरत स्याना जुइगुलिं जंगलया अनेक जनावरत जाना: छन्हु सिंहयात निवेदन यात कि सिंहयात प्वा: जाय्केत न्हिं छम्ह जक जनावरया ला द:सा गा:गुलिं बरु जनावरत हे पा: पा: याना सिंहयाथाय् वय्। थथे निगू पक्षया सन्धि जुया: जनावरत पा: पा: याना: न्हिं छम्ह छम्ह सिंहया नसा जूवनीगु जुल। छन्हु खराचिया पा: व:बलय् खराचां जुक्तियाना सिंहयात तुंथी कुर्का स्या:गु जुल।

पञ्चतन्त्रया बाखं तन्त्राख्यानया बाखंलिसे आपालं ज्व:ला:सा खराचां

सिंहयात निवेदन याइगु पञ्चतन्त्रय् ताहाकः जुइक धयातःगु दु । हितोपदेशया बाखं तन्त्राख्यानयासिबें पञ्चतन्त्रया बाखंलिसे अप्वः ज्वलाः । हितोपदेशय् सिंहया नां 'मन्दर' नांया गुँइ च्वनीम्ह दुर्दान्त धयातःगु दु ।

लुँया बिखू बीम्ह सर्प व ब्रम्ह्या बाखं

मृतं पश्यसि पुत्रस्य पुछं पश्यसि चान्मनः ।
भिन्न चेष्टा कुतः प्रीतिन्न स्नेहोपि कदाचन ॥

काय सिक सोहुन । थव न्हिपोड मोक सोरग । भिन्न चेष्टा जुरङाव गणा प्रीति द्वायु । भिन्न चेष्टावो प्रीति खं ग्वक्षनसनं स(नेमदो) धास्यं नागन पडपा श्लोकः ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया पारंठ वंङाव वेद पडपर वव यंग्व जुरों । थ्व ठाय नागया आश्रिता । निनप्रति थ्व ठायस ब्राम्हिनस्य वेद पडपा तायाव नागटों आनंद जुस्य शर्प्प रूपन वस्यं (दिनप्रति थ्व ठायस ब्राम्हणस्यं वेद पडपा तायाव नागटों आनंद जुस्य शर्प्प रूपन वस्यं)[1] दिनप्रति वेद पडपे धुनङाव लुंखुलि थ्वचकं धारे बिव जुरों । थ्व लुंन थ्व ब्राम्हणटों धनी जुव जुरों । छु क्षनस थ्व ब्राम्हणस्यं थम मलाङाव काय हाटों छोस्यं पाठ याचकर छोया जुरों । थ्वसं बाहाटो बिया थें नागस्यं लुंषुलि थ्वचकं बिया । थेस थ्व काय ब्राम्हणस्यं दिनप्रति पाठ यात जोयाव छाय छन्हुन गाचकं थ्व नाग म्हं तपं श्याङ यंने धास्य चिंतरपाव निताश्चारया थे पडपं चोग्व जुरों । थ्व बेरस नागस्यं लुंखुलि बिय याङ वरङास्यं ब्राम्हणचान मोंडस पाला भारपं न्हिपोटस पालन न्हिपोट देंङ जुरो । थेश नागस्यं दंशरपं ब्राम्हणचा शिक जुरो । थेस न्हिताश्चारया थें बेरस काय हाटों मवरङान आस बुङाव बाहास्यं लंसोर वरङास्यं काय हाटों नागण दंशरपं शिङ चोङ खंङाव थ्व रा साधुया स्वभाव

१. थ्व पाठ ल्ह्यःबलय् ल्ह्यःम्हसिया असावधानीपूर्वक द्वनाः वाक्यांश लिसा कयाः निथाय् वःगुलिं अनावश्यक पाठ जक कोष्ठकय् दुने बियागु दु ।

उचेत याले अनचेत याङा खम धास्यं नागयात निद्रपं न्वातङाव नागन छन कायन जे न्हिपोट देकान जेन दंशरपा धास्यं धारङाव ब्राम्हणस्यं थव कायया अपराध भारपं 'भो न(ा)गराजसने छे दोषण मदु । जे कायया थव अपराधन मृत्यु जुम्हं तने छेजेया आवन ड्हाया थें अन्योन्यन काल हंने । जेन पाठ यात वय । छेन लुंखुलि थ्वचकं बिहुन' धास्यं हातङाव नागस्यं *मृतं पश्यसि पुत्रस्य* धास्यं श्लोक पडपं हाङ छोकटों जुरों ।

थ्वतेन चेष्टा भिन्न जुरङान स्नेह प्रीति मदु धारङा ॥ ९ ॥

अनुवाद

काय् सीगु स्वयादिसँ । थःगु न्हिप्यं चबुगु स्वयादिसँ । थःथःगु हे तालं कुतः जुलधाःसा गनया प्रीति दइ ? थःथःगु तालं चेष्टा यानाः प्रीति मदय्केगु ज्या गबलें हे याय् मज्यू धकाः नागं श्लोक ब्वंगु दु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया ब्राह्मण देशं तापाक वेद ब्वब्वं वंगु जुल । थ्व थाय् नागया आश्रित खः । न्हिं न्हिं थ्व थासय् ब्रम्हूनं वेद ब्वंगु तायाः नागयात आनन्द जुयाः सर्पया रूप जुयाः वल । न्हिं न्हिं वेद ब्वने धुनेवं लुँखू त्वयाः ब्यूगु जुल । थ्व हे लुं ब्रम्हू तःमि जुल ।

छगू इलय् थ्व ब्रम्हूया मलानाः वया काय्यात छ्वयाः पाठ याके छ्वःगु जुल । थ्वयात नं थ्वया बौयात थें नागं लुँखू त्वयाबिल । अथेहे थ्व कायम्ह ब्रम्हूनं न्हिं न्हिं पाठ यानाजुजुं छन्हुं हे गाक्क थ्व नागया म्ह तकं स्यानायने धका बिचाः यानाः न्हिं न्हिं थें श्लोक ब्वनाच्वंगु जुल । थुबलय् नाग लुँखू बीत वःबलय् ब्रम्हूया कायनं नागया छ्यँनय् पालागु भाःपिया न्हिप्यनय् पाःगुलिं न्हिप्यं चबुत । अथेहे नागं न्यानाः ब्रम्हूया काय् सीगु जुल ।

न्हिं न्हिं थें वय्माःम्ह काय् मवःगुलिं आय्बुनाः बाःम्ह लँस्वः वंबलय् काय्म्हसित नागं न्यानाः सिनाच्वंगु खनाः नागयात निन्दा यानाः थथे धयाः न्वात– थ्व ला साधुया स्वभाव ? उचित याःम्हसित अनुचित यात ।

थथे धाःगुलिं नागं धाल– छं काय्नं जिगु न्हिप्यं ध्यंगुलिं जिं छिमि काय्यात न्यानागु खः ।

ब्रम्हूनं थः हे काय्‌या अपराध भाःपियाः नागयात धाल– भो नागराज, छिगु दोष मदु । जि काय्‌या थःगु हे अपराधं मृत्यु जूगु खः । आः म्ही न्हापा थें हे लिपा-लिपा नं ई हने । जिं (वेद) पाठ याःवय् । छिं जितः लुँखू त्वकाः बियादिसँ ।

थथे धाःबलय् नागं *मृतं पश्यसि पुत्रस्य* धकाः श्लोक ब्वनाः धयाछ्‌वःगु जुल ।

अथेजूगुलिं थःथःगु पहलं सन धाःसा प्रीति मदु धयातल ।

विवेचना

थःथःगु हे स्वार्थय् जुल धाःसा प्रीति दइमखु धइगु शिक्षाया लागी कनातःगु थ्व बाखं पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् समेत खनेमदु । तन्त्राख्यान वा मेमेगु पूर्वीय गुगु संस्कृतं च्वयातःगु जुइमा वा पालीं च्वयातःगु आपाः धइथें बाखनय् लोभी व धूर्त पात्र दय्‌कीबलय् यदि मानव पात्र जूसा अप्वः धइथें ब्राह्मण हे जुइ, यदि पशु पात्र जूसा ध्वं हे जुइ । थ्व हे विशेषताकथं थ्व बाखनय् नं लोभी पात्र ब्रम्हू हे जुयाच्वंगु दुसा मेम्ह निर्लोभीम्ह पात्र नं ब्रम्हू हे दु । थ्व हे थ्व बाखं तःजिगु विशेषता खनेदु ।

भा:त बसय् त:म्ह ब्रम्हूनीया बाखं

संग्रह कर्त्तव्यं कालेनैव प्रतिष्ठितं
घटसर्प्प प्रयाशेन ब्राह्मणोपि वशीकृत: ॥

निश्चय याङन छु बस्तु जुरसनं संग्रह याच माल । काल बेरस छोनं प्रयोजन दे फो ख । धरपोंस बि दुंबिक कास्यं तस्यं ब्रम्हुणिस्यं पुरुष ब्राम्हणटों थम बसा याङा दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया धनाढ्य ब्राम्हणस थ्याकवो रवतिनिवो निम्हं लिथु ङ्हथु जुरों । कुटुंब समस्तं रवतिनिटों ल्हास्यं थ्याक पिलुस्यं तास । थ्याकस्यं मेवया कपाश फेङन म्वाकटों जुरों । थ्व क्षनस थ्व ब्रम्हुणिसके भिक्षुणिन भिक्षा फोद वरङान जन भिक्षा बिय मफया ख । जन थथिंङ दशा धास्यं थव बृर्त्ति दको भिक्षुनि कंङास भिक्षुणीन जन उपदेश धररपकाले छे पुरुष थव याय यरसा छु बस्तु जुरसनों संग्रहण याहुन धास्यं हाङ ताथवटों जुरों । थ्वलसंनिस्यं सिं, लोहों छु जुरसनों दुंकास्यं संचित याङ संगटों जुरो । थ्व क्षणस थ्व ब्राम्हणटों बिदेश पुजा वंग्वटो जुरों । थ्व क्षणस षुस लंष कार वंङा ब्रम्हुणिस्यं लंष ठुया धर धरप्वंस बि दुंबिस्यं वव खंङाव भिक्षुणी बचन लुंवाङाव थ्व धडप्वं षुस दुंथंङ हस्यं बि दुथंङ तसें कापडन कोडास्यं धुषुटिस तस्यं तव । थ्व क्षनस रवतिनि भरिस्यं थ्याक ब्रम्हुणिटों अती साहासी भारपं ओस कुटुम्ब सोकेन रवतिनिस्यं धाया, 'छेजे थिथि अन्योन्यन कुटुंब सोगुण' धास्यं हाङाव छे थ्याक जुम्हं कंथन फव थे छे नि सोगुण धास्यं थ्याकस कुटुंब सोरङास्यं धडपों नोस कापडन कोडास्यं तस्यं तया खंङाव छु बस्तु हन टेङ रवतिनिस्यं का(प)ड फोडरपं धडप्वं लाहात छोस्यं सोरङासें बीन

डंशरपं रवतिनिटों मृत्यु जुवटों । थ्याकस्यं बलि बिधानं आदिन नाना उपाय याचका लीमलाक जु जुरों । थ्व बात ब्राम्हणस्यं तायाव छें लिहावस्यं रवतीनिटों सपसंस्कार याङनलि थ्याकटों जुरों । हाङा 'भो छि ब्रम्हुणीस छन नाना प्रचार याङन लिमलाम्हं छन छु दोषन ओया कालन डंशरपु ? अवया कुटुंब दाको छन छि चिंता याव' धास्यं ब्रम्हुणिटों ल्हास्यं सुखन काल हंग्वटों जुरो ।

थ्वतेन संचित याच माल । काल बेरश छो बस्तुनं प्रयोजन दव ख धारङा ॥ १० ॥

अनुवाद

निश्चयनं न्ह्यागुं बस्तु जूसां संग्रह याय् मा: । इलय् ब्यलय् थुकिया छुं नं छुं ज्याख्यले वय्फु । धंपय् बि (सर्प) स्वथनातया: ब्रम्हूनीनं थ: भा:त थ:गु बसय् त:गु दु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया धनाढच ब्रम्हूया थ्या:म्ह व लव:नी (मथ्या:म्ह) निम्ह लिथु-न्ह्यथु कला: दुगु जुल । कुटुम्ब फुकसिनं मथ्या:म्हसित धया: थ्या:म्ह पितिनात:गु जुल । थ्या:म्ह कला: मेपिनिगु कपाय् फ्यना: जीविका यानाच्वंगु जुल । छगू इलय् थ्व ब्रम्हूनीयाथाय् भिक्षुणी छम्ह भिक्षा फ्वंव:बलय् 'जिं भिक्षा बी मफु' धाल । 'जि थजागु दशा दु' धया: भिक्षुणीयात सकतां खँ कना: भिक्षुणीनं धाल– जिगु उपदेश नाला का । छं भा:त थ:म्ह याय् य:सा न्ह्यागु हे बस्तु जूसां मुंकेगु या ।

थुलसंनिसें सिँ, ल्वहं न्ह्यागुं हे जूसा दुतहया: संग्रह याना: संगु जुल । छगू इलय् खुसी ल: का:वंम्ह ब्रम्हुनीन ल: तूबलय् धम्पय् बि (सर्प) छम्ह दुहांवंगु खन । थुबलय् भिक्षुणीया बचन लुमना: धम्पय् बि दुछ्वया: कापतं प्वा: तिना: धुकुती तयात:गु जुल । थुबलय् मथ्या:म्ह कलातं थ्या:म्ह ब्रम्हूनीयात अति जा:म्ह भा:पिया: इमि थ:थितिपिन्त क्यने थें याना: लव:नी (मथ्या:म्ह कला:) नं धाल– भ्मी थ:थितिपिन्त स्वयादिसँ (नके-त्वंके यानादिसँ) । छि थ्या:म्ह जूगुलिं छिसं फक्व स्वयादिसँ ।

थ्या:म्हसिया थ:थिथिपिं स्वया: थथे धयाच्वंबलय् धम्पया म्हुतुइ कापतं

क्वचिनात:गु खना: छुं बस्तु तयात:गु भा:पिया काप: लिकया: ल्हा: दुछ्वया: स्व:बलय् सर्पं न्याना: लव:नी सित। थ्या:म्ह ब्रम्हूनीनं काज-क्रियाया विधि-विधान यायां लिमलाक जुयाच्वन। थ्व खँ न्यना: ब्रम्हू छेँ लिहाँवया: लव:नीया मृत्यु संस्कार यानाच्वम्ह थ्या:म्ह कलायात धाल– हे ब्रम्हूनी, छ नाना उपचार (मृत्यु संस्कार) याना: लिमला:म्ह, छंगु छुं दोष मदु। वया कालं हे (वयात सर्पं) न्या:गु ख:। आ: थ:थितिपिं सकसितं छं हे स्व।

थथे धया: ब्रम्हूनीनं सुखपूर्वक काल हन।

अथेजूगुलि संचय याय् माल। ईब्य: वय्वं न्ह्यागुं बस्तुया नं प्रयोजन दय्फु।

विवेचना

थ्व बाखं पञ्चतन्त्रया मेमेगु संस्करणय् खनेमदु। अथेहे हितोपदेशय् नं मदु। बाखं च्वय् व क्वय् स्पष्ट जूसां दथुइ बाखं च्व:म्ह वा लिपिकारया कमजोरी याना: जुइमा दथुइ बाखं त्याजीक धाय् फयाच्वंगु खनेमदु। लव:नी कला:म्ह (लिथुम्हं) धम्पया म्हुतुइ क्वचिनात:गु काप: लिकया स्वयन्त्य: लिथु-न्ह्यथुया संवाद ध्वाथुइक धयात:गु मदु मदु। थन छगू निगु संवाद वा शब्दया त्व:फिना: थथे जुइगु सम्भव दु। नेसं ८३९ य् ल्ह्य:गु तन्त्राख्यानय् थुकी गथे दु अथेहे ल्ह्ययात:गु खनेदु। अभ्न बाखं भ्व:ल्या: समेत निगुलिं सफुली ज्व:ला:गु स्वय्बलय् निगुलिं सफूया श्रोत-ज्वलं छगू हे खनेदु।

सर्प व क्वःबुँइया बाखं

बहुभिर्न्न विरोधं च दुर्ब्बलस्तु वली य सा
पश्य सर्प्प तरुश्चैव सलभस्तु निपातिताः ॥

बहुजनवो बिरोध मटेव । दुर्ब्बलीवो जुरसनं तलम्हं जुरसनं बलीम्हंन जुरसंनं बिरोध मटेव । कृष्ण सर्प्पवो कल्पतरुवो कोलबुस मात्रण मोचका सोहुन ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं ठायस कल्पबृक्ष दस्यं चोंग । थ्व कल्पबृक्ष तलस कृष्ण सर्प्पन बसरपं चोंग । छक्षणस कोलबोस सर्मूह याङन वव खंङाव कल्पबृक्ष कंपरपाव 'अवनी म्वाय मोरों' धास्यं धाया । थेस कृष्ण सर्प्पन खंङाव कोलबुस वव मात्रण अमथें छाय ग्याय माला ? थ्व कोलबुस दाको जेन मोचके, नसेन, धास्यं अहंकारण फणा जास्यं कल्पबृक्ष हिंतुहिंङन साटोपन चोंग जुरों । थेस असंक्षाण कोलबोस वरङान कृष्ण सर्प्पन जिको नस्यं संग । थेस कोलबुसन भुंतुभुंङन कृष्ण सर्प्पनी मोचकाव जुरों । लिथे कल्पबृक्षया लपतेनं छेवडिनं चूर्ण्णभूत याङन कल्पबृक्षं मोचकव जुरों ।

थ्वतेन सवलीनं जुरसनों बहुजनवो विरोध जुरङान ॥ ११ ॥

अनुवाद

बहुजनयात विरोध याय् मज्यू । बःमलाःपिं जूसां यदि तःम्हमछि वलधाःसा बःलाःम्हं जूसां विरोध याय् मत्यः । कृष्णसर्प व कल्पबृक्षयात क्वःबुँइचां जकनं स्याःगु दु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू थासय् कल्पबृक्ष दयाच्वन । थ्व कल्पबृक्षया त:लय् कृष्णसर्प च्वनाच्वन । छगू इलय् क्व:बुँइचातय्‌गु त:धंगु बथान व:गु खना: कल्पबृक्षं 'आ: जि म्वाइ मखुत' धका: धाल । थनंलि (कल्पबृक्ष थथे ग्या:गु) खना: कृष्णसर्पं धाल– अथे क्व:बुँइचा वय्‌वं ग्याय् मा:ला ? थुपिं क्व:बुँइचात जिं फुक्क हे नया: स्याना बी ।

थथे धया थ:गु फना जाय्‌का: कल्पबृक्षयात हितुहिना: च्वन । थथे असंख्य क्व:बुँइचात व:बलय् कृष्णसर्पं जिक्व नया: सन । थनंलि क्व:बुँइचां भुतुभुंना: कृष्णसर्पयात स्या:गु जुल । अनंलिपा कल्पबृक्षया ह:, सिमाख्वला आदि फुक्क चूर्ण याना: कल्पबृक्ष नं नाश यानाबिल ।

अथेजूगुलिं, सवल हे जूसां बहुजनया विरोधय् वनेमज्यू ।

विवेचना

पञ्चतन्त्रय् थ्व हे शिक्षाया बाखं धा:सा दु, तर बाखं मेकथं हे कनात:गु दु । त:म्हमछि वलधा:सा विरोध याय् मज्यू धइगु अर्ति बिया पञ्चतन्त्रय थुकथं बाखं कनात:गु दु– छक: छम्ह तत्या:म्ह 'अतिदर्प' नांया सर्प छगू प्वालय् च्वनाच्वन । व प्वालं दुहाँ-पिहाँ जुइबलय् प्वा: चीप्वा: जुया: सर्पयात घा: जुइगु । वया घालं वइगु हि खना: लोभ चा:पिं इमूचातय्‌सं सर्पयात दु:ख बीगु यात । सर्प धा:सा व थाय् मत्व:तूसे इमूचातय्‌त नं स्यानाजुल । सर्प आपा: हे इमूचात स्या:सां इमूचात यक्व दुगुलिं इमूचातय्‌सं घालय् न्याना: हे स्यानाबिल ।

निगुलिं बाखनय् थ:गु शक्तिप्रति अहंकार याइपिं सर्प पात्र ख:सां तन्त्राख्यानय् क्व:बुइँचातय्‌सं सर्प स्याइगु ख:सा पञ्चतन्त्रय् इमूचां न्याना: सर्प स्याइगु ख: । तन्त्राख्यानया थ्व बाखंलिसे ज्व:ला:गु मेगु हे तन्त्राख्यानया बाखं *बहुजनओ विरोध मत्य:* (कायस्थ, १११८ : ७७ : २१-२२) शीर्षक तया: प्रकाशित जुइधुंकुगु दु ।

ल्ह्वंम्ह द्वहँ व धुँया बाखं

प्रछन्न किलभोक्तव्यं दारिद्रेण विशेषत: ।
पश्य चाहार दोषन व्याघ्रेन गवयो हत: ॥

नेस गुप्त याच माल । विशेषन दारिद्रण ने प्रकट मटेव । आहार प्रकट दोषणन गवय मोचका शोहुन ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं बनस गवय बसरपं चोंग । थ्व हाला शब्दन थ्वन डाबुया बेगन पर्ब्बतं कंपरपे फुव । छक्षणस थ्व हाला सब्द व्याघ्रण तायाव छो महाबली जंतु खरने गर्जरपं थ्व शब्दया अनुरूपन गथिंग बली खर । थ्व सोय धास्यं गुप्तन गवय चोंडा ठायस सोर वंग जुरों । थ्व खंडाव व्याघ्रण तृणहारी भारपं ल्याष मयास्यं हचकास्यं मोचकव जुरों ।

थ्वतेन प्रकट भोजन मटेव । गुप्त याच माल ॥ १२ ॥

अनुवाद

नय्‌बलय्‌ मेपिंसं मखंक नय्‌ माल । विशेष याना:, थ:गु दरिद्रता मेपिन्त सीके मज्यू । मेपिंसं खंक न:गुलिं द्वहँयात स्या:गु स्वयादिसँ । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगु छगू बनय्‌ द्वहँ च्वनाच्वन । थ्व हालीगु स: व थ्वया नेकुलिं च्वइबलय्‌ पहाड हे कम्पन याय्‌फु । छगू इलय्‌ थ्व हा:गु स: (छम्ह) धुं ताया: 'सु महावली जन्तु ख: । थ्व गर्जय्‌ जूगु स:या अनुरूप थ्व गजा:म्ह बलवानम्ह ख: ?' थ्व स्वय्‌ धका: सुला:-सुला: थ्व द्वहँ च्वनाच्वंगु थासय्‌ स्व:वंगु जुल । थ्वयात खना: धुं 'थ्व ला घाँय्‌ नैम्ह ख:' भा:पिया: छुं हे ल्या: मत:से हय्‌कया: स्या:गु जुल ।

अथेजूगुलिं मेपिन्त क्यना: नय्‌मत्य: । नय्‌गु गोप्य याय्‌ माल ।

विवेचना

पञ्चतन्त्रय् थ्व बाखंया विशेष महत्त्व दु। उकी न्यागू अध्यायमध्ये न्हापांगु अध्याय मित्रभेदया बाखंया पृष्ठभूमीकथं थ्व बाखं न्ह्याकातःगु दु। उकी बाखं थथे च्वयातःगु दु– दक्षिण दिशाया जनपदय् 'महिलारोप्य' धइगु छगू नगरय् बर्द्धमान धइम्ह छम्ह बनिया दु। छन्हु मथुराय् व्यापार याःवनेत थःगु हे छेँय् लहिनातःपिं संजीवक व नन्दक धइपिं द्वहँत निम्हसित गाडा साय्काः थः बग्गीलय् च्वनाः वन। यमुना सिथय् छथाय् भ्यातनालय् गाडाया घःचाः तुनावनाः गाडा न्ह्याके मफत। थाकुक गाडा सालेमाःगुलिं संजीवक धइम्ह द्वहँया तुति खुत्यां जुल। अथेजुयाः वर्द्धमान बनियां पासापिनिगु सल्लाह न्यनाः उम्ह संजीवक द्वहँयात अन हे जंगलय् त्वःताथकल।

तुति खुत्यांम्ह संजीवक द्वहँ जंगलय् दुगु घाँय् ननं तस्सकं ल्ह्वन, ब्वः नं लात। अनंलि थ्व द्वहँ ततःसलं हालीबलय् सारा बनचरत थर्कमान जुइगु जुल।

थनंलिपाया बाखं धाःसा तन्त्राख्यान व पञ्चतन्त्रय् ज्वःलानाच्वंगु खनेदु। पञ्चतन्त्रय् सविस्तारपूर्वक बाखं न्ह्याकातःगु जक मखुसे थ्व हे बाखं बाखं दुने उपबाखंत नं स्वांमाः हने थें माः माः हना बाखं न्ह्याकातःगु दु। तन्त्राख्यानय् थ्व तस्सकं चीहाः जुया स्वतन्त्रपूर्वक न्ह्याकाः क्वचाय्कातःगु दु।

मूर्ख माकःया बाखं

अव्यापारेषु व्यापारं यो नरः कर्तुमिच्छसि ।
स तथानि हनसे ते कीलाघाटीव वानरः ॥

ग्वन मनुष्य अव्यापार छि छु यायनं जुकाले फहं टास्यं संङन बानर ताक थें तायु जुरों ।। थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनो बन्त्स पामिपनिस्यं सिं छियाव दोवा जुको गुस फहं टाक जुरों । थ्व फहं टाकपनी पेंट या(ङा)व हं, मुगल सिंस ताथस्यं वरं वग जुरों । थ्व क्षनस थ्व बनया बानरपनिस्यं खङाव थम थमं फहं टाय भारपं रसतासें वयाव छम्हं बानरण सिंकडन गास्यं चोंङाव फहं टास्यं संग्व । थेस फहं लोचफ्याल्य फहंलंस अंड नेग्वड लोकोड जुङाव सिंन कपकाङाव अड पटमोस्यं बानर मृर्त्यु जुव जुरों ।

थ्वतेन अव्यापार याच मटेव धारङा ॥ १३ ॥

अनुवाद

न्ह्याम्हं मनुखं म्वाःमदुगु ज्या यानाजुल धाःसा सिँ फायाजूम्ह माकः सी थें सी यः ।

गुगुं छगू बनय् सिमा पालीपिं सिमा पालाः ततःत्याःगु सिँ जक बनय् हे सिँ फाःगु जुल । थ्व सिँ फाःपिनि नय् पित्याना हं, मुगः त्वःताः मेथाय् वंगु जुल । थ्व इलय् थ्व बनय् च्वंपिं माकःतय्सं खनाः थः थःपिनि नं सिँ फाय्गु भाःपियाः लय्-लय्तायाः सनाः छम्ह माकलं सिँकाय् गयाः सिँ फायाः सन । थुबलय् सिँका लिकाय्त संबलय् सिँकाय् अण्डकोष निगलं दुहाँवनाः कानाः अण्डकोष पँमुयाः माकः सीगु जुल ।

अथेजूगुलिं म्वाःमदुगु ज्या याय् मत्यः धयातल ।

विवेचना

थ्व बाखं हितोपदेशय् नं दुथ्यानाच्वंगु दु । तन्त्राख्यानय् तस्सकं चीहाकलं च्वयातःगु थ्व बाखं हितोपदेशय् (सुहृदभेद) छुं भतीचा अप्वः विवरण बियातःगु दु । उकी च्वयातःकथं मगध देशय् शुभदत्त धइम्ह छम्ह कायस्थं देगः दय्केगु ज्या न्ह्याकूबलय् देगःयात माःगु सिँ सिँकःमितय्त फाय्के छ्वःगु धकाः बाखं न्ह्याकातःगु दु । ल्यंगु खँ फुक्कं निगुलिं बाखनय् ज्वःलाः ।

तन्त्राख्यानय् बाखं चीहाकःसां भाषाया दृष्टिकोणं नं महत्वपूर्ण जू । थुकी छ्यलातःगु खँग्वः पामि (पां सिमा पालीपिं), सिँ छ्रियाव (सिमा पालाः), दोवा (ततःकागु सिँका), फहं ताक (सिँ फाःगु/सिँ फाइपिं), पेट या(ङ्ग), व (पित्यानाः), सिंकड (सिँया चकू), लोचफ्याले (लिकाःबलय्/ल्यूबलय) फहंल (फायातःगु सिँका), लोकोड जुङाव (स्वाराक्क दुहाँवनाः), कपकाङाव (कत्ताक कानाः), पटमोस्यं (पँमुयाः) आदि खँग्वः छ्यलातःगु दु, गुगु आधुनिक नेपालभाषाय् मछ्यले धुंकल वा शब्दया व्युत्पति मालेत ग्वाहालि जू ।

माकः व निम्ह तिपू कापलेया बाखं

समुत्पन्नेषु कार्य्येषु यस्य बुद्धिर्न्न हीयते ।
नदी तरति दुर्गम्यां जलमध्यन्दु वानरः ॥

त्व त्व कार्ज्यस दस्यं वरङास्यं खखंदरपं बुद्धिहीन जुय मटेव । देढन तव मति याङन संने मालः । बानर अथाहा जलस पडरपाव मति धीर्यन उपाय याङाव तररपं वव दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं बनस बानर बसरपं चोंग जुरों । थ्व बनान्तरया तलस बहरपं वव समुद्रस कापरे त्रीपुरष बसरपं चोंग जुरों । थ्व बानरवो कापरेवो परम मित्र याङन अन्योन्यन काल हंग जुरों । छ क्षनस थ्व कापरेया म्हचमोन पुरष हाङा, 'भो छि स्वामीसने, जन गर्भस दातो । ज यया पदार्थ नकयुटों रा ?' धास्यं हाङा । थेस मि कापरेन धाया, 'छ छु यरं ओ पदार्थ नके' धाव । थेस मिसा कापरेण धाया, 'अमते रा जुरसा छे मित्र बानरया लुंग्वड ल्हुस्यं नकान । थ्व मनकरसा जेनं जे पेंटश छोग यानं हथ्या छितं बियटों' धास्यं हातङान पुरष कापरेण स्त्री हत्या, बाल हत्या रा काय, मित्र दोहि रा जुये । स्त्री मोरङाव गृह शून्य । अवया त्वाचया लुंग्वड नकेतु जुरों धास्यं कापरे बानरयाके वंङाव 'भो मित्र बानरसने, थ्व समुद्र इटास छे जोग्य अती सुपक्व अब खंङ वया, नन' धास्यं हाङा । थेस बानरन धाया, 'इटास जुकाले जेन गथें नर वने ?' धास्यं । थेस कापरेण 'जे मथुलटों रा ? जे म्हंस तस्यं समुद्र छेचकेटों' धास्यं विश्वासन बोङ यंङाव समुद्र दाते थेङाव बानर लोकोडफिक जुरों । थेस बानरन धाया, 'भो मित्रसने, छि विश्वासन गथें ज मोचकेटं डवराटों ? लक्षरप ङन' धास्यं धारङाव कापरेण धाया, 'भो मित्रसने, छे त्वाच भरिया गर्भस दयाव छे लुंग्वड ने फोना । छे लुंग्वड बिये मन

भिंसन' धास्यं हाङा । थेस बानरण धाया, 'भो मित्रसने, अमते जुरसा न्हचो छाङान मधाराटों ? छे कार्जस जन म्हंन प्रयोजन दको कुटल दव मखेत । अव म्हं जुको वया । लुंग्वड सिमास खासे ताथा । जन बास सिमास कायाव बिस्यं हे टों । ज काङुन' धास्यं चाकयकं थव बास बोङ यंङाव सिमा कोस कापरे लंनकं तस्यं थम (सि)मा जायाव 'भो मूर्खये, शरीर गे जुरं ए मखु रा लुंगोड चोनिव' धास्यं हाङाव चोन म्हुङ छोस्यं हव जुरों ।

थ्वतेन तव कार्य उत्पति जुरङास्यं मति डेढन उपाय याय माल धारङा ॥ १४ ॥

अनुवाद

ततःधंगु ज्या दयाः वनेबलय् हथाय् चायाः बुद्धिहीन जुइमत्यः । दृढ जुयाः तःधंगु मती तयाः ज्या सनेमाः । छम्ह माकः तःजाःगु लखय् लाना नं मती धैर्य यानाः, उपाय यानाः लखं तरय् जुयावःगु दु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू बनय् माकः छम्ह च्वनाच्वंगु जुल । थ्व बनान्तरया क्वय् न्त्यानाच्वंगु समुद्रय् (खुसी) निम्ह तिपू कापले च्वनाच्वंगु जुल । थ्व माकः व कापले परम मित्र यानाः न्हापांनिस्यं ई छ्यानाच्वंगु जुल । छन्हु थ्व कापलेया कलातं थः भाःतयात धाल– भो छि स्वामी, जि प्वाथय् दु । जितः यःयःगु नकेगु खः ला ?

अथे धयाः मिजंम्ह कापलें धाल– छन्त छु छु यः, वहे नके ।

अथे धयाः हानं मिसाम्ह कापलें धाल– अथे खःसा छि पासा माकःया नुगःचु ल्ह्वकाः नकादिसँ । थ्व मनकलसा जिं जिगु प्वाः तछ्यानाः छितः हथ्या बी ।

कलातं थथे धाःगुलिं मिजंम्ह कापलेया 'स्त्री हत्या, बाल हत्या काय् ला, मित्रद्रोही जुइ ला' जुल । वं बिचाः यात, 'कलाः मदुधाःसा गृह शून्य जुइ । आः त्वाय्या नुगःचु हे नके ।' थथे बिचाःयानाः कापले माकःयाथाय् वनाः धाल– हे मित्र बानर, थ्व समुद्र (खुसि) उखे छितः यःगु पाकय् जूगु अं खनाः वया । (अन) वनेनु ।

अथे धयाः माकलं धाल– खुसिया इता (पारी) जि गथे नः वने ?

कापलें धाल– जि मदु ला ? जिगु म्हय् तया: खुसि छिके ।

अथे धया: विश्वासं ब्वनायना: खुसि दथुइ म्हं क्वकाल । अथे जुया: माकलं धाल– हे मित्र, छित: विश्वास याना: जित: स्याय् ज्यू ला ? जित: रक्षा याय्माल ।

माकलं थथे धा:गुलिं कापलें धाल– हे मित्र, छि त्वाय्-कला:या प्वाथय् दया: छिगु नुग:चु नय् धका फ्वन । छिगु नुग:चु बीत मन बियादिसँ ।

माकलं धाल– हे मित्र, आमथे जूसा, न्हाच: हे छाय् मधया ? छिगु ज्याया लागी जिगु म्हया सकतां ज्याखेले मदुगुलिं जि म्हया म्हतिं वया । नुग:चु सिमाय् खायातया । जिगु बास-सिमाय् कया: बी हय् । जित: यंकि ।

थथे धया: थ:गु बासय् ब्वनायना: कापलेयात पीका थ: सिमाय् थहाँवना: धाल– हे मूर्ख, शरीर गथे ख: अथेहे नुग:चु च्वनीगु मखुला ?

थथे धया: माकलं कापलेयात च्व म्हुकाछ्वल ।

अथेजूगुलिं ज्याय् संकट वइबलय् मति दृढ जुया: उपाय याय् मा: धयातल ।

विवेचना

थ्व छपु नीति-बाखंमध्ये नं पुलांगु बाखं ख: । थजा:गु हे प्रकृतिया बौद्ध जातक बाखं छपु नं दु, गुगु पाली श्रोतं कनात:गु ख: । पाली जातक बाखनय् थ्वया शीर्षक *वानरिन्द जातक* (बाखं ल्या: ५७) तयात:गु दु । तन्त्राख्यानया बाखं व जातक बाखनय् छम्ह पात्र ज्व: ला:– व ख:, माक: । निपुं बाखंया माक:या चरित्र व स्वभाव उथें-उथें च्वं । माक: च्वनाच्वंगु थाय् नं अजा:गु ख: । तर तन्त्राख्यानय् निम्ह तिपू कापले धयात:थाय् जातक बाखनय् निम्ह तिपू गोंजु (गोही) धयात:गु दु । प्वाथय् दुम्ह मागोंजुं माक:या नुग:चु नय्गु इच्छा थ: भा:तयात कनीबलय् गोंजुं माक:यात लाय्त (ज्वनेत) माक: च्वनाच्वंगु सिमाक्वय् ल्वहँ पँचिनीगु व गोंजुया चलाखी सीका माकलं गोंजुयात मूर्ख याइगु बाखं च्वयात:गु दु । थुपिं निगुलिं बाखंया सुं पात्र व छु घटना पा:सां निगुलिं बाखंया शिक्षा छगू हे ख: । ब्वमिपिन्त निगुलिं बाखनं अजा:गु हे रस बियाच्वंगु दु ।

किसि व छुँया बाखं

कर्त्तव्यानि च मित्राणि दुर्व्वलस्य वलीयसा ।
पश्य नाश्वोवने वद्धो मुखि केम्स्तु विमोचितं ॥

तवन जुरसनो चिकुतिवो मित्र माल ख । चिकुति याङन सिधु काजं दु । किसि पाशन केंङ चोनङास्यं छुंन पाश फेंङ फया सोहुन ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं बनस अनेग छुं सदा कालं बशरपं चोंग्व । थ्व ठायस किशि बृदन आहार माल वया । थ्व खंङाव छुंपनिस्यं अवनि छिजि म्वाय मदातो । थ्व किसिन न्होयाया बेगन छेजेश चाटों मोयुव । अवया छेजेस्यं चिकुतिन तवयाके प्रार्थना माल । छेजे वंङाव राजा किशियाके बिमतरपाव थ्व ठाय मवयकं लिछोगुण धास्यं आलोचरपाव छुं दाको वंङाव सेवा लाचकाव भो हस्ति रायसने जिपनिस बासस बोमलंग छुंचाटों दव । छेशकलस्यं न्होया बेगन शीयु । थ्व लंन बिज्याय अप्रसन मटेर धास्यं प्रार्थरपाव लिछोस्यं हंगटों जुरों । थ्वया लिव थ्व हस्ति रायटों मेव बनस आहार माल वंनङास्यं शबरण छुस्यं तया पासन केङाव छभि वने मफस्यं च्यान्हु उपबाशन चोंग जुरों । थ्व क्षनस छुं छम्हं बनान्त्र भ्रमरपं जुरङास्यं हस्ति रायटों पाशन केङ चोङ खंङाव थवके उचेत याकयाके उचेतन साय प्रत्याशन थव कटक छुं दाको बोंङ हस्यं पास फेङाव छोकटों जुरों ।

थ्वतेन तव जुरसनों चिकुतिवो मित्र माल ॥ १५ ॥

अनुवाद

त:धिक:म्ह (त:धंम्ह) जूसां चीधिक:म्ह (चीधंम्ह) जूसां पासा याय मा: ।

चीधिकःम्हं याना नं ज्या सिद्ध जूगु दु । किसि पाँचय् क्यनाच्वंबलय् छुं पाँय् फ्यने (चाय्) फूगु स्वयादिसँ । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू बनय् आपालं छुँत न्हापांनिसें च्वनाच्वंगु जुल । थ्व थासय् किसित नसा माःवल । थ्व खनाः छुंतय्सं 'आः भ्ठी म्वाय् दइ मखुत । थ्व किसिं न्हूगु बेगं भ्ठी मस्त सीगु जुल । आः भ्ठी चीधिकःपिंसं तःधिकःम्हय्सिके प्रार्थना याय्माल । भ्ठीपिं वनाः किसियात बिन्ति यानाः थ्व थासय् मवय्काः लिछ्वय् नु' धयाः सल्लाह यात । छुँत दक्वं वनाः 'सेवा'[1] धकाः सम्बोधन यानाः धाल– भो हस्तिराज, जिमिगु बासय् ब्वमलंपिं छुँचात दु । छिस्कलं न्हूगु बेगं थुपिं सी । (अथेजूगुलिं) थ्व लं बिज्याय् मते ।

थथे धयाः प्रार्थना यानाः किसियात लिछ्वयाहःगु जुल । थनंलि थ्व हस्तिराज मेगु बनय् आहार माःजूबलय् शबरं (शिकारीं) छुनातःगु पाँचय् लानाः गनं वने मफया च्यान्हुतक ग्यांलानाच्वंगु जुल । थ्व इलय् छुँ छम्ह बनं-बनं चाःहिला जूबलय् हस्तिराज पाँचय् क्यनाच्वंगु खन । थःत उचित (ग्वाहालि) याम्हसित उचित (ग्वाहालि) हे पल्सा पुले माः धइगु बिचाः यानाः छुँ दक्व ब्वनाहयाः पाँय् फ्यनाछ्वःगु जुल ।

अथेजूगुलिं तःधंपिं जूसां चीधंपिं जूसां पासा याय् माः ।

विवेचना

पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् दुमथ्याःगु थ्व बाखं चीहाकलं च्वयातःसां बाखं पूवनाः स्पष्ट जू । थ्व बाखं मल्लकालय् नेवाःतय् दथुइ लोकंह्वाःगु खनेद । नेसं ६९४ स यलय् महापात्र स्वम्ह जुजुपिंसं संयुक्त शासन यानाच्वंबलय् इमिगु आश्रयस च्वंम्ह छम्ह अज्ञात कविं च्वःगु छपु म्येय् थ्व हे नीति-बाखंया अर्ति न्ह्यथनाः *पाशन केङ हस्ति छुन राषरपा थ्य, बिपतिस राषलपा गथे मसेरं*[2] धकाः छुं किसियात पाँय् चानाः बचय् याःगु बाखं उपमा तयाः च्वयातःगु दु । थ्वया क्वसं *बहुबुद्धि गरनथंया ग्याण याङ दिरतो* धका तन्त्राख्यान सफू न्ह्यथनातःगु

१. सुं चीधंपिं मनूतय्सं तःधंपिन्त हनाबना यानाः दकसिबय् न्हापां 'सेवा' धयाः सम्बोधन याय्गु नेवाः समाजया पुलांगु परम्परा खः ।

२. भावार्थ : पाशय् क्यंम्ह किसियात छुं रक्षा याः थें विपती रक्षा यानातःगु छिमिसं गथे मसिल ?

दु। थन 'बहुबुद्धि ग्रन्थ'धकाः तन्त्राख्यान सफूयात हे संकेत याःगु नं यचुक्क सीदु।

थ्व छपु लोकंव्हाःगु बाखं जूगुलिं हे नेसं ६३९ स ल्त्यगु सफुली नं दुथ्याः। कायस्थं (१११९ : ९८, ५०-५१ थ्व बाखं प्रकाशनय् हय्धुंकुगु दु।

दरिद्र ब्रम्ह्, खुँ व पिशाचया बाखं

चौरेण गोयुगं दत्तं पिशाचेन तु जीवितं
अनर्था व्यथित यान्ति यदा श्रीर्भजते नरः ॥

श्रीसंपद भजरपे क्षणस सुनान अर्थ यातं ब्यथा ख जुयु खं न पासा बछि (बासा पछि) बिया पिशाचन म्वाचकं ताथा दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया दरिद्र ब्राम्हणटों वेद शास्त्रं मशरङान, धनं मथुलङान, म्होज्या याङाव ने भारपं दव दिव बेचरपं मेव गाम वंङाव बाशा पछि ङ्चाङव हव जुरों । प्रदोष जुयाव लंस बास याकटों जुरों । अर्द्धरात्रि बेरस थ्व बासा खुय याङ खुं छम्हं वव । पिशाचनं थ्व ब्राम्हण खंङाव ने याङ वव । थेस खुंवो पिशाचवो नापंलाङाव खुंन धाया, 'बासा थम येने' । पिसाचन धाया, 'बासा थम यंने' याङन खुंवो पिशाचवो कचाद जुव जुरों । थ्व क्षणस ब्राम्हणन न्हेडन चायाव खुन पिशाचनं खंङाव भीष्म स्वर याङ खोवटों जुरों । थ्व शरण, थ्व लंस बास याक बनजारण तायाव सोर वव जुरों । थ्व खंङाव खु नं पिशाच नं बेव जुरों । थ्व ब्राम्हणसके बृर्त्तान्तर डेङाव थ्व बनजार शाठन नापं बोंङ हयाव दरिद ब्राम्हणस बासा षुन कास्यं राज गोचर याङाव राजास्यं थ्व ब्राम्हणसतं राज सहितन दान बियकवटों जुरों ।

थ्वतेण लक्ष्मी भजरपे क्षणस सुना विघ्नि यातसा ब्यथा जुयु धारङा ॥ १६ ॥

अनुवाद

श्रीसम्पतिया इच्छा याय्गु इलय् सुनानं कचवं यातधाःसा व्यर्थ जुइ । बासा छज्वः नं बियाः, पिशाचं म्वाकाथकुगु (जीवनदान ब्यूगु) दु । थ्वया

उपाख्यान थथे दु–

गुगुं छगू देशया दरिद्र ब्रम्हू वेद, शास्त्र नं मसया:, धन नं मदया म्हज्या (शारीरिक श्रम) याना: नय्‌गु बिचा: याना: थ:हे दुगु दक्वदाकों मिया: मेगु गामय् वना: बासा (गोरु) छज्व: न्यानाहल । बहनी लिबा:गुलिं लँय् तुं बास या:गु जुल ।

चानसिया इलय् थ्व बासा छज्व: खुइत खुँ छम्ह वल । अथेहे पिशाच छम्हसिनं थ्व ब्रम्हूयात नय्‌त वल । थथे खुँ व पिशाच नापलाना: खुं धाल, "बासा जिं यने", अथेहे पिशाचं धाल, "ब्रम्हूयात निं जि नय् ।"[१] थथे खुँ व पिशाचया कचवं जुल । थ्व इलय् ब्रम्हूया न्ह्यलंचाया: खुँ व पिशाच खना: तत:स: याना: ख्व:गु जुल । थ्व ख्व:गु सलं लँय् बाय् च्वंपिं बञ्जा:तय्‌सं ताया: स्व:व:गु जुल । थुपिं खना: खुँ नं पिशाच नं बिस्युंवंगु जुल ।

थ्व ब्रम्हूयाके सकतां न्यना: बञ्जा:तय्‌सं नापं ब्वनाहल । थ्वया बासा खुं काल धया: जुजुयाथाय् यंका: जुजु थ्व ब्रम्हूयात राज्य सहित मेमेगु नं दान बीकुगु जुल ।

अथे जूगुलि धन चाहना याइगु इलय् सुनानं विघ्न यातसा ब्यथा जुइ धयातल ।

विवेचना

पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् खनेमदुगु थ्व बाखं चीहाक: । बाखंया शिक्षा व बाखंया स्वरूप गनं गनं स्वापू मदुगु खनेदु । बाखंया शिक्षाय् धयातल– यदि सुनानं धन कमाय् याय्‌गु ज्या यानाच्वनीबलय् मेपिं सुनानं विघ्न, वाधा बिल धा:सा व वाधा ब्यूम्हसित पीडा जुइ । तर बाखनय् धा:सा ब्रम्हूयात नय्‌त व:म्ह पिशाच व ब्रम्हूया बासा (गोरु) खुइत व:म्ह खुँया छुं नोक्सान जूगु क्यनात:गु मदु । जुजुं ब्रम्हूयात राज्य सहित दान बिल धयात:गु नं असान्दर्भिक खनेदु । वास्तवय् लिपिकारं गनं छुं खँ च्वय्‌गु त्व:फिकुगु ख: ।

थ्व बाखं नेसं ६३९ या संस्करणय् नं दु ।

१. थन च्व:म्हसिनं गल्ति याना पिशाचं बासा जिं यने धयात:गु दु ।

लोभी ब्रम्हया बाखं

मा त्वर सर्व्वकायेषु त्वरमाने विनश्यति ।
त्वरमानेन मूर्खेन मयूरो वायसी कृतः ॥

छु कार्जसनं तद्धीन संने मटेव । तद्धीन संकाले कार्ज नष्ट जुयु । मूर्खन तद्धीन संङन लुं मोसखान कोख याङा दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया दरिद्र ब्राम्हणटों देशान्तर वने याङन वाले बनान्त्रस सिंन ज्याङा प्रतिमा खंङाव अपुजन जुरङान पूजा याङन सोय भारपं थ्व बनांतरस बसरपं चोङाव दिनप्रति अर्च्चना याकटों जुरों । थ्वस्यं पुजरपरङाव कुमार भाडटो संतुष्टि जुयाव थव बाहान मोसखा स्वमूर्त्तिन प्याष हुयकं केङाव दिनप्रति लुं पा छपा धारे हायकं बिवटों जुरों । थथे च्यान्हु जिन्हु लुंपा कायाव छ क्षनस थ्व ब्राम्हणस्यं न्हिन छपा धारे कास्यं चोङाव छाय छन्हुन गाचकं लुं म्होसखा म्हं तपं यंने धास्यं चिन्तरपाव ल्वंड छपो कास्यं तस्यं न्हिताश्चारया थे पूजा याकटों जुरो । थेस न्हिताश्चारया थें लुं मोशखा प्याषण हुर वरङास्यं थ्व तद्धी ब्राम्हणन ल्वंडन वाङाव लुं मोसखान कोष जुव जुरों ।

थ्वतेन छो काजसनं तद्धी जुय मटेव धारधाङा ॥ १७ ॥

अनुवाद

छुं नं ज्याय् लोभ याना: सनेमज्यू । लोभ याना: सनीबलय् थ:गु ज्या नं नष्ट जुइ । मूर्ख जुया:, लोभ याना: संगुलिं लुँया म्हय्खायात क्व: या:गु दु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया दरिद्र ब्रम्हू मेगु देशय् वनेत व:बलय् छगू बनय् सिं ज्यानात:गु प्रतिमा छगू खना: 'थ्व पूजा मजुयाच्वंगु जुया: पूजा यानास्वय्' धका: बिचा: याना: न्हिं न्हिं पूजा-अर्चना या:गु जुल । थ्वं पूजा या:गुलिं कुमार भट्टारक सुन्तुष्टि जुया: थ: बाहान म्हय्खां स्वमूर्ति क्यना: प्याखं हुयाक्यना: न्हिं छपा छपा लुँया पा हाय्का: ब्यूगु जुल । थथे च्यान्हु-भिन्हु लुँपा कया: छगू इलय् थ्व ब्रम्हूनं 'न्हिं छपा-छपा छाय् कयाच्वने, छन्हुं हे गाकं लुँया म्हय्खाया म्ह तकं यने' धका: बिचा: याना: ल्वहं छप्व: कयातया: न्हिं न्हिं थें पूजा या:गु जुल । अथेहे न्हिं न्हिं थें लुँया म्हय्खा प्याखं हूव:बलय् थ्व लोभी ब्रम्हूनं ल्वहँतं कय्केवं म्हय्खा क्व: जुल ।

अथे जूगुलिं छुं न. ज्याय् लोभी जुइमत्य: धयातल ।

विवेचना

'छुं नं ज्याय् लोभ चाया: जुइ मज्यू' धइगु शिक्षा बिया: च्वयात:गु थ्व बाखं चीहाक: जूसां पूवं । थ्व बाखं पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् मदु । थ्व बाखं नेवा:तय्गु दथुइ लोकंव्हा:गुलिं हे जुइमा: कि नेसं ६३९ या संस्करणय् नं दुथ्यानाच्वंगु दु ।

कृष्ण सर्प व ब्यांचिया बाखं

यावद्गर्जति मण्डुको जलमासृत्यं तिष्ठति ।
ताव दाणी विषो घोरो कृष्णसर्प्पा नदृश्यते ॥

ग्वलपने कृष्णसर्प्पया आशीविष भयंकर विष मखंटोले लंस चोङाव ब्याङन गर्जरपं अहंकारण संङन कृष्ण सर्प्पन काश्यं मोचकव जुरों ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं जलस ब्याङ बसरपं चोंग्व । कृष्णसर्प्प वंङाव ङ्हा ङ्हा मनुष दंशरपो मनुष मशीक सोयाव ल्याष मयास्यं गर्जरपं अहंकारण संगटों जुरो । थेस कृष्णसर्प्प तमचास्यं वंङाव ब्याङ दंशरपं मोचकव जुरों ।

थ्वतेन मेवया पराक्रम मसोस्यं संने मटेव ॥ १८ ॥

अनुवाद

गुगुं इलय् कृष्णसर्पया ग्यानापुगु बिख मखंतले लँय् च्वना: ब्यांनं तत:सलं हाला: अहंकार यानासना: कृष्णसर्पं न्याना: स्या:गु जुल । थ्वया बाखं थथे दु–

गनं छथाय् लखय् ब्यां च्वनाच्वन । कृष्णसर्प वना: न्हापा–न्हापा मनूतय्त न्या:सां मसीगु स्वया: ल्या: हे मत:से तत:सलं हाला अहंकार याना: संगु जुल । थथे जुया: कृष्णसर्पं वना: न्याना: स्या:गु जुल ।

थथे जूगुलिं मेपिनि पराक्रम मस्व:से सने मत्य: ।

विवेचना

अति हे चीहाकलं च्वयात:गु थ्व बाखं पञ्चतन्त्रय् धा:सा मदु। हितोपदेशय् धा:सा थ्व बाखं छुं भचा ता:हाक: याना: थथे कनात:गु दु– छगू उपबनय् मन्दविष नांया छम्ह सर्प च्वनाच्वन। व अति बुढा जूगुलिं नसा मा:वने मफया छगू पुखूया सिथय् चवनाच्वनी। थथे च्वनाच्वंगु खना: छन्हु छम्ह ब्यांचां नसा मा:वनेगु मखुला धका: न्यनी। सर्प धा:सा जि भाग्यहीनयाके न्यनेमते धाइ। ब्यांचा सर्प भाग्यहीन जूगु कारण कुतुकला: न्यनी। सर्पं ब्यांचित थुकथं बाखं कनी–

न्हापा-न्हापा ब्रह्मपुर निवासी कौण्डिन्य धइम्ह वेदपाठी ब्राह्मणया सुशील नांया काय्यात जिगु दुष्ट स्वभावया कारणं न्याना: सित। थ: काय्यात न्याना: स्या:गुलिं कौण्डिन्य ब्राह्मणं जित: ब्याचात लुकुंछिना: जुइमा धका: श्राप ब्यूगुलिं जि ब्यांचा लुकुंछिना: जुइमा:म्ह जुल।

सर्पया खँ न्यना: ब्यांचा थ: जुजुयाथाय् वना सर्प ब्यांचात लुकुंछिना: जुइगु खँ कन। थ्व खँ न्यना: ब्यांया जुजु व मेमेपि वया सर्पया म्हय् च्वना: चा:हिला: जुल। थथे छन्हु निन्हु चा:हुला: छन्हु सर्प बांलाक न्ह्यां मवन। थथे छु जुल धका ब्यांया जुजुं सर्पयाके न्यंबलय् नय् मखना: न्ह्यांवने मफुगु ख: धका कन। ब्यांया जुजुं 'ब्यां छम्ह न' धका हुकुम याय्वं सर्पं ब्या छम्ह नल। थथे न्हिं न्हिं ब्याचात नया छन्हु ब्यांया जुजु छम्ह जक ल्यन। उखुन्हु व ब्यांया जुजु नं सर्पं नल।

थुपिं निपु बाखँनय् सर्पया स्वभाव नं पा:, ब्यांया स्वभाव नं पा:गु खनेदु। तन्त्राख्यानय् अहंकारी ब्यां ख:सा हितोपदेशय् चित्त चञ्चलम्ह ब्यां खनेदु। हितोपदेशय् सर्प धूर्त व संयमित खनेदुसा तन्त्राख्यानय् सर्प क्रोधी खनेदु। वास्तवय् थुपिं निगू सफुली बाखं नं पाक्क हे कनात:गुलि बाखंयात ल्वय्क पात्रतय्गु स्वभाव क्यनात:गु ख:।

चलाखम्ह ध्वंया बाखं

यस्यं बुद्धि: सुखं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुत: सुखं ।
सर्व्वकुंजर मध्यस्थो निस्क्रान्तो जम्बुकोधिपा ॥

सुया बुद्धि द्वातं ओम्ह्‌ंया सुख जुयु । बुद्धि मथुलम्ह्‌ंन सुख लाय मफोर । किसिया प्यंटस दुंबियाव पिहां वय म(फ)स्यं चोङ ध्वंड बुद्धिन पिंहा वव दव ख ।। थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं बनस जंबुक छम्हान आहार माल ओलङास्यं शिङ चोंङ किसि खंङाव मन हर्षन मार्ग्गद्वारण दुंबिस्यं पेंटश चोंङ अंत नर वंङाव दिनवंग्व मचाव । न्हिछि किशिया पेंटश चोंग्व जुरो । थ्वया लिव सूर्य तापन मार्ग्गद्वार कुंचरपाव पिंहा वय लं मदयाव पेंटश चटमटारपं संग्व जुरों । थ्व क्षणस ब्रम्हपुत्र नारदटों बिज्याकटों जुरों । किसिया प्यंटस शब्द तायाव कौतुक चास्यं 'थ्व सिक किसिया प्यंटस सु पयिसरपं चोंना ?' धास्यं शरतं छोकटों जुरों । थेस किशिया पेंटश चोंग्व जंबुकन 'ज परम गुरु ख । थ्व पवित्र थाय जुरङान परम ध्यान ध्यावरपं ख ज चोनङा' धास्यं धाव ख जुरों । थेस नारदस्यं छे परम गुरु जुम्हं परम ग्यान सेने मन भिंसन धास्यं हाकटों जुरों । थेस जम्बुकंन छपनि परम ग्यान स्यंने येकाले शागरया लंखन वा गाचकं इन्द्र(ा)दि लोकपाल बोङाव वा धास्यं हाङाव नारदस्यं परम ग्यान सेने रोभन मेघटों छोस्यं थ्व थायस सागरया लंखन वा गाचकं इन्द्रादि देवगण बोंङ हस्यं ववटों जुरों । शागरया लंखन वा गाचकरङाव थ्व लंखन मार्ग्गद्वार महान बोयाव थ्व लंन जंबुक पिंबीस्यं वंग्व जुरों । थ्व खंङाव इन्द्रादि देवगणन 'थ्व रा नारदश परम गुरु' धास्यं उपहास याकटों जुरों । बुद्धिया प्रभावन जबुक पिंबेशे वंगटों जुरों ।

थ्वतेन सुया बुद्धि द्वातं ओन सुख भुञ्जरपिव धारङा ॥ १९ ॥

अनुवाद

सुया बुद्धि दत, वया सुख जुइ । बुद्धि मदुम्हय्‌सिनं सुख नं लाय् फैमखु । किसिया प्वाथय् दुहाँवना: पिहाँवय् मफयाच्वंम्ह ध्वं बुद्धि दया: पिहाँव:गु दु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू बनय् ध्वं छम्ह नसा मा:व:बलय् सिनाच्वंम्ह किसि छम्ह खना: मन हर्ष याना: प्यनं दुहाँवना: प्वाथय् च्वंगु आतापति न:वना: (पिहाँवय्‌त) न्हिछिं लुखा मचा:गु जुल । न्हिछि किसिया प्वाथय् च्वंगु जुल । थ्वया लिपा सूर्यया तापं प्यं त्यूगुलिं पिहाँवय् मफया किसिया प्वाथय् च्वना: छटपटय् जुया: संगु जुल ।

थ्व हे इलय् ब्रम्हपुत्र नारद बिज्या:गु जुल । किसिया प्वाथय् स: ताया: कौतुक चाया: 'थ्व सीम्ह किसिया प्वाथय् सु दुहाँवनाच्वना' धका: स:ताछ्व:गु जुल । अथेहे किसिया प्वाथय् च्वंम्ह ध्वंनं 'जि परम गुरु ख: । थ्व पवित्र थाय् जूगुलिं जि परम ध्यान यानाच्वना' धका: धा:गु जुल । अथहे नारदं 'छि परम गुरु ख:सा परम ज्ञान स्यनेत मन बियादिसँ' धका: धयाछ्व:गु जुल । अथेहे ध्वंनं 'छिमि परम ज्ञान सय्‌के य:सा सागरया लखं वा गाका: इन्द्रदि लोकपाल ब्वना: वा' धका: धाल । नारदया परम ज्ञान सय्‌के लोभं मेघयात छ्वया: थ्व थासय् सागरया लखं वा गाका: इन्द्रदि देवगण ब्वनाह:गु जुल । सागरया लखं वा गाना: थ्व लखं प्यं माहाँबुया: थ्व हे लं ध्वं पिने बिस्यंवंगु जुल । थ्व खना: इन्द्रादि देवगणं 'थ्व ला नारदया परम गुरु' धका: हिस्या:गु जुल । बुद्धिया प्रभावं ध्वं पिने बिस्यू.वंगु जुल ।

अथेजूगुलिं सुया बुद्धि दत वं सुखभोग याइ धयातल ।

विवेचना

थ्व बाखंलिसे ज्व:ला:गु *सिगाल-जातक* (बाखं ल्या: १४८) नांया छपु बौद्ध बाखं नं ख: । तन्त्राख्यानया बाखंलिसे ज्व:ला:गु जातक बाखं थथे दु–

छगू इलय् छम्ह बुराम्ह किसि गंगा खुसिया सिथय् सिनाच्वंगु खना: नसा मा-मां व:म्ह छम्ह ध्वंनं थ:त थम्हं धन्य तायकल । दकलय् न्हापां दन्त

न्ह्य:बलय् कूया चु धका: ताय्कल । अनंलि स्वँ न्ह्यल । थ्व क्वँय् थें ताय्कल । अनंलि न्हाय्पं वांन्यात । थ्व हासा थें ताय्कल । अनंलि प्वाथय् वांन्यात । थ्व भकारि ताय्कल । अनंलि तुति न्ह्य:बलय् थ्व उग: हे ताय्कल । न्हिप्यं न्ह्य:बलय् बजि ल्हुइगु लुसि तायकल । वं वयागुं वां न्ह्यय्फुगु नायुगु मरि थें च्वगु भाग मालाच्वंगु इलय् प्वाथय् दुहाँवनेगु लुखा लुइकल । उम्ह ध्वं प्वाथय् दुहाँवना: किसिया नुग:चु, जँलास्यँ आदि नयाजुल ।

ध्वंनं किसिया प्वा: 'नसा नं जुल छेँ नं जुल' धका: मती तयाच्वच्वं छन्हु निभा: थिना पिहाँ वय्गु लुखा तित । ध्वं नं पिहाँवय्त यक्व कुत: याना: छन्हु किसिया म्ह प्यासेलि तिनि जबजस्तिं पिहाँ वल । थुबलय् ध्वंया म्ह माहाँबूगु व कात्तुकाक पिहाँ व:गुलिं ध्वंया सँ धा:सा सुचुक हे मन्त । थुकथं थ्व बाखनय् लोभी जुइमत्य: धका: लोभीम्ह ध्वंयारूपय् वर्णन यानात:गु दुसा तन्त्राख्यानय् आपा: हे चलाख व धूर्तम्ह ध्वकथं चित्रण यानात:गु दु ।

भाःत स्याःम्ह् वाणिपुत्री व धूर्त ल्यवःया बाखं

कुलिलेन हतं मात्समत्सोपि सरिरं गत ।
मत्समात्सपरिभष्ट किन्नर पस्यसि जम्बुकः ॥

लापाय युमान यंनो, ङा लंख ढुंहारो, ङा ताकं, ला ताक गथें मसोर ? भो जंम्बुकय धास्यं पुरुख स्याङता थें मिसान जंबुक हाङा श्लोक थ्व ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशस धनाढय बानी, थ्वया स्त्री वंचनवति धाया बानिपुतिनी अति सुन्दरी । थ्वस त्रीपुरख अन्योन्यन काल हंगटों जुरों । थ्व बाणीपुतिनि अति सुन्दरी जुरङान थ्व देशया मेव यौवन पुरुखन लायरंपं बश याङन जारयके रत जुस्यं थव पुरख बाणी स्याचकाव बाणीया सर्ब्बसं खुयकाव थ्व मीसा जार तेयकं यंग्व जुरों । थ्व बेरश त्वडताव अरण्य बन यंङाव अति तायाने बेसे वया भ्काव । थनी बीश्राम यागुण धास्यं बीश्राम याले थ्व बाणीपुतिनि न्हेड वव जुरों । थ्व क्षेनस थ्व महापुरुखन थव प्रथमस होंङा पुरष थिंङ स्याङ ताथस्यं सर्ब्बसं जोङाव ज तेर वव । ज मोचकेया थ्वयाके छु आपेक्षित ? थ्व मिसा जन यंने मटेव धास्यं थ्वन जोङ वया दकोदिको कायाव ल्वह्त्व ग्वड फुगं तयकं ताथाव बेस्य वंग्व जुरों । थ्व क्षनस थ्व मिसा न्हेंडन चायाव सोरङाव तेस्यं वया पुरुष मदो । थम खुस्यं हया दाकोदिकों मदो । थव पुरुखं स्याङ ताथे धुनो । थेस ओ यायहनं मसेस्यं खोय जोजो वंनङास्यं छगुदि नदी तीर थेंङ जुरों । थ्व क्षणस थ्व चरित्र दाको परमेश्वरस्यं सोयाव थ्व मिसाया चरित्त सोयन जम्बुक रूपन वस्य लापाय

जोंङ वया । खोशीस तयाव लंखस चोंङ ङा कार वने याङ वंङा । थेस थ्व लापाय युमाण यंङ । ङा ताहाक लंखस दुंबेव । थ्व श्वयाव थ्व जारन तोडतं ताथा मिसान *कुलिलेन हतं मास* धाया श्लोक पडपं हाङा जुरों । थ्व स्वयाव जंबुकन *भर्तुशील परिभ्रष्टे कुलशील विवक्षिते । किंमास्वदसि दुर्ब्बुद्धे, आत्मानं कि न पश्यशि ॥* थव पुरुखया स्वभावं भ्रष्ट जुव । कुलशील थव कुलया स्वभावं त्वडते संग । थव अव आत्मा गथें मसोरं । जेतं छ्राय दोषन ल्हारं धास्यं जंबुकन हाक जुरों । थ्व डेङाव खिना भारपं थ्व मिस भिक्षुणी जुर वंग्व जुरों ।

थ्वतेन थव दोषन मसोस्यं मेव धूसरपे मटेव धारङा ॥ २० ॥

अनुवाद

'लापाँय् इमां यन, न्याँ लखय् दुहाँवन, न्याँ नं मन्त, ला नं मन्त, गथे मस्वल ? हे जम्बुक' धकाः धाःगु भाःत स्यानावःम्ह मिसां जम्बुकयात धाःगु श्लोक खः, थ्व । थ्वया बाखं थथे दु–

छगू देशय् धनाढच बनिया व थ्वया कलाः बंचनावति धइम्ह अति बांलाःम्ह बनियापुत्री दु । थुपिं निम्हतिपू ताकालंनिसे नापं हनावःपिं जुल । थ्व बनियापुत्री तस्सकं बांलाःगुलिं मेगु देशया ल्याय्म्ह-ल्याय्म्हपिं मनूतय्सं आकर्षण यानाजूगुलिं थजाःपिं ल्यवःलिसे पल्केथुयाः थः हे भाःतयात स्यानाः बनियाया सर्वस्व खुयाः (छम्ह) ल्यवः तियाः वंगु जुल । थुबलय् वयात (भाःतं) त्वःतकाः तःधंगु बनय् यनाः अति ताईतक बिस्युंवःपिं जुयाः भ्फासुलन । थन हे विश्राम याय् धयाः विश्राम याःबलय् बनियापुत्रीयात न्ह्यःवःगु जुल । थुबलय् थ्व महापुरुषं (ल्यवलं) 'थः न्हापा ह्वनाम्ह भाःतयात स्यानाथकाः सर्वस्व ज्वनाः जि तियाः वल, जितः नं स्याय्त छु बाकि तइ । थ्व मिसायात जिं यने मत्यः धयाः थ्व मिसां ज्वनावःगु दक्वदिक्व कयाः ल्वहं छगः फुंग तय्काः बिस्युंवंगु जुल ।

थ्व इलय् (छुं पलख लिपा) थ्व मिसाया न्ह्यलंचायाः स्वबलय् थः तियावइम्ह मिजं मदु । (छें लिहाँवने धाःसा) थः भाःत नं स्यानाथके धुंकल । अथेजुयाः वयाय्-थ्वयाय् मदयाः ख्वख्वं वंबलय् छगू खुसि सिथय् थ्यन । थ्व इलय् थ्वया चरित्र दक्व परमेश्वरं स्वयाः (हानं) थ्व मिसाया चरित्र स्वय्त ध्वंया

रूप कया: लापाँय् छपाँय् ज्वनावल । (थ्व ध्वंनं लापाँय्) खुसी तया: न्याँ कायृत वन । थुबलय् लापाँय् इमां यन । न्याँ तजा:गु लखय् दुहाँवन । थ्व खना: ल्यव:नं त्व:तावंम्ह मिसा *कुलिलेन हत मास* धैगु श्लोक ब्वना न्यंकुगु जुल । थ्व स्वया: ध्वंनं *भर्तुशील परिभ्रष्टे कुलशील विवक्षणे किमास्वदसि दुब्बुद्धे आत्मान कि न पश्यन्ति* थ: भा:तलिसेया स्वभाव भ्रष्ट जूम्ह, थ:गु कुलया शीलस्वभाव त्व:ता संम्ह, थ:गु आत्मायात छाय् मस्वया ? जित छाय् दोष बियाधका ध्वंनं (बानियापुत्रीयात) न्वा:गु जुल । थ्व न्यना: मन खिन्न जुया: थ्व मिसा भिक्षुणी जूवंगु जुल ।

अथे जुया: थ:गु दोष मस्व:से मेपिन्त कुंखिने मत्य: धयातल ।

विवेचना

थ्व बाखंलिसे ज्व:ला:गु बाखं पञ्चतन्त्रय् नं दु । निपुं बाखंया सार अथेहे-अथेहे च्वंसां छुं भतीचा पा:गु दु । तन्त्राख्यानय् धनाढ्य बनिया धयात:गु दुसा पञ्चतन्त्रय् बुराम्ह हलुवाई धयात:गु दु । बनियापुत्री वा हलुवाइनीनं ल्यव: तियावनेत तन्त्राख्यानय् भा:तम्ह स्यानाथकल धयात:गु दुसा पञ्चतन्त्रय् भा:त स्या:गु धयामत: । पञ्चतन्त्रय् च्वयात:कथं हलुवाईया कला: ल्यव: तियावना: छगू तधंगु खुसि ध्वदुइ । खुसि छीत्यनीबलय् ल्यवलं मिसाया ल्यू ल्यू सुं वल धा:सा अनर्थ जुइगु भा:पिया: मिसां ज्वनाव:गु धन ज्वना: बिस्युंवनेगु मती तइ । अथे जुया: ल्यवलं मिसाया धन व वस: निं खुसि पारी तयावय् धया: धन ज्वना बिस्युंवनी ।

मिसायात धोका बिया: ल्यव: बिस्युंवंगु इलय् छम्ह माध्वं (मिसाम्ह ध्वं) ला छपाँय् म्हुतुइ वान्याना: वइबलय् खुसी न्याँ खनी । न्याँ नय् धका लापाँय् छखे त्व:ता: न्याँ ला: वनीबलय् न्याँ लखय् दुहाँवन । लापाँय् इमा छम्ह बया: ज्वनावन ।

माध्वंया थ्व अवस्था खना: हलुवाईनीनं ध्वंयात हिस्याना: श्लोक ब्वन । अथेहे माध्वंनं हलुवाईनीयात हिस्याना: धाल ।

तन्त्राख्यानय् ध्वंयात देवलोकं मिसा चरित्र स्वयृत ध्वंया रूप कया: व:म्ह धयात:गु व चरित्र भ्रष्टम्ह मिसा भिक्षुनी जुयावन धयात:गु धा:सा पञ्चतन्त्रसिबें भिन्न खनेदु ।

ऋषि व खिचाया बाखं

श्वानात्वं च मृगत्व च व्याघ्रसिंहो मया कृतं ।
अकृतश्च दुराचारी पुनः श्वानो भविष्यति ॥

खिचान चला याङा, चलान ब्याघ्र, ब्याघ्रन सिंह याङा । जन थ्व मयादल याक दुराश्चारी न्हङ खिचा जुयु धास्यं ऋखिस्यं पडपा श्लोक थ्व ॥ थ्वया उपाक्षान ॥

ग्वछिनं ऋषाश्रमसा ऋषीस्यं खिचा लहिस्यं तया । छ क्षनस चलाया भयन खिचान चला याङा । ब्याघ्रया भयन चलान ब्याघ्र याङा । सिंहया भयन ब्याघ्रन सिंह याङा । सिंहछि जुरङाव थ्व ऋखि म्वाटोले ल्होङों ज खिचा यात वयु धास्यं थम पतिपाल याक ऋषिटों मोचके याङ धावरपं वंग्व जुरों । थ्व सोयाव ऋषिस्यं *श्वानत्वं च मृगत्वं च* धाया श्लोक पडपाव ल्होङ खिचा याक जुरों ।

थ्वतेन नीचम्हं थंछोयके मटेव धारङा ॥ २१ ॥

अनुवाद

'खिचायात चला याना, चलायात धुँ याना, धुँयात सिंह याना । जितः थ्वं (सिंहनं) अनादर याःगुलिं हानं खिचा जुइमा' धकाः ऋषिं श्लोक ब्वंगु खः । थ्वया उपाख्यान थथे दु–

गुगुं छगू ऋषि आश्रमय् ऋषिं खिचा छम्ह लहिनातल । छगू इलय् चलाया भय जुयाः खिचायात चला यात । हानं धुँया भय दयाः चलायात धुँ यात । हानं सिंहया भय दयाः धुँयात सिंह यात । सिंह जक जुइवं 'थ्व ऋषिं हानं जितः

खिचा या:वइ' धका: थ:त हे लहिनात:म्ह ऋषियात स्याय्त हय्कया: वंगु जुल । थ्व स्वया: ऋषिं *श्वानत्व च मृगत्वं च* धइगु श्लोक ब्वना: हानं खिचा या:गु जुल ।

अथे जूगुलिं नीचपिन्त थछ्वय् मत्य: धयातल ।

विवेचना

बाखं अतिकं हे चीहाकलं च्वयात:गुलिं थ्व छपु बाखं थें मच्वंसे छपु नीति-श्लोक थें जक खनेदु । थ्व हे बाखं हितोपदेशय् मुनिया नां 'महातपा' धयात:गु दु । उगु बाखं थथे दु–

उम्ह मुनिं कोखं ह:म्ह छम्ह छुँया मचायात दया याना: त:धिक: यानाबिल । छुँया मचा त:धिक: जूसां भौचातय्सं वयात नय्त जुल । छुं मुनिया मुलय् बिस्युंवल । मुनिं वयात हानं भौचा यानाबिल । भौचा जुसेंलि हानं खिचात खना: ग्याना: ब्वाँय्जुल । थ्व खना: मुनिं खिचा यानाबिल । खिचा जुया: आ: धा:सा धुँ खना: ग्यानाजुल । मुनिं वयात धुँ हे यानाबिल । मुनिं छम्ह चीधिक:म्ह छुँचित धुँ यानाबिल धका न्ह्याम्हं मनूतय्सं चर्चा याना: जुया: धुं बिचा: यात– थ्व ला जिगु अपयश जुल ।

थथे बिचा: याना: धुँया रूप कयाच्वंम्ह छुं मुनियात हे स्याय्त हय्काल । मुनि वयात 'हानं छुं हे जुइमा' धया: छुँचित छुँ हे यानाबिल ।

तन्त्राख्यानय् खिचायात चला, चलायात सिंह या:गु बाखं जूसां निपुं बाखंया सार व शिक्षा छगू हे जुयाच्वंगु दु ।

श्राप ला:म्ह ध्वंया बाखं

दुष्ट दिना धनं प्राप्य विद्या प्राप्य थवाश्रियं ।
शृंगाल इव शृंगास्यां नकश्रित्वापृयमिते ॥

दुष्ट दुलात्मान दिन दरिद्रन विद्या लाङ हन समर्थ (थ)क्षेत । संपद लाङ हवसनं थक्षत । सु धनी, सु गुनी जुरसनं ल्याष मयात । जंबुकन ङा थ्वलाव सुनं ल्याष मया परि थे जोयु ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं ठायस ऋषिया तप याले जंबुक छम्हं वयाव थव वाक्य सिध्व सोयन 'ङा थ्वल जुयास' धास्यं बर बियाव जंबुकया ङा थ्वल जुव जुरों । थ्वलसंनिस्यं सुनं ल्याष मयास्यं थ्व जंबुकन दिनप्रति परमेश्वरया बाहन (थ्वसा) संग्रामन न्यार वंग्व जुरों । थ्व सोयाव सोय मछुस्यं परमेश्वरस्यं श्राप बियाव थ्व जंबुकया ङा मोचका जुरों ।

थ्वतेन दरिद्रन लक्ष्मी लातङाव, दुरात्मान विद्या लातङाव सुनं ल्याष मयात धारङा ॥ २२ ॥

अनुवाद

दुष्ट दुरात्मां, दिनदरिद्र विद्या लाना: सामर्थ्यवान् थजुइमा । सम्पति हे मुंकुसां थजुइमा । थुमिसं सु धनी, सु गुणी धइगु ल्या: तइमखु । ध्वंया न्यकू दया: स्वइतं ल्या: मत:से जूगु थें जुइ । थ्वया उपाख्यान थथे दु–

गुगुं छगू थासय् ऋषिया तप यानाच्वंबलय् ध्वं छम्ह व:गुलिं ऋषिया थ:गु वाक्य सिद्ध जू-मजू स्वय्त ध्वंयात 'न्यकू दुम्ह जुइमा' धका: बर बीवं ध्वं न्यकू दुम्ह जुल । थुलसांनिसें ध्वंनं सुयातं ल्या: मत:से जुया: छन्हु परमेश्वरया

बाहन द्वहँलिसे ल्वाना: च्व:वंगु जुल । थ्व स्वया: स्वय् हे मफया: परमेश्वरं श्राप बिया ध्वंया न्यकू मदय्काबिल ।

अथे जूगुलिं चीमिम्हं धन लातकि, दुरात्मां विद्या लातकि सुं हे ल्या: तइमखु धयातल ।

विवेचना

चीमिपिंके धन लातधा:सा व दुरात्मापिन्त विद्या लातधा:सा उकिया लिच्व: बांलाइ मखु धइगु शिक्षा बिया: च्वयात:गु थ्व बाखं तस्सकं चीहा: । बाखनय् वर्णन म्हो जक जूगुलिं नीति-श्लोकया व्याख्या थें जक जुल, बाखं थें मजुल ।

थ्व बाखं नेसं ६३९ या तन्त्राख्यानय् नं दुथ्याकात:गु दु ।

माकःयात पिखुसो भंगलं अर्ति ब्यूगु बाखं

मूर्खानां नोपयद्यंष्टव्यं हितं च यदि वाहितं ।
हितोपदेशकास्त्री च पिप्यलीको मृतो यथा ॥

हित खं जुरसनं अहित खं जुरसनं मूर्ख जाति सेने, उपदेश बिय मटेव धारङा । हित खं उपदेश बिटोलन पिखुसो भंगल ताक दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं बनस बानर बसरपं चोंग्व । थेस पिखु भंगल बसरपं चोंग्व । छक्षनस थ्व बनस मेघ गर्जरपं वस्यं वाफस वयाव बानर वाफसन डायाव अति कंपरपं चोंग्व खंङाव थव सोस चोंग पिखु भंगलन बानर खंङ अति दया चास्यं भो बानरसने

हस्तवान्न पादवान्न चैवं बुद्धिवान्न शिकानरा ।
शित वात परित्रानां गृह किं न करिष्यसि ॥

छे ला जुरं लाहातङ थ्वल, ले थ्वल, बुद्धि थ्वल । बनया मनुष छे । वाफस, निभार फेयातं छाङान छे मदयकरटों धास्यं हाक जुरों । थ्व तायाव जे कोयार याङा धास्यं बाणर क्रोधरपाव वाफस दियाव सिंमा गस्यं वंङाव भंगल सो अढावत थंङन पिखु भंगल मोसहेन मोचकव जुरों ॥

थ्वतेन मुर्ख उपदेश बिय मटेव धारङा ॥ २३ ॥

अनुवाद

हित जुइगु खँ जूसां मूर्ख जातियात स्यने नं मत्यः, उपदेश नं बीमत्यः धयातल । हित खँ उपदेश बियाः पिखुसो भंगः सीगु दु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगु छगू बनय् माकः च्वनाच्वन । अथेहे, पिखुसो भ्रंगः नं च्वनाच्वन । छगू इलय् थ्व बनय् नँ न्यानाः वयाः वाफय् वयाः माकःयात वां दायाः तस्सकं खाकाः च्वन । थ्व खनाः स्वँय् च्वंम्ह पिखुसो भ्रंगलं माकः खनाः हे माकः *हस्तवान्न पादवान्न चैव बुद्धिवान्न शिकानरा । शित वात परित्राना गृह किं न करिष्यसि ॥* 'छे जुल ल्हाः नं दुम्ह, तुति नं दुम्ह, बुद्धि नं दुम्ह बनया मनू खः । वाफय्, निभालं रक्षा याय्त छाय् छेँ मदय्का' धकाः न्वाःगु जुल । थ्व तायाः 'जितः कुंख्यूम्ह' धकाः माकलं तं पिकयाः वाफय् दीवं सिमा गयावनाः भ्रंगःया स्वँ ल्यहेँथनाः पिखुसो भ्रंगःया ककु म्वय्हिलाः स्याःगु जुल ।

अथेजुयाः मूर्खयात उपदेश बीमत्यः धयातल ।

विवेचना

तन्त्राख्यानया बाखं **माकः व पिखुसो भ्रंगःया बाखंलिसे** इसपया छपु बाखं **माकः व भ्रंगःत** (कसःजु, २०६४ : ८८) धइगु बाखं ज्वःलाः । तन्त्राख्यानय् थें हे इसपया बाखनय् चिकुलाया इलय् उकिसन वाफय् वयाः वा वय्त्यंबलय् छमा हे सिमाय् स्वँ दय्काः च्वनाच्वंपिं भ्रंगःतय्सं माकःतय्त छेँ दय्केत अर्ति ब्यूबलय् माकःत तंम्वयाः भ्रंगःतय् स्वँ स्यंकाः बियाः गुलिं गुलिं भ्रंगःत सित । तन्त्राख्यानय् थ्व बाखंया शिक्षा मूर्खतय्त उपदेश *बीमत्यः* धयातःगु दुसा इसपया बाखनय् *माकलं थम्हं नं छेँ दय्की मखु, मेपिनिगु छेँ नं स्यकाबी* धयातःगु दु । ग्रीक बाखनय् धयातःगु शिक्षा थुलि लोकंह्वात कि संसार न्यंक हे थ्व खँपु छ्यलेगु याय्धुंकल ।

पञ्चतन्त्रय् (मित्रभेद) थ्व बाखं सिसौ सिमाय् च्वनाच्वंपिं छज्वः चखुंचातय्सं अर्ति ब्यूगु च्वयातःगु दु । हितोपदेशय् (विग्रह) नर्मदा खुसि सिथय् सेमर जातया सिमाय् स्वँ दय्काः च्वनाच्वंपिं पंक्षितय्स माकःयात अर्ति ब्यूगु च्वयातःगु दु । थथे छगू हे शिक्षा व अर्ति बीगु आसयया थ्व बाखं घटना व थाय् छगू हे जूसा थःथःगु थाय्यात ल्वय्क पात्र धाःसा थीथी जुयाच्वंगु दु ।

तुंथी तिमिला का:वंपिं मूर्ख माक:तय्‌गु बाखं

मूर्खमण्डलं मध्यस्थं मुर्खो भवति नायक ।
तत्रैव निधनं याति चंद्र दृष्टव वानर ॥

मुर्ख दाको मुङ चोले मूर्खम्हं नायक जुरङान टुंठिस चंद्रमाटों खङाव बानर बृंद ताक थें तायु जुरों ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं बनस अनेग बानर बृद बसरपं चोंग्व जुरों । छक्षनस थ्व बानरपनि बनन्तरस म्हेत्र जुरङास्यं रात्रीस थ्व बनस टुंठि डव । थ्व टुंठिस चन्द्रमास केपा खंङाव बानरपनिस्यं त्रैलोक्य दिपक चंद्रमाटों टुंठिस कोटंनों महाप्रमाद जुवाने । थ्वस थंकाय उपाय यान धास्यं आलोचरपाव ग्वछिनं बानरपनिस्यं धाया, 'कोलोंथन केनकं थंकागुन' धास्यं थेस ग्वछिनं बानरपनिस्यं धाया, 'अमथें मजीव, क्वल्वंथन केनके प्वाल्ल मदु । खिप्वट डेलाव खिप्वटन केनकाव थंकागुन' धास्यं धारङाव थेस प्रमाण मूर्ख नायक बानरण 'अमथे मजिर, छेजे ओया न्हिप्वट ओन जोङन न्हिपोट माल याङाव टुंठिस कोहास्य कारवागुन धास्यं धारङाव 'टेव ख' धास्यं बाणरपनि समस्तं प्रछेद याङन थथें न्हिपोट जोंङन समस्तं टुंठिस कोब्वाङन मोंक जुरों ॥

थ्वतेन मूर्ख नायक जुरङाव समस्तं तायु धारङा ॥ २४ ॥

अनुवाद

मूर्खत दक्व मुनाच्वंथाय् मूर्खम्ह हे नायक जुलधा:सा तुंथी तिमिला खना: (क्वहाँवना:) माक:त सी थें सीगु जुल । थ्वया बाखं थथे दु–

छगू बनय् आपालं माकःत च्वनाच्वन । छगू इलय् थ्व माकःत बनय् म्हितःजूबलय् चानय् थ्व बनय् तुं छगः दुगु (खन) । थ्व तुंथी तिमिलाया किपा खनाः माकःत 'स्वंगू लोकया मत तिमिला तुंथी कुतुंवन' धकाः दुःख ताय्काः जुल । 'थ्वयात थकाय्गु उपाय् याय्' धकाः खँल्हाबल्हा याःबलय् गुलिं माकःतय्सं धाल, 'काकय्चां क्यंकाः थकाय्गु' । गुलिसिनं धाल, 'आमथे मज्यू, काकय्चां क्यंकेत (तिमिलायाके) प्वाः हे मदु । खिपः निलाः खिपतं क्यंकाः थकाय्गु' । थथे धाःबलय् मूर्खम्ह नायः जुयाच्वंम्ह माकलं धाल– आमथे मजिल । भ्गी वया न्हिप्यं व ज्वनाः न्हिप्यंया माः दय्का तुंथी क्वहाँवनाः काःवनेगु ।

थथे धयाः 'ज्यू, खः' धयाः सकलें माकःत माःहनाः थःथःगु न्हिप्यं ज्वनाः सकलें तुंथी क्वब्वानाः सीगु जुल ।

अथेजुयाः मूर्ख नायः जुलधाःसा सकलें सी धयातल ।

विवेचना

पञ्चतन्त्रय् व हितोपदेशय् खनेमदुगु थ्व बाखं चीहाः जूसां स्पष्ट जू । थ्व नीतिबाखं चीनय् थ्यंक प्रचलित जयाच्वंगु खनेदु । नेसं ६३९ या तन्त्राख्यानय् नं थ्व बाखं दुथ्याकातःगु दु ।

स्वीनिता लक्षण दुम्ह जुजुया बाखं

हितं न वाक्यं अहितं न वाक्यं हिताहितद्वंयुभयं न वाक्यं ।
कुरुण्ठको नाम कलींग राजा हितोपदेशी विवरं प्रविष्ट ॥

हितं खं ल्हाय जुरसनं अहित खं जुरसनं ल्हाय मटेव । कुरुंठ धाया नाम कलिंगेश्वर राजाटों हित खं उपदेश बिटोलन विवरस ठुंङा दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं कलिंग देशया कुरुंठक राजाटों छक्षणस अहेटक बिज्याले सङंन अभररपयकं यंङाव छगुडि गामा थेंङाव थ्व गामस सनि महा वि(व)र उत्पाट याङ चोंग खंङाव राजास्यं लोक हाङा । थ्व उत्पात विवर शान्ति याय सुटों द्वात्रिसल्लक्षन लातं ओ थ्व विवरस ठुंङन सान्ति जुव ख धास्यं हितउपदेश बिरङाव लोकन मेव सु द्वात्रिशल्लक्षन लायु, थ्व राजाटों । थ्वगुन धास्यं मेललपाव राजाटों विवरस ठोंङन मोचकव जुरों ।

थ्वतेन हित खं जुरसनं अहित जुरसनं उपदेस बिय मटेव धारङा ॥ २५ ॥

अनुवाद

हितया खँ जूसां, अहितया खँ जूसा ल्हाय् मत्यः । कुरुण्ठ धइगु नांया कलिंगेश्वरया जुजुं हित खँ उपदेश ब्यूबलय् ध्वंप्वालय् कुनाब्यूगु दु । थ्वया उपाख्यान थथे दु–

छगू कलिंग धइगु देशया कुरुण्ठ नांया जुजु शिकार वंबलय् सलं अत्तापत्ता हे मदय्क यनाः छगू गामय् थ्यन । शनिं (ग्रह) छगू ध्वंप्वालय्

महाउत्पात यानाच्वंगु खना: जुजुं गामा:तय्त धाल– थ्व ध्वंप्वा:यात शान्त यायत सुं स्वीनिता लक्षण ला:म्ह थ्व ध्वंप्वालय् कुना: शान्ति याय् ज्यू।

थथे उपदेश बिया: गामा:तय्सं मेपिं सुं स्वीनिता लक्षण ला:पिं मदु, थ्व हे जुजु दु। थ्वइत कुनेगु धया: सकलें जाना: जुजुयात ध्वंप्वालय् कुना: स्या:गु जुल।

अथे जुया:, हित खँ जूसां उपदेश बीमत्य: धयातल।

विवेचना

पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् नं खनेमदुगु थ्व बाखं चीहाकलं च्वयात:गु दु। बाखं गुलि स्पष्ट जुइमा:गु ख:, मजू। बाखंया पाठ ब्वनेबलय् शनिं (ग्रह) विवरस (ध्वंप्वालय्) महाउत्पात यानाच्वन धका च्वयातल। थ्व महाउत्पात या:म्ह शनिग्रह हे ख: वा मेपिं हे ख:, सीमदु। अथेहे महाउत्पात छाय्, छु जुया: यात धइगु नं सीमदु। हानं 'विवर' च्वयातल, थ्व नं स्पष्ट मजू। नेसं ६३९ या तन्त्राख्यानया पाठं नं स्पष्ट याय् मफु।

विनायक, ब्रम्हू व वया ज:लाख:लाया बाखं

पिसुनं चैव गृन्हीयात्कर्म्म चाज्ञातस्मत्मना ।
विनायकप्रसंगेन वानिजो निष्फलं भवेत् ॥

मिस्यं ल्हाया खंन थम कर्म्म स्वभाव (म)सेया खंस कार्ज संने मतेव । विनायकटों छिद्र याङन बाणी ताक दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया द्ररिद्र ब्रांम्हनस्य सिन ज्याङा विनायक प्रतिमा थुयाव थव छेस हस्यं थव छेस सोपरपं तस्यं पुजरपा जुरों । नेला पिला अर्च्चरपानं फरण मद्वातङाव छक्षनस थ्व ब्राम्हनटों तमचायाव पान चेङनं यिनाय भाडटों मोचके टंङाव जुरों । थेस विनायकटों ग्याङाव स्वमूर्त्तिन केङन दिनप्रति सरछि धारे दम्म बिय धास्यं बर बियाव थ्वलसंनिस्यं निताश्चारया थे पुजा याङा । विनायकस्यं दम्म बिवटों जुरों । थ्व दम्मन ब्राम्हणटों धनि जुव जुरों । थ्व सोयाव थ्व ननीया ढनढच बणीहस्यं थव बानिपुतिणीटों हाङा, 'भो छि स्त्रीय, छु उपायन थ्व द्ररिद्र ब्राम्हनटों धनी जुरों ?' धास्यं धारङाव बाणिपुतिनिस्यं ब्राम्हनस्यं पान चेनेटंकुन्हुया बृत्तान्त सोरङान 'भो छि प्रभुसने थ्व दरिद्र ब्राम्हणस्यं थव छेस चोङ विनायक प्रतिमा खुस्यं हयाव (पान चे)ङन (दा)म फोहुन' धास्यं उपदेश बिरङान थ्व ब्राणीहास्यं स्त्रीया बचन डेङन थ्व ब्राम्हनस विनायक (खु)स्यं हस्यं पान चेङन मोचकेटंङटों जुरों । थेस विनायकटो क्रोधरपाव स्वमूर्त्ति जुस्यं स्वधन भेर वाङाव बाणीहाटों बा(स) वाङा मोचटंङटों जुरों । थ्व क्षनस थ्व ब्राम्हनटों वयाव ब्राम्हनस्यं बिमतरपं जीवदान फोङाव थ्व बाणी म्वाकरा जुरसा थ्व ब्राम्हनस्तं न्हिन स्रछि

धारे दम्म बिय माल धास्यं मादरपयकाव टोदटवटों जुरों । थ्वलसंनिस्यं दिनप्रति श्रद्धि धारे दम्म ब्राम्हनस्तं बिय मालाव थ्व बाणीहाटो दरिद्र जुव जुरों ।

थ्वतेन थम भिनकं स्वभाव मसेया खंस मेवया बचनन संने मटेव धारङा ॥ २६ ॥

अनुवाद

मेपिंसं धाःगु खँय्, थम्हं ज्याखँ ध्वाथुइक मस्यूगु खँय् ज्या सने मत्यः । विनायकयात स्यंकेत स्वःबलय् बनिया सीगु दु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया चीमिम्ह ब्रम्हूनं सिं ज्यानातःम्ह विनायकया (गणेश) मूर्ति लुयावयाः थःगु छेँय् थापना यानाः पूजा यानातल । निला-प्यला पूजा याना नं फल मदुगुलिं छन्हु थ्व ब्रम्हू तंचायाः पां चिना (पालाः) विनायक ख्यः स्यंकेत्यंगु जुल । अथेजुयाः विनायक ग्यानाः थःगु धाथेंया मूर्ति क्यनाः न्हिं न्हिं सच्छि दां बी धयाः बर बियाः हानं न्त्याबलें थें पूजा यात । विनायकं दां बियाच्वंगु जुल । थ्व दामं ब्रम्हू तःमि जुल ।

थ्व स्वयाः थ्व हे ननिया तःमिम्ह बनियां थः कलाः बनियापुत्रीयात धाल– हे मिसा, छु उपाय यानाः थ्व दरिद्र ब्रम्हू तःमि जुल ?

बनियां थथे धयाः बनियापुत्रीं ब्रम्हूनं पां चीत्यंखुन्हुया सकतां खँ स्वयातःगुलिं धाल– भो प्रभु, थ्व चीमिम्ह ब्रम्हूया थःगु छेँय् च्वंम्ह विनायकया प्रतिमा खुयाहयाः पां चिनाः (पालाः) दां फ्वनादिसँ ।

थथे धयाः थ्व बनियां कलाःया बचन न्यनाः थ्व ब्रम्हूया विनायक पां पालाः स्याय्त्यंगु (स्यंकेत्यंगु) जुल । अथे जुयाः विनायकं तं पिकयाः स्वमूर्ति प्रकट जुयाः स्वं तुयाः बनियायात बँय् बँस्वानाः स्याय्त्यंगु जुल । थ्व इलय् ब्रम्हू वयाः ब्रम्हूनं बिन्ति यानाः क्षमादान फ्वन । 'थ्व बनियायात म्वाकेगु जूसा न्हिं सच्छि दां बनियां ब्रम्हूयात बी माल' धयाः पाःफय्के बियाः (विनायकं) त्वःताछ्वःगु जुल । थुल्सानिसें न्हिं सच्छि दां ब्रम्हूयात बी मालाः बनिया दरिद्र जूगु जुल ।

अथेजुयाः थम्हं बांलाक स्वभाव मस्यूगु ज्याय् मेपिंसं धायवं सने मत्यः धयातल ।

विवेचना

थ्व पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् दुमथ्या:गु बाखं तन्त्राख्यानय् माछि ताहाक: जुया: नं बाखं पूवं । नेसं ६३९ या तन्त्राख्यानय् नं थ्व बाखं दुथ्या:, पाठ नं ज्व:लानाच्वंगु दु ।

भालुं घा:पा: यानाब्यूम्ह धूर्त ब्रम्हूया बाखं

अन्यथा चिंतितं कार्यं दैवेन कृतमंन्यथा ।
सा च कन्या न संप्राप्ता पुनरात्मा विडंवन ॥

मेवया कार्य अन्यथा याय चिन्तरपं काले दैवस्यं थव कार्य अन्यथा यायु । ब्राम्हनस्यं मेव अन्यथा याङ संटोलन थम बिदंबि जुव दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया राजास एकपुत्री म्ह्याच अभ्फोंडिटों, अति सुन्दरिटों, सर्व्वलक्षण संपूर्ण्ण बयस खुदं न्हसदंस थ्वस रूप सोयाव लय लक्षण कंने धास्यं राजास्यं थ्व देसया प्राभाकर धाया । ब्राम्हनटों कपट शास्त्राङ्गि मसया सास्त्रन सया धास्यं लोकयाके ख्यान्ति याङन जुव । मिसा खंस लय ज्याठ जुस्यंन बिबाहा मधुंग शरिरया लय लक्षन सेया धास्यं जुव । थ्व ब्राम्हणटो बोङाव राजास्यं थव म्ह्याच अभ्फोंडिस लय लक्षण केङाव थेस अति सुलक्षन सोयाव थ्व अभ्फोंडिटों थवतं बिबाहा भारपं ओस सर्व्वलक्षण अन्यथा याङन ल्हाकटों जुरों । 'भो राजेन्द्रसने, थ्व छे म्ह्याच देवीटों अति अलक्षणी । थ्वस राज्यस तकाले राज्य भंग जुय खंङ । छक्षपोलया (छलपोलया) मृर्त्यु जु खंग । थ्वस सर्व्वालंकारन तियकं सिजल पेडास दुंथंङाव नदी बहरपं छोय माल । थथेंतु कल्यान जुव' धास्यं बिपरितिन ल्हाकटों जुरों । थेस राजास्यं राज्य भंग जु भेन ब्राम्हनस्यं धायाथे सर्व्व अलंकालण तियकं सिजल पेडास थंङाव खोस चोस्यं हंग जुरों । थ्व क्षनस मेव राष्टया राजासटो अहेतक बिज्याले फा, चला आदिन लाय मफयाव भारु छम्हं लाङाव जोङ हस्यं, सड गस्यं,

लिहा बिज्यातङास्यं खोन चूस्य हव सिजल पेडा खंङाव कौतुक चास्यं खोन पिंकास्यं शिजल पेडा ङोलाव सोरङास्यं अति दिव्य सुन्दरि अभ्फोंडि खंङाव थ्वस सर्व्व बृर्तान्त ङेङाव अति आनंद जुस्यं थववो बिबाहा याय यंगटों जुरों। थम लाङ हया भारु सिजल पेडास थंङ खोस चुस्यं छोक जुरों।

थ्व क्षनस थ्व प्रभाकर धाया ब्राम्हनस्यं थ्व कन्या थमवो बिबाहा या भारपं शिक्षकारपनि बोंङाव खुशि तिरस लं सोस्यं चोनङास्यं शिजल पेडा चुस्यं हव खंङाव अभ्फोंडि भारपं रसतास्यं कायाव यंग्व जुरों। छें थेङाव बिबाहा संभार जीयकं शिष्यकारपनि पिवने तस्यं थम दुंथु कोठा वंङाव शिजल पेडा ङोल सोरङास्यं भालु पिंब्वाङ वयाव ब्राम्हनटों ङाक जुरों। भालुन ङायाव हारा सरण शिष्यकारपनिस्यं खंङाव सोरङास्यं भालु पिंब्वाङाव बिस्यं वंग्व जुरों। ब्राम्हणटों अचेन्तन याङ चोंङ। शिष्यकारपनिस्यं प्रचार याङन स्वस्त दव जुरों।

थ्वतेन मेवसतं अन्यथा चिन्तरपं संटोलेन थम बिडंबी जुव जुरों ॥ २७॥

अनुवाद

मेपिनिगु ज्या स्यंकेगु बिचा: याइबलय् देवं थ:गु हे ज्या स्यंकाबी। ब्रम्हू छम्हसें मेपिन्त स्यंकेत संबलय् थ: हे विडम्बना जूगु दु। थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया जुजुया याक:म्ह्याय् अभ्फोडि तस्सकं बांलाना: फुक्क लक्षणं पूर्ण जुयाच्वन। थ्वया उमेर नं खुदँ-न्हय्दँ जक तिनि। थ्वया रूप स्वया: लयलक्षण कनेत जुजुं थ्व देशया प्रभाकर धइम्ह ब्रम्हूयात धाल। ब्रम्हू कपट शास्त्र मस:, (निष्कपट) शास्त्र स: धया: मनूतय्गु दथुइ नां जाय्काच्वंम्ह ख:।

मिसा खनकि लय्ताया: जुइम्ह, ज्याथ: जूसां इहिपा मजूनिम्ह थुम्हं म्ह्या लयलक्षण स्यू धा:गु जुल। थुम्ह ब्रम्हू ब्वना: जुजुं थ: म्ह्याय् अभ्फोडिया लयलक्षण क्यन। ब्रम्हूनं थ्व अभ्फोडि सुलक्षणी सीका: थ:म्हं हे इहिपा याय्गु भा:पिया: वया फुक्क लक्षण मेकथं कंगु जुल।

"हे राजन्, थ्व छलपोलया म्ह्याय् देवी अति अलक्षणी खः । थ्वयात राज्यय् तयातल धाःसा राज्य भङ्ग जुइगु खनेदु । छलपोलया मृत्यु जुइफु । थ्वयात सकतां तिसां तीकाः पिलाय् (सन्दुकय्) दुथनाः खुसी चुइकाछ्वय् माल । थथेहे कल्याण जुइ ।" थथे अःखतं (मखुगु) धाल ।

अथे धाःगुलिं जुजुं राज्य भङ्ग जुइगु भयनं ब्रम्हूनं धाःथें सकतां तिसां तीकाः सिजःया पिलाय् स्वथना खुसी चुइकेछ्वःगु जुल । थ्व इलय् मेगु देशया जुजु शिकार बिज्याःबलय् फा, चला आदि लाय् मफयाः भालु छम्ह लाना ज्वनाहयाः सलगया लिहाँवनाच्वंबलय् खुसी चुइकेहःगु सिजःया पिला खनाः अजूचायाः खुसिं पिकया सिजःया पिला उलाः स्वःबलय् अति दिव्य सुन्दरी अभ्नोडि खनाः वयाके सकतां खँ न्यनाः अति आनन्द जुयाः थःलिसे हे इहिपा याय्त यंगु जुल । थम्हं लानाहःम्ह भालु सिजःया पिलाय् स्वथनाः खुसी चुइकेछ्वःगु जुल ।

थुबलय् प्रभाकर धइम्ह ब्रम्हूया थ्व कन्या थम्हं बिबाह याय्गु भाःपिया थः शिष्यपिं ब्वनाः खुसि सिथय् लँ स्वयाच्वंबलय् सिजःया पिला चुइकेहःगु खनाः अभ्नोडि भाःपिया लय्तायाः कयायंगु जुल । छेँ थ्यंकाः बिबाहया ज्वलं ताःलाकाः शिष्यपिं पिने तयाः थः दुने क्वथाय् वनाः सिजःया पिला उलास्वःबलय् भालु पिहाँवयाः ब्रम्हूयात न्यानाः हाःगु सलं शिष्यपिंसं स्वःबलय् भालु पिब्वानाः बिस्युवंगु जुल । ब्रम्हू अचेत जुइकाच्वन । शिष्यपिंसं उपचार यानाः ब्रम्हू स्वस्थ जूगु जुल ।

अथेजूगुलिं मेपिन्त मखुगु बिचाः यानाः सँतले थःगु हे विडम्बना जुल ।

विवेचना

धाइगु नापं दु– साहित्य समाजया न्हाय्कं खः । थ्व बाखं नं पुलांगु समाजया न्हाय्कं हे धाय्बहः जूकथं पुलांगु समाजया छु रीतिरिवाज न्ह्यब्वयातःगु दु । ब्रम्हू धइपिं लोभी व धूर्त जात खः धइगु मेमेगु आपालं बाखनय् चित्रण जुइधुंकुगु दु । थ्व बाखनय् नं प्रभाकर नांया ब्रम्हू नं अथे हे लोभी व धूर्त ब्रम्हू खः । बालविवाह याय्गु पुलांगु चलनकथं धूर्त ब्रम्हूनं ल्वःवंकुम्ह राजकन्या नं खुदँ-न्हय्दँ जकया उमेरया कन्या खः । थ्व हे कन्या लाय्गु लागी प्रभाकर ब्रम्हूनं त्यःगु मत्यःगुं अनेक ज्याखँ यानाः नं आखिर थःगु ज्या पूमवंगु जक मखु कि

भालुपाखें घाःपाः जुइकाच्वने माल ।

पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् थ्व बाखं मदु । नेसं ६३९ या तन्त्राख्यानय् थुकिया पाठ गथे खः अथेहे ल्ह्ययातःगु दु । थ्व बाखनय् राजकन्याया नां 'अभ्भोंडि' तयातःगु धाःसा उबलय् राजकन्याया पर्याय अभ्भोंडि खःला धइगु अनुमान यायेछिं । छायूधाःसा **क्वः व कृष्ण सर्पया बाखँनय्** नं राजकुमारीया नां 'अभ्भोंडि' हे तयातःगु दु ।

कपालय् च्वयाह्:गु खँ सुनानं हुइमफु धइगु बाखं

जातमात्रा दरिद्रश्च दशवर्ष च बंधनं ।
समुद्रमध्ये मरणं पुन किंचिद्भविक्षति ॥

जात जुव मात्रन दरिद्र । जिदं बंधन सेव । शमुद्रस थ्वया मृर्त्यु । न्होङ चिकुति भविक्ष जुयुनि ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया मनुष्य जायरपस्तुंनं द्रव्य मोक्व । जिदं बंधन सेयाव समुद्र मध्येस मृर्त्यु जुयाव थ्वया कपाल कोस समुद्र तिरस चोग जुरों । थ्व क्षनस ग्वछिनं देशया बाणीहाटों परदीप वने याङ वंले समुद्र तिरस कपाल कोस थुयाव *जात मात्रा दरिद्रश्च* धाया श्लोक ललात अक्षरमाल सोयाव अति कवुतु जुवाने । थ्वजु आपतीनी थ्वया मोक्ष मदनी ल्होङं छु जुयु खर परिख्या सोय मालं धास्यंन थ्व कपाल कोस खिम्हेचास थंङ जोव । थ्व बाणीपुतिनिस्यं थ्व कपाल कोस सोयाव थव लिथ्वया कपाल कोस तिर्थस चोयेके याङ जोङ छोरं भारपं चुनठस्यं चलबि गाडस ठ्वंङटों जुरों । थ्व क्षनस बाणीहास्यं खंङाव थ्वतेन खम न्होङ जुयुनी धास्यं धारं । ललाट पत्रस चोस्य हया अक्षर सुनानं मेटरपे मदु खम धावटों जुरों ॥ २८ ॥

अनुवाद

जन्म जुइवं हे दरिद्र जुल । भिदँ बन्धनय् लात । समुद्रया दथुइ हे मृत्यु जुल । हानं चीहाकःगु भविष्य जुइतिनि । थ्वया उपाख्यान थथे दु–

गुगुं छगू देशया मनू जन्म जुइसातं द्रव्य नाश जुल । भिदँतक बन्धनय्

लाना: समुद्रया दथुइ मृत्यु जुया: थ्वया कपा:-क्वँय् समुद्र सिथय् लानाच्वंगु जुल ।

छगू इलय् गुगुं छगू देशया बनियात मेगु द्वीपय् वनेत व:बलय् समुद्रया सिथय् कपा:-क्वँय् लुयावया: *जात मात्रा दरिद्रश्च* धइगु श्लोक कपा:-क्वँचय् च्वयात:गु स्वया: अजू चाल । थ्व आपत्ती लाना: थ्वया मोक्ष मदुनि । 'हानं (मोक्ष) जुइला खे, परीक्षा याना: स्वय्माल' धका थ्व कपा-क्वँय् खिप:यागु म्हिचाय् स्वथना: हल । (छेँय्) बानियाया कलातं थ्व कपा:-क्वँय् स्वया: थ: लिथुया कपा:-क्वँय् तीर्थय् चुइकेत ह:गु भा:पिया: चुंथला: च:बिगालय् दुछ्व:गु जुल ।

थ्व इलय् बनियां खना: अथेजुया: हे (थ्वया भाग्य) हानं-हानं थथेहे जुइगु ख: धका: धाल । कपा:-क्वँचय् च्वयाह:गु आख: सुनानं हुइ फइमखु धा:गु जुल ।

विवेचना

यक्व वर्णन मया:से चीहाकं च्वयात:गुलिं बाखं गनं गनं स्पष्ट मजू । जन्म जुइसातं हे दरिद्र जूम्ह मनू सु ख: धइगु थ्व बाखनय् सीमदु । अथेहे भिंदँतक छु जुया: व गजा:गु बन्धनय् लात धइगु नं स्पष्ट मजू । थुम्ह अभागी मनू समुद्रया दथुइ छु जुया: मृत्यु जुल ? थ्वया कपा:क्वँचय् वयागु भाग्य सुनां, छाय् च्वल धइगु नं सीमदु । यदि थुपिं सकतां खँ पूवंक च्वयात:गु जूसा थ्व बाखं अभ्र प्रभावकारी जुइगु खइ ।

नेसं ६३९ या संस्करण थ्व बाखं च्वयात:गु दुसां थुकी गथे दु अथे जक हे च्वयात:गु दु ।

माकः ल्यवः काइम्ह
बानियापुत्रीया बाखं

मुचिता धीरता लज्जा मैत्री वा कुललक्षनं ।
धर्म्मशील च चारित्रं योखितां नव विद्यटे ॥

सुचि स्वभावं थक्षत । सुचरित्र स्वभावं थखेत । मिसा जनया थ्वते पदार्थ मदु ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछीनं देशया महाढनाढ्य मणिपिगल धाया बाणीहास एकपुत्र लत्नपिंगल धाया बाणीचा नक तरुण, बिबाहा मधुनी । थ्वस बिबहा यायन बाणी बाप हास्यं थ्वस जोगे शील स्वभाव कुल रुप शोयाव मेंव देशया बाणीहस म्ह्याच भिंगटों लामी छोस्यं मर्जाता थे ल्हाचकं यिरि कायाव बिबाहा याकटों जुरों । थ्वया लिव बानिया मर्यातान छे लिलास्यं वंग जुरों । येल अवसान जुयाव गुंस बास याङा सर ववनं कार ववन न्हेड वरङाव तोयुबेला तोस्यं चोनङास्यं थ्व यिरि मोचा ओपडंङ वंङाव कौतुक चास्यं गुंस सिमा सोसो जुरङास्यं छठायस सिडाफडस बाणर छम्हं पुरुषाकार याङन इन्द्री ओपथंङ चोङ खंङाव थ्व बानिपुतिनिचान कामाकुलित (कामातुलित) जुयाव थ्व बानर आलिंगरपाव संभोग याकटों जुरों । थ्वतेन थ्वया लिव सर कार ववपनिस्यं न्हेडन चायाव सोरङास्यं यिरि मोचा मदतङान लिहा वंङाव रत्नपिंगल बानिचा बोङहस्यं गुंस म(ा)ल जुरङास्यं बाणर घसपुंङ चोङ खंङाव पुरुषन भो छी स्त्रीये छन पुरुख अमो मखतना बाणर रा ज ख जुयु वा धास्यं बोङनं मवरङान बानर बराण ज्याङाव बरा धा(र)ण बानर पर्व्वतन कोतंङ जुरों । बानर घसपुंङन बाणीपुतिणिटों पाखन कोतंङ जुरों ।

थ्वतेन स्त्रीया शीर स्वभाव धीर्ज लाज धर्म्म कुल लक्षन सुचरित्र थ्वते मथुल धारङा ॥ २९ ॥

अनुवाद

भिंगु स्वभावया खँय् थजुइमा वा बांला:गु चरित्रया खँय् थजुइमा, मिसातय्के थुपिं गुण मदु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया महाधनाढ्य मणिपिंगल धइम्ह बनियाया याक:काय् रत्नपिंगल धइम्ह बनिया नकतिनि ल्याय्म्ह जुया: बिबाह मया:निम्ह ख: । थ्वयात बिबाह याय्त अबुम्ह बनियां धया: थ्वयात ल्व:म्ह शील, स्वभाव, कुल, रूप स्वया: मेगु देशया बनियाया म्ह्याय् बांला:म्ह लमि छ्वया मर्यादा अनुसार भम्चा ल्हाका: बिबाह या:गु जुल ।

थ्वयालिपा थ्व बनियाया मर्यादा कथं (ससलं) थ:गु छेँय् लिहाँवंगु जुल । ई बिनावना: गुँइ बास यात । त:व:पिं व का:व:पिं न्ह्य: वय्काच्वंबलय् तिमिला त्वयाच्वंबलय् थ्व भम्चा वाथाक्क दना: अजूचाया: गुँइ स्वयाच्वंबलय् छथाय् ल्वहँया फलय् माक: छम्ह पुरुषाकारया लिङ्ग उत्तेजित यानात:गु खना: बनियाया कला: कामातुर जुया: थ्व माक:यात घय्पुना: संभोग या:गु जुल ।

थ्वयालिपा त:व:पिं व का:व:पिं न्ह्यलंचाया: स्व:बलय् भम्चामदया: लिहाँवना: रत्नपिंगल बनिया ब्वनाहया: गुँइ मा:जूबलय् माक: घय्पुनाच्वंगु खना: भा:तम्हं धाल– हे मिसा, आम छिमि मिजं मखु, माक: धका: जुयाच्वन । वा ।

थुलि धयानं मव:गुलिं माक:यात बाणं कय्का: बाणया सुया: माक: पहाडं कुतुंवंगु जुल । माक: घय्पुनात:म्ह बनियाया कला: नं पाखं (पहाडं) कुतुवंगु जुल ।

अथे जुया: मिसापिंके शील, स्वभाव, धैर्य, लाज, धर्म, कुल लक्षण, सुचरित्र थुपिं दइमखु धयातल ।

विवेचना

थ्व बाखनय् गनं गनं छुं भचा अस्पष्ट जुयाच्वंगु दु । रत्नपिंगल बनियापुत्रया

मेगु हे देशय् च्वंम्ह बानियापुत्रीलिसे विवाह यानाः कलाःयात थःछेँय् त्वःता वःगु खः वा थः लिसें ब्वनाहःगु खः, सीमदु । सायद, नापं हे ब्वनाहःगु जुइमाः । विवाह याय्धुंकाः 'थ्वया लिव थ्व बानिया मर्यातान छे लिलास्यं वंग जुरों' (थ्वया लिपा थ्व बानियापुत्र मर्यादा अनुसार थःगु छेँय् लिहाँवंगु जुल) च्वयातःथाय् 'कलाः सहित' धकाः च्वःगु जूसा खँ स्पष्ट जुइगु खइ ।

चान्हय् तिमिला त्वयाच्वंबलय् बानियापुत्री माकःलिसे सम्भोग यानाच्वंगु खना रत्नपिंगलयात 'सःतः वन' वा द्यनाच्वथाय् 'थं वन' धइगु आसय तयाः च्वःगु जूसा खँ स्पष्ट जुइगु खः । अथे मच्वःसे 'लिहावङाव रत्नपिंगल बानिचा बोङहस्यं' (लिहाँवनाः रत्नपिंगल बानियाचा ब्वनाहयाः) धकाः च्वःगु नं भ्रामात्मक जुल । गन 'लिहाँवनाः' ब्वनाहल ? थथे छुं अस्पष्ट हे जूसां बिबाह यानाः निम्हतिपू नापं हे वःगु थुइके माः ।

नेसं ६३९ या संस्करणय् नं थुकी गथे खः अथेहे च्वयातःगु दु ।

चन्द्रमा खँग्वयात थौंकन्हय् 'तिमिला' वा 'मिला' धाइ । थ्वयात गुगुं भाषिकाय् 'तुमिला' नं धाः । 'तुमिला'या पूर्वरूप 'तोयुमिला' खः । 'तोयुमिला'या नं पुलांगु रूप 'तोयुबेला' खः, गुगु थुकी 'तोयुबेला तोस्यं चोनङास्यं' धका च्वयातःगु दु ।

निथाय् ब्वलंपिं निम्ह भतुया बाखं

माता चैक पिता चैक अवयोरपि पक्षिण ।
अहं मुनिभिरानित: सचनीतोगवासनै: ॥

माम छम्हं, बाप छम्हं जेपनि नैम्हं भ्रंगलपनिस उमाबा छुति जुरं । ज हया जुरं उत्तम रिषिस्यं । ओ यना जुरं चाण्डालन धास्यं भतुन पडपा श्लोक ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया राजाटों अहेटक बिज्यालें सडंन अभररपयंकं यंडाव छगुडि देशया देश पारंठस थेंडाव देश पारंथस चोङ छेस भतु पोसरपं तया खंडाव साधुजन भारपं बिश्राम याय याङ वंनडास्यं थ्व भतुन 'खु वरो, डाव, ढिव, स्याव' धकं अनेग छिद्र बचन बिस्यं राजास्यं असाधु ठाय भारपं ओपडंङ वंडाव देश दुबिस्यं वंनडास्यं भत्तु पोसरपं तया खंडाव बिश्राम याय साधु जन(या) छे भारपं वंनडास्यं थ्वम्हं भतुन राजाटों खंडाव 'भो राजेन्द्र, आपूर्व्वन थे बिज्याडा । जेपनिस ऋषास्रम प्रबित्र जुरों । भो छि ऋषि बारकपनिये असन ते' धास्यं धारडाव राजाटों कौतुक चास्यं अति कौतुक जुवाने । भतुया अंत्र ओम्ह भतुन थ्वजुन आद्र याडा । ग्वजु अत्रने धास्यं राजास्यं धाया तायाव भटुन *माता चैव पिता चैक* धाया पडपा जेपनि उ मा उ बा ख जुयु । छुति जुयु जे हया ऋषिस्यं, ओ यनं चाण्डारन । थ्वतेन ख धास्यं राजाटों कंडा जुरों ।

थ्वतेन ठाय गुण विशेषण, प्रसंग बिस्यखण सुपुरुष जुयु धारडा ॥ ३० ॥

अनुवाद

मां नं छम्ह हे, अबु नं छम्ह हे, जिपिं निम्ह भ्रंगःतय्‌त वहे मां-बापाखें फायाः हल । जितः भिंम्ह ऋषिं हल । वयात चाण्डालं यंगु जुल धकाः भत्तुं श्लोक ब्वन । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया जुजु अहल (शिकार) बिज्याःबलय्‌ सलं अत्तापत्ता हे मदय्‌क यनाः छगू देशया पिने थ्यन । अन देशं पिनेच्वंगु छखा छेँय्‌ भत्तु लहिनातःगु खनाः साधुजन भाःपियाः फ्रासुलने धकाः वंबलय्‌ थ्व भत्तुं 'खुँ वल, दा, जुकि, स्या' धकाः अनेक क्षुद्र बचन बिल । जुजुं थ्व असाधु थाय्‌ भाःपियाः वाथाक दनावनाः देशय्‌ दुहाँवंबलय्‌ (अननं) भत्तु लहिनातःगु खनाः फ्रासुलनेत साधुजनया छेँ भाःपियाः वंबलय्‌ थुम्ह भत्तुं जुजुयात खनाः 'हे राजेन्द्र, अपूर्वनक्सां बिज्यात । (छि बिज्यानाः) जिमिगु ऋषाश्रम पवित्र जुल । हे ऋषिबालकपिं आसन ति ।' धकाः धाःबलय्‌ जुजु अजूचाल । भत्तु गपाय्‌सकं पाः । व भत्तु थपाय्‌सकं आदर यात । गुलि पाःगु धकाः जुजुं धाःगु तायाः भत्तुं *माता चैक पिता चैक* धाःगु श्लोक ब्वनाः 'जिमि वहे मां, वहे अबु खः । जिपिं बायाःलि जित ऋषि हल, वयात चाण्डालं यन । अथेजूगुलिं खः धका जुजुयात कंगु जुल ।

अथेजुयाः थाय्‌या गुण विशेषं, प्रशंग विशेषं भिंम्ह मनू जुइ धयातल ।

विवेचना

बाखं संक्षिप्तं च्वयातःगु दु । गनं नं ताहाकय्‌क वर्णन यानामतः । अथेनं सामान्यतया बाखं थुइके फु । नेसं ६३९ या संस्करणय्‌ थ्वलिसे ज्वःलाक च्वयातःगु दु ।

थ्व बाखं पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय्‌ च्वयातःगु मदु ।

सर्वनाश जुइगुसिबें अर्द्धनाश जुइगु बांलाः धइगु बाखं

लुच्छेकोमदुलोभेन द्वौ च पुत्रौ विलंवित्रौ (विनाशितौ) ।
सर्व्वनाससमुत्पन्ने अर्द्ध त्यजंति पण्डित ॥

सबरया कस्तीहास लोभन नेम्हं कायपनि मोयतंग्व । सर्व्वनास जुयटंनङास्यं अर्द्धनास याकम्हं बिज्यक्षण ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया शबरया नेम्हं कायपनि दव । थ्व कायपनि बोङाव गुस अहड वंनङास्यं छठायस पाखस जास्यं चोंग सिमास कस्तिहाप्वं चोग । थ्वया तलस नदी बहरपं चोंग । थ्व हाप्वं खङाव थ्व शबरण कायपनि छोयाव कायकर छोयास नेम्हं फुकिज सिमाया कचा चिकुतिस वंङाव लतान मफालस्यं लत ब्यंङन खोस कोतानेतंङाव गद्गतन खोस्यं चोङ शबरन खङाव अवनिने नेम्हं कायपनि मोयटंना, अवया रतास मफालस्यं तु षा मोरंटंनो अवया छम्हं कोटंनकं छम्हं लक्षेरपे धास्यं बराण कयकं छम्हं कोटेङाव लतास फालम्हं कोकाव जुरों ।

थ्वतेन सर्व्वनास जुयटंले अर्द्धनास याकम्हं ग्यानि धारङा ॥ ३१ ॥

अनुवाद

शिकारीया कस्तिहाया लोभं निम्ह काय्पिं सीत्यंगु दु । सर्वनाश जुइत्यंबलय् अर्द्धनाश याःम्ह बुद्धिमान खः । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया शिकारीया निम्ह काय्पिं दु । थुपिं काय्पिं ब्वनाः अहल

(शिकार) वंवलय् छगू पाखय् (पहाडय्) बुयावयाच्वंगु सिमाय् कस्तिहाप्वः दयाच्वन । थ्वया क्वय् खुसि न्ह्यानाच्वन । थ्व हाप्वः खनाः शिकारीया कायूपिं छ्वया कायके छ्वःबलय् निम्ह फुकी चीपुगु सिमाकचाय् वनाः कचां फयूमफयाः कचा त्वधुलाः खुसी कुतुंवनेत्यंबलय् कायूपिं ह्वाँय्ह्वाँय् ख्वयाच्वंगु सबरं (शिकारी) खन । 'आः निम्ह कायूपिं सीत्यन, सिमाकचां फयूमफयाः सीत्यन । आः छम्ह कुर्काः छम्ह रक्षा याय्' धयाः बाणं कय्काः छम्ह कुतुंवनाः छम्ह कचांफःम्ह क्वकाःगु जुल ।

थुकथं सर्वनाश जुइत्यंबलय् अर्द्धनाश याःम्ह ज्ञानी धयातल ।

विवेचना

थ्व चीहाकलं च्वयातःगु बाखं पञ्चतन्त्र, हितोपदेशय् मदु । 'सर्वनाश जुइगुसिबें अर्द्धनाश जुइगु बालाः' धइगु शिक्षा बियातःगु बाखं समेत नं उगु सफुली मदु । अभ्, थ्व तन्त्राख्यानलिसे ज्वःलाःगु नेसं ६३९ या तन्त्राख्यानय् समेत नं थ्व बाखं मदु ।

~~बाखं चीहाकलं~~ च्वयातःसा स्पष्ट जुयाः पूवं ।

कंगालिं ब्रम्हूया ज्यान लितकाःगु बाखं

एकाकि नैव गंतव्यं, यदि कय (कार्य) शदैरपि ।
एक कर्क्कट मात्रेन ब्राह्मणो जीवित पुन ।

शरछि कार्य द्वातसनं एकातं वने मटेव । छक्षन छम्हं कखडि मात्र प्रसंगन ब्राम्हनटों पुन जन्म याङा दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया ब्राम्हनटों परदेश परदेश वने याङ वंले लंषन पिहास्यं थलि भुंश कखडि छम्हं चोङ खंङाव भूमि तापन सियु भारपं दया चास्यं लंख दले ते धास्यं गचोंठस पोड चिस्यं यंगटों जुरों । लंस सिमा छाहार खंङाव थ्व सिमाकोस भावा दयाव थ्व ब्राम्हणटों बिश्रामन न्हेंङन डेङटों जुरों । थ्व सिमास कोख बसरपं चोंग । थ्व सिमा तलस कृष्ण सर्प्प बसरपं चोंग । थ्व कृष्ण सर्प्पवो थ्व कोखओ महाअन्योन्य परम मित्र याङ चोंङा । पस्थाव मजुरङान ब्राम्हन खंङाव कोखन कृष्ण सर्प्प हाङा, 'भो मित्रसने, छि दया द्वातसा अमो ब्राम्हनया मिखा ज नके म(न) भिंसन' धास्यं धारङाव कृष्ण सर्प्पन थ्व रा जुरसा *शंखाद चा निरजन अंगीरीयरग* धास्यं भोरास बियाव थ्व ब्राम्हणटों दंशरपाव 'भो छि मित्रसने, छे याया पदार्थ भोगपेहुन' धास्यं हातङाव कोखन ब्राम्हण ने याङ वंनङास्यं गचोठस पोड खंङाव पोड नि फेङ सोक जुरों । थेस कखडि पोडन पिंहास्यं थ्व बृत्तान्त डेङाव क्रोढरपाव कोष गरस तिस्यं तव हाक जुरों । 'अरे पापात्मापनिय, छ म्वाय रा यरं जे श्वामि ब्रम्हनटों बिष लिकास्यं म्वाचकं बिङ । थथि मयातसा थ्व ब्राम्हनटों श्याङा थें छ स्याय' धास्यं हातङाव कोषन ग्याङाव त्वाच हाक जुरो, 'भो मित्रसने थ्व ब्राम्हन म्वाचकं ज जिवदान बिङुन' धारङाव कृष्ण सर्प्पन त्वाच स्या भेन ग्याःङाव ब्राम्हनटों बिष लिकास्यं

म्वाचकव जुरों थेस नी कखडिन कोख तोडतं छ्योक जुरों । ब्राम्हण न्हेडन चायाव तावति जुरों, डेड चोडा धास्यं कखडि तलंस चोड खंडाव कोखन पोड फेना भारपं थ्व कखडे कायाव लंखश तोडतं ताथव जुरों ।

थ्वतेन सरछि कार्ज द्वातसनं संग मदयकं गि वनेनं मटेव ख धारडा ॥ ३२ ॥

अनुवाद

सच्छिगू ज्या दःसां याकःचा वनेमत्यः । छकः छम्ह कंगलिया जकया स्वापुतिं ब्रम्हूया पुनर्जन्म याःगु दु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया ब्रम्हू परदेश वनेत वःबलय् लखं पिहाँवयाः गंगु बँय् कंगलि छम्ह च्वनाच्वंगुलिं बं पुनाः सी धकाः भाःपियाः दया वनाः लः दुथाय् तय् धकाः गाच्वलय् कंगलि प्वःचिनाः यंगु जुल । लँय् छथाय् सिमाया किचः खनाः सिमाक्वय् भ्हासुलनेगु थाय् दयाः थ्व ब्रम्हू भ्हासुलनाः न्त्यः वयाः द्यंगु जुल ।

थ्व सिमाय् क्वः च्वनाच्वन । सिमाया क्वय् कृष्णसर्प च्वनाच्वन । थुपिं कृष्णसर्प व क्वः न्हापांनिसें परम मित्र यानाच्वंपिं खः । ब्रम्हूयात खनाः क्वखं कृष्णसर्पयात धाल– हे पासा, छिके दया दुसा आम ब्रम्हूया मिखा जित नकेगु मन यानादिसँ ।

थथे धयाः कृष्णसर्प 'अथेहे जूसा *शंखाद चा निरजन अंगीरियरंग'* धयाः भरोसा बियाः थ्व ब्रम्हूयात न्यानाः धाल– हे पासा, छि यःयःगु पदार्थ भपियादिसँ ।

थथे धयाः क्वखं ब्रम्हू(या अंग) नय्त वंबलय् गाच्वलय् प्वः खनाः प्वः निं फ्यनास्वःगु जुल । थुबलय् कंगलि प्वलं पिहाँवयाः थ्व खँ फुक्क न्यनातःगुलिं तं पिकयाः क्वःया गःपतय् तियाः हाःगु जुल– अरे पापात्मात, छ म्वाय् यःसा जिमि स्वामी ब्रम्हूयाके बिख लिकयाब्यू । थथे मयात धाःसा थ्व ब्रम्हूयात स्याः थें छिमित नं स्याय् ।

थथे धाःगुलिं क्वखं ग्यानाः वया त्वाय्यात धाःगु जुल । 'हे मित्र, थ्व ब्रम्हूयात म्वाकाः जितः जीवनदान बियादिसँ' धाःगुलिं कृष्णसर्पं त्वाय्यात स्याइगु भयनं ग्यानाः ब्रम्हूयागु बिख लिकयाः म्वाकुगु जुल । अथेहे कंगलिं क्वःयात

त्व:ताछ्व:गु जुल। ब्रम्हू न्ह्यलंचाया: 'ताउ हे जुल द्यनाच्वनागु' धया: कंगलि त:लय् च्वनाच्वंगु खना: क्वखं प्व: फ्यन' भा:पिया: थ्व कंगलियात कया: लखय् त्व:ताथकुगु जुल।

अथेजुया: सच्छि हे ज्या द:सां पासा मदय्‌क गनं वनेमत्य: धयातल।

विवेचना

कंगलिं ब्रम्हूया ज्यान लितका:गु थ्व बाखंलिसे पाली भाषा च्वयात:गु बौद्ध जातक *सुवण्णकक्कट-जातक* (बाखं ल्या: ३८९) अप्व: अंशय् ज्व:ला:। तन्त्राख्यानया बाखंसिबें छु भती पा:गु खँ ब्रम्हूया छुं ज्या ख:। जातकय् ब्रम्हू राजगृहया पूर्वपाखे ला:गु सालिन्दिय धइगु गांमय् च्वंम्ह ख:। थ्व ब्रम्हू थ:गु बुँइ वनीबलय् अन च्वंगु पुखुली च्वंम्ह कंगलियात थ:गु गाय् प्व:चिनाथकीगु व बुँज्या सिधलकि हानं पुखुली तुं त्व:ता थकीगु जुया: ब्रम्हू व कंगलिया दथुइ आत्मियता व प्रेमया भाव ब्वलंगु ख:।

तन्त्राख्यानय् छम्ह जक क्व:या खँ दु। जातकय् धा:सा माक्वखं बाक्व:यात ब्रम्हूया मिखा नय्‌त धा:गुलिं बाक्वखं सर्पयात धया: ब्रम्हूयात स्याकेब्यूगु ख:।

थुलि बाहेक निपुं बाखनय् भाव ज्व:लानाच्वंगु खनेदु।

जुजुयात स्यायत्यंम्ह नौ व षडयन्त्रकारी मन्त्रीया बाखं

घशशि घसशि कुरं संभ्रमं मानिरीक्षसे ।
ज्ञातोग्निमत्वमया धूर्त्त मातुछलतुमिछशि ॥

खोर चुल चुल संभ्रमन जे सोरवरं छन जेके कुल यायतंङा जन सेरगना धूर्त्त धास्यं ब्राम्हणस्यं चला हाङा श्लोक थ्व ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया ब्राम्हणटों दरिद्र जुरङान गुं कोस छोबं दयुका । थ्व छोबं दिनप्रति चलान नर वंव जुरों । छक्षनया पस्थाबस थ्व ब्राम्हनस्यं छोबं सोर वंनङासें छोबं ने याङ वव चलान खोरण वांङुङन ब्राम्हणटों वव सोस्यं चोङ खंङाव ब्राम्हणस्यं थ्व श्लोक चिंङटों जुरों । देश लिहा वयाव राजद्वारया सभाफलेस थ्व श्लोक चोस्यं तवटों जुरों । थ्व क्षनस थ्व देशया राजाटों कुल याचके याङ मनथहास्यं नवु राजपाट अनेग द्रब्य बिय पेंङन हाकटों जुरों । द्रब्य लोभन नवुन कुल याय अंगीरीपाव आदितबार कोन्हु थ्व सभाफलेस राजास ग्वाछ समार यायटंङा बेरस राजास तेज भयन मछारस्यं मंत्रि बचन लुवंङन कुल याय भारपं अंदोल याङन खोल चुल चुल राजास ख्वाल सो सो संग्व जुरों । थ्व क्षनस राजास्यं ब्राम्हणस्यं चोस्यं तया *घटशि* धाया श्लोक पडपवटों जुरों । थ्व तायाव थम संङा स्वभाववो चुलि लातङान राजास्यं सेरा भारपं नवुन संछोस फङन राजासके भोकपुस्यं 'जे दोखन मदर आयिस । महात हास्यं ख ज सेङा । जन छलपोलसके घालरपे पराग मजुया ष' धास्यं सर्व्व बृत्तान्त ल्हारङाव । थ्व ङेङाव राजास्यं मंत्रि सास्ति याङन नवु प्रसाद बिस्यं सुखन काल हंग्वटों जुरों ।

थ्वतेन छु जुरसनों श्लोक पडपे लुङ्हाय माल ख धारङा । प्रस्थावस श्लोकन दंडसके फव ख ॥ ३३ ॥

अनुवाद

'ख्वःचा चुलाः-चुलाः मन स्वतुमतु स्वय्काः जितः स्वःवल । छाय् जितंः कपट यायत्यना ? (छंगु मनया खँ) जिं सिल, धूर्त' धकाः ब्रम्हूनं चलायात धाःगु श्लोक खः, थ्व । थ्वया बाखं थथे दु–

छगू देशया ब्रम्हू चीमि जुयाः गुँक्वय् छ्वब दय्कातल । थ्व छ्वब न्हिं न्हिं चला छम्हसिनं नःवःगु जुल । छगू इलय् थ्व ब्रम्हू छ्वब स्वःवंबलय् छ्वब नय्त वःम्ह चलां खोर तयृहःगु (?) ताय्का ब्रम्हूयात स्वयाच्वंगु खनाः ब्रम्हूनं थ्व सिलः दय्कुगु जुल । अनंलि देशय् लिहाँवयाः लाय्कू-ध्वाखाया सभा-फलय् थ्व श्लोक .च्वयातःगु जुल ।

छगू इलय् थ्व देशया जुजुयात कपट यानाः स्याय्त मन्त्रीं नौयात राजपाट व आपालं ध्यबा बी धकाः त्वहः तयाः धाःगु जुल । ध्यबाया लोभं नौनं कपट यानाः स्याय्गु भाःपियाः आइतबारखुनु थ्व सभा-फलय् जुजुया ग्वाय् खाय्त्यंबलय् जुजुया तेजं (व्यक्तित्वया) भय जुयाः ग्यानाः मन्त्रीया खँ लुमनाः कपट यानाः स्याय्गु मती तयाः अन्दोल जुयाः ख्वःचा चुलाः जुजुया ख्वाः स्वयाः-स्वयाः सनाच्वंगु जुल । थ्व इलय् जुजुं ब्रम्हूनं च्वयातःगु *घटशि* धाःगु श्लोक ब्वंगु जुल । थ्व तायाः थम्हं याय्त्यंगु ज्यालिसे ज्वःलाःगुलिं जुजुं सिल भाःपिया नौनं क्षमा फ्वनाः जुजुयाके भ्वःपुयाः धाल– जिगु दोष मदु, महाराज । मन्त्री धयाः जक जिं याय्त्यना । जिं छलपोलयात घात याय्गु सहमत मयाना ।

थथे धयाः सकतां खँ कन । थ्व न्यनाः जुजुं मन्त्रीयात सास्ति यात, नौयात सिरपा बियाः सुखनक्सां ई छ्याःगु जुल ।

अथेजुयाः न्ह्याःगु जूसां सिलः ब्वनेगुली मन बीमाः धयातल । इलय् श्लोकं दण्ड नं बीफु ।

विवेचना

थ्व बाखं पूवंसां न्ह्यःनेया खँ अस्पष्ट खनेदु । ब्रम्हू व वया छ्वबँ (छ्व

ह्वलात:गु बुँ) न: व:म्ह चला बारे खँ ध्वामथू । ब्रम्हूनं श्लोक छाय् च्वल ? थ्व श्लोक चलालिसे छु स्वापू दु ? अलय् ब्रम्हू नं श्लोक च्वया: राजसभाया शिलाफलय् हे छाय् तय् यंकेमाल ? थुपिं न्ह्यस:या लिस: थ्व बाखनय् स्पष्ट जुयाच्वंगु मदु । थ्वधुंका बरु मन्त्रीं नौयापाखें जुजुयात स्याय्गु षडयन्त्र या:गु, नौ ग्या:गु आदि खँ धा:सा स्पष्ट जू ।

थ्व बाखं पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् मदु ।

शश व तित्तर सीगु बाखं

उभाभ्यामपि कार्यार्पं राजद्वारे ण गम्यते ।
उभावपि पक्षिनौ यात्रौ शशतित्तीरकौ यथा ॥

छु कार्य अर्थनं थक्षत राजस वने प्रधान पात्र दुवारी मदयकं बादी प्रबादि नेम्हं वने मटेव । अंत्र मदयकं नेम्हं वंटोललेन शशवो तित्तरवो ताक जुरों ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं ठायस शश धाया पक्षि जाति टाकाल बशरपं चोंग । छक्षनस आहार माले याङ मेले वंग्व । थ्व क्षनस थ्व ससया सोस तित्तर चोंग । शश लिहा वरङास्यं थव छेंस मेवा चोंङ खंङाव 'ङ्हथे निस्यं ज चोङा सोस गथे चोङा धास्यं हातङाव तित्तरण खोशि, पाष, गुं सुनानं थव धाय मदु वस प्रमाण धास्यं संबाद जुयाव थ्व खंया अंत्रन पार याचक्र वंगुन धास्यं अवया अंत्र याय मेव मदु दुषिकर्ण्ण धाया भति अती धर्म्मी, सत्य ल्हाक, पाप, पुण्य गणरपु । थ्वसके वंगुण धास्यं वग्व जुरों । थ्व भटिन थ्वपनि वव खंङाव थम धर्म्मी सत्यबादि पनेन चोंग्व जुरों । थेस थ्व भटियाके नेम्हं वयाव नेम्हंस्यं थव थवस विधाण थंग्व जुरों । थेस भटिन जे ष्वास, न्हसन मताया, सपतेङकान वा धास्यं बोंङाव थव भिंने वरङाव नेक लाहातन नेम्हं कपछिस्यं मोचकव जुरों ।

थ्वतेन अंकुशरपे फव दुवारि मदयकं बादि प्रबादि थम थम जुको राजकुल वने मटेव धारङा ॥ ३४ ॥

अनुवाद

न्त्यागु हे ज्याखँ थजुइमा जुजुयाथाय् वनेत मूख्यम्ह मनू द्वारे मदय्कं

बादी व प्रतिबादी निम्हं वनेमत्यः । थ्व मदयक निम्हं वंबलय् खराचा व तितः भ्रंगः निम्हं सीगु जुल । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू थासय् छम्ह खराचा न्हापांनिसें च्वनाच्वंगु जुल । छन्हु थ्व नसा मा:वंगु जुल । थुबलय् थ्व खराचिया गलय् तितः भ्रंगः च्वनाच्वन । खराचा लिहाँवःबलय् थ:गु छेँय् मेम्ह हे च्वनाच्वंगु खना: 'न्हापांनिसें जि च्वनाच्वनागु छेँय् छ गथे च्वना' धका: धाल । थथे धा:बलय् तितः भ्रंगलं 'खुसि, पाख, गुं सुनानं थ:गु धाय् मदु, थ्व नं अथेहे ख:' धया: कचवं जुया: आ: थ्व खँया ल्वापु छिनय् याय्त वनेगु धया: आ: न्यायाधीश यायपिं मेपिं मदु दु:खिकर्ण धइम्ह भौचा छम्ह अति धार्मिक, ख:गु खँ ल्हाइम्ह, पाप व पूण्य ल्या:स्वइम्ह ख:, थ्वयाथाय् वनेगु धया: वंगु जुल । थ्व भौचा थुपिं व:गु खना: थ: धार्मिक व सत्यवादी पह: याना: च्वंगु जल । थथे भौचिथाय् थुपिं निम्ह वया: थ:थ:गु तर्क त:गु जुल । थुबलय् भौचां 'जि ख्वाँय्, न्हाय्पनं मता:, सतिक्क वा धका: स:ता: थ: लिक्क व:बलय् निका ल्हा:तं निम्हं कतिक्क ज्वना स्या:गु जुल ।

अथेजूगुलिं थ:गु खँ न्यंकेफुम्ह द्वारे मदय्क बादी व प्रतिबादीपि थ: थ: जक लाय्कुली वनेमत्यः धयातल ।

विवेचना

थ्व बाखनय् शश व तितःयात भ्रंगः धयात:गु दु । शश ला भ्रंगः मखु, बरु, पशु जाती ला:म्ह खराचा जुइमा:गु ख: । पञ्चतन्त्रय् थ्व बाखनय् खराचा हे धयात:गु दुसा तितः भ्रंग:या थासय् 'कपिञ्जल' नांया चखुं धयात:गु दु ।

पञ्चतन्त्र व तन्त्राख्यानय् बाखं छुं भचा पानाच्वंगु दु । पञ्चतन्त्रय् बाखं थथे दु– छमा सिमाया प्वालय् स्वँ दय्का: च्वनाच्वंम्ह कपिञ्जल नांया चखुंचा थ:गु स्वँ त्व:ता तापाक्क गनं नसा मा: वन । चखुंचा त:न्हुमछि बितं नं लिहाँमव:गुलिं व प्वालय् खराचां छेँ दय्कल । छुं न्हि लिपा चखुंचा थ:गु छेँय् लिहाँव:बलय् खराचा छेँ दय्का: च्वनाच्वन । चखुंचा खराचित थ:गु स्वँ त्व:ति धाइ । थुबलय् खराचां पुखू, बुँगा:, देग: आदि छक: त्व:तेधुंका हानं थ:गु जुइमखु धका: धाइ । थुकथं खराचा व तितः भ्रंग:या ल्वापु जुया: ल्वापु छिनय् याय्त भौचिथाय् वंबलय् भौचा निम्हसितं स्यानाबी ।

म्ये हाःम्ह गधा व ध्वंया बाखं

साधु मातुर गीतेन कार्यमानोपि नित्यश ।
अपूर्वोय मनिर्ब्बन्धं प्राकगीतस्य तत्फलं ॥

युक्ति खे गंङा बचन मङेस्यं दिनप्रति बेलकाल मदयकं मे हार जुरङास्यं अपूर्व्व बंधन लातं । मेया फल खना धास्यं जम्बुकन साधु (गाधु) हाङा श्लोक थ्व ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देशया पतशिरिया गाढु बेस्यं वंङाव देश पारंठस आहार माला तङान थ्व गाधुन खीगुथीना नंङ जोव जुरों । थ्व क्षनस जम्बुक छम्हंन आहार मार जोरङास्यं थ्व गाधु भुखन पीडरपं चोंङ खंङाव दया चास्यं गु कोस चोङ टुबं नके बोङ यंङ जुरों । थेस पेन्हु च्यान्हु टुबं नयाव थ्व गाधु हृष्टपोष्टाङ्गन ल्ह्वंङाव हर्षं जुस्यं मे हाराव टुबं नस्यं जुव जुरों । थेस अमथे मटेर तुबं थ्वलन शर तायु धास्यंनि दिनप्रति गंङनं मङेश्य जुरङान छक्षणस टुबं थ्वलन पास छुस्यं तया । न्हिताश्चारया थें नर वंनङास्यं पासन केङाव उतगर कोलोडन केङ चोग जुरों । थ्व खङाव जंबुकन *साधु मातुर(ल) गीतेन* धास्यं श्लोक पडपं हाङा । जन गंङा बचन मङेस्यं मे हार जुयाया फलन फलपरं थ्व जुगुति खना धास्यं हाङ(ा) ।

थ्वतेन हिती खंन गंङा बचन ङेने माल । बेलकार मसोस्यं मे हाले आदिन छु नं मटेव धारङा ॥ ३५ ॥

अनुवाद

खःगु खँय् गनाः (पनाः) धाःगु खँ मन्यंसे न्हिं न्हिं ईब्यः मदय्क म्ये हाःजुयाः

गुबलें मदुगु बन्धनय् लात । थथे म्येया फल खना धका: ध्वंनं गधायात न्यंकुगु श्लोक ख:, थ्व । थ्वया बाखं थथे दु–

'गुगुं छगू देशया धोब्यायाा गधा बिस्युंवना: मेगु देशय् घाँय् चफुना: न:जूगु जुल । थ्व इलय् ध्वं छम्ह नसा मा:जूबलय् थ्व गधा नय् पित्याकाच्वंगु खना: दया चाया: गुँ क्वय्च्वंगु तूबँ नकेत ब्वनायंगु जुल । अथे पेन्हु-च्यान्हु तूबँ नया: थ्व गधा हृष्टपुष्ट जुइक ल्स्वना: लय्ताया: म्ये हाला: तूबँ न:जूगु जुल । अथे जुया: 'आमथे म्ये हाले मत्य:, तूबँ थुवा:नं स: धाइ' धका: न्हिं न्हिं गंसां मन्यंसे जूगुलिं छक: तूबँ थुवा:नं पाँय् छुनातल । न्हिं न्हिं थें न:वंबलय् पाँचय् क्यंगु जुल । थ्व खना: ध्वंनं *साधु मातुल गीतेन* धका: श्लोक ब्वंगु जुल । जिं गंक गंक नं जिगु खँ मन्यंसे म्ये हा:जूगुया फल लात धका: धाल ।

अथेजुया: हित जुइगु खँ ल्हाना: गंगु बचन न्यनेमाल । ईब्य: मस्व:से म्ये हाले आदि छुं नं याय् मत्य: धयातल ।

विवेचना

तन्त्राख्यानय् थ्व बाखं चीहाकलं च्वयात:गु दु । थ्व हे बाखं पञ्चतन्त्रया न्यागूगु तन्त्र 'अपरीक्षितकारक'य् च्वयात:गु दु । उकी तन्त्राख्यानय्सिबें छुं भचा ता:हाक: याना: पाक्क च्वयात:गु दु । उकी बाखं थथे दु–

छम्ह उद्धत नांया गधा न्हिछि धोबिया कु कुकिया: चान्हय् मेपिनिगु बुँइ खुया: न:जुइ । छन्हु चान्हय् खुया: न:जूबलय् छम्ह ध्वंलिसे पासा जुल । छन्हु बुँइ तुसि खुया: न:जूबलय् गधानं ध्वयात धाल, 'जिं आ: म्ये हाले । धा, छु रागय् म्ये हाले ?' ध्वंनं धाल, 'म्ये हालां छु फाइदा ? छाय्धा:सा भी ला खुया न:जुयापिं । खुँ व ल्यवलं न्वमवा:से ज्या याय्मा: । हानं छंगु स: नं ला बांमला: ।'

अथे धाय्क धाय्क नं म्ये हाला: जूबलय् बुंथवा:नं लाना: गधायात ककुइ उग: घाकाबिल । अथेजुया: ध्वंनं धाल, 'म्ये हालाजूगुया अपूर्व सिरपा क्वखाय्कल ।'

थ्व हे बाखंयात अनेक तर्क व संस्कृतया नीति श्लोक घाना: बाखं च्वयात:गु दु ।

लोभी न्याखुंबोहः व कंगलिया बाखं

वर्द्धमानोपि पापेन यत्पापं न निवर्त्तते ।
अस्मदयतिदुर्म्माध्यद्वकः कर्क्कटगहात् ॥

पापन बर्द्धमाण याङ चोले पाप मबर्त्तरपो भारपं ग्वनखु दुर्ब्बुद्धि बोहोल अनेग ङा नले लोभन कखडेन-नटोलन ताक दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं नीरंजन ठायस पुखुरि छगुडि दस्यं चोंग्व । थ्व पुखुरिस लोक महेल ठाय जुरङान अनेग ङा बशरपं चोंग । थ्व ङा बृंद खंङाव प्राक्रम हीन ज्याठ बोहोर छम्हंन थम वास्यं ङा ने मफतङान अदोल जुस्यं अवया उपाय नी याय धास्यं पुखुरिसीस चोंङान अति करुणार याङन खोस्यं चोङ जुरों । पेन्हु च्यान्हु थथें खोर वव खंङाव कौतक चास्यं ङा दाक्व मेललपावु हेतु कार(ण) येङा, 'भोछि बकये, छो हेतुन अमथे अति कलुणान खोस्यं चोनं' धास्यं येक जुरों । थेस बोहोरन 'जे खोया मेवतान मखेत । थ्व पुखुरिस ङा वागुण धास्यं मछवारपनि दाको समधार याक तास्यं वया । थ्वतेन छपनि मोरङाव जेन आहार मोयु । थ्वतेन छपनि खंङाव कष्ट चास्यं खोरङा' धास्यं धारङाव ङा दाको हतासरपं 'अमथें जुरसा जेपनि उबरपेया उपाय द्वातसा उपाय याङन जेपनि उपरक्षरपे या(य) मन भिंसन' धास्यं बोहोलयाके प्रार्थना याङा । थेस 'छपनि म्वाय येरसा जन बिश्वास याय छालसा जन उपाय कंने । थ्व पुखुरिवो टामपाले मनुष्यया गोचर मदु पुखुरि दम । जेन मछवारपनी मवबलन ङ्हा जेन थ्व पुखुरिस बेयकं येने, वा' धास्यं बोहोलन हातङाव उचेत यातङास्यं 'शत्रुयाके भजरपेय कुटल मदत छेजेस जीवया उवार नि सोगुन' धास्यं आलोचरपाव 'भो छि बकशने, जेपनी म्वाचकान

तोरतिन बेयकगुन धास्यं धारङाव बोहोलन मेव पुखुरि ल्हेस्यं यं यं यंङाव छ्थास नर वंग्व जुरों। न्हिताश्चारं थ्व मर्जाता याङाव थ्व ठायस ङाया कोस, कंठ जुको डो चिनकं तव जुरों। छन्हुया प्रस्थावस थ्व पुखुरिस कखडि छम्हंन जे बेयके मन भिंसन धास्यं धारङाव कखडिया स्वाद बिंद्रपे भारपं 'टेव ख' धास्यं कखडि ओ ठाय यंङाव ने टंङ जुरों। थेस कखडेन ङाया कोस, कंठ खंङाव 'अवनी ज म्वाय म्वलों। थ्व दुरात्मा बोहोलन ङा दाको थथे थम नस्यं मोचकरों। अवया थ्वलोटों ओन बिश्वास घाटक याम्हं तने थमं शिय, मेवं स्याय' धास्यं कखडेन बोहोल गलस टिस्यं मोचकव जुरों।

थ्वतेन थम याङा पापन खं खं सो सो मलिप्तरपु भारपं अति लोभन संने मटेव धारङा ॥ ३६ ॥

अनुवाद

पाप अप्वय्का: नं अप्व: पाप यानामच्वंना भा:पिया: सुं छम्ह दुर्बुद्धि न्याखुंबोहलं आपालं न्याँ नयाजूबलय् लोभ याना: कंगलि नय्त्यंबलय् (न्याखुंबोह:) सीगु दु। थुकेया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू निर्जन थासय् पुखू छगू दयाच्वन। थ्व पुखुली मनूत वइमखुगु जूगुलिं आपालं न्याँ च्वनाच्वन। थुपिं न्याँत खना: ब:मला:म्ह ज्याथ:म्ह बोह: छम्ह थम्हं हे माला: न्याँ नय् मफया: नुगलय् खँ स्वतुमतुस्वका: आ: उपाय् निं याय् धका: पुखूसिथय् च्वना: नुग:मछिंसेच्वंक ख्वयाच्वंगु जुल। प्यन्हु-च्यान्हु थथे ख्व:व:गु खना: अजूचाया: न्याँत सकलें जाना: ख्वय्मा:गु कारण न्यन। 'हे बक, छु कारणं आमथे अति नुग:मछिंसेच्वंक ख्वया' धका: हेय्कूगु जुल। अथे धया: बोहलं धाल– "जि ख्वयागु मेता कारणं मखु। थ्व पुखुली न्याँलाय्गु धका: मछ्वारत दक्व सहलह यानाच्वंगु ताया: वया। थथे छिपिं मन्त कि जित: नं नसा दइमखु। थथे छिपिं खना: नुग: मछिना: ख्वया।"

थथे धया: न्याँत सकलें हथाय्चाया: 'आमथे जूसा जिपिं मेथाय् वनेगु उपाय दुसा उपाय याना: जिमित रक्षा याय्गु मन बियादिसँ' धका: बोह:यात प्रार्थना यात।

"छिमि म्वाय् यःसा, जितः विश्वास याय् छाःसा, जिं उपाय कने । थ्व पुखुलिं तामपाक्क मनूतय्सं नं मखंथाय् छगू पुखू दु । जिं मछवारत मवःनिबलय् हे थ्व पुखुली ब्वय्कः यने । वा ।"

बोहनं थथे धयाः उचित याःगु भाःपियाः 'शत्रुं भ्कीत नय्गु कुतः मदुबलय् भ्कीगु ज्यानया नि उद्धार याय्गु स्वय्माल' धकाः सहलह यानाः धाल– "भो छि बक, जिमित म्वाकेत याकनं ब्वय्कायंकादिसँ ।"

थथे धयाः बोहलं मेगु पुखुली ल्ह्ययया यंकु-यंकुं छथाय् नःवंगु जुल । छन्हु थ्व पुखुली कंगलि छम्हसिनं 'जितः ब्वय्केत मन बियादिसँ' धकाः धाःबलय् कंगलिया नं सवाः काय्गु बिचाः यानाः 'ज्यू' उगु थासय् यंकाः नय्त्यंगु जुल । अथेहे कंगलिं न्याँया क्वय्, कं खनाः 'आः जि म्वाइ मखुत, थ्व दुरात्मा बोहलं न्याँ दक्व थथे थम्हं नयाः स्यात । आः थुलिमछि विश्वासघात याःम्हसित थः नं सी, मेपिन्त नं स्याय्' धयाः कंगलिं बोहःया ककु तियाः स्याःगु जुल ।

अथेजूगुलिं थम्हं यानागु पाप स्वस्वखंक हे पाप मयाना भाःपियाः अति लोभ यानाः सनेमत्यः धयातल ।

विवेचना

बौद्ध बाखं साहित्यय् पाली भाषाया *बक-जातक* (बाखं ल्याः ३८) तन्त्राख्यानया थ्व बाखंलिसे ज्वःलाः । निपुं बाखं छगू हे पहलं कनातःगु दु । *बक-जातकय्* न्याँतय्सं न्याखुंबोहःयात शंका याइगु, कंगलिं मनय् खँ वाय्काः बिचाः याइगु छुं खँ धाःसा जातक बाखनय् सविस्तार चर्चा यानातःगु दु । न्याखुंबोहलं न्याँतय्त मेगु हे बांलाःगु पुखुली यने धाइबलय् न्याँतय्सं न्याखुंबोहःयात शंका याःगुलिं न्हापां छम्ह न्याँयातनि यंकाः पुखुली छकः त्वःताः हाकनं न्हापायागु हे पुखुली त्वःते हय्वं तिनि मेमेपिं न्याँतय्सं न्याखुंबोहःयात विश्वास याइगु जातक बाखनय् च्वयातःगु दु । तन्त्राख्यानय् कंगलियात न्याखुंबोहलं गथेयानाः ब्वय्कायन धइगु ध्वाथुइक च्वयामतः । जातक बाखनय् धाःसा न्याँत सकलें मदय्धुंका न्याखुंबोहलं कंगलियात नं न्याँत यंकागु पुखुली यने धाःबलय् कंगलिं न्याँत नःगु जुइमाः धइगु शंका याःगु खः । अथे जुयाः कंगलिं थः बचय् जुइत न्याखुंबोहःया ककु ज्वना वय् धयाः कंगलिया ककुइ तियाः वनी । गुबलय् न्याखुंबोहलं थःत नं भ्कंगःलानाः नय्त्यंगु सीवं कंगलिं न्याखुंबोहःयात ककु तियाः स्याइ ।

तन्त्राख्यानय् न्याखुंबोहलं न्याँ लाइपिं माभ्कीत वया पुखुली च्वंपिं न्याँ सुचुक लानायनी धइगु खँ न्यना धकाः धाःगु खःसा जातक बाखनय् ताप छ्वानाः पुखूया सुनावनेत्यंगु खँ धाइगु खः ।

हितोपदेशय् (सन्धि) थ्व हे बाख मालव देशया पद्मगर्भ धइगु पुखली च्वंपिं न्याँ धकाः थाय्या नां बियातःगु दु । तन्त्राख्यान व हितोपदेशया बाखनय् वर्णन यानातःगु आपालं ज्वःलाः ।

धूर्त भौचा व छुँतय्गु बाखं

यस्य धर्म्मध्वज नित्यं शक्रध्वज इवोक्षि(?)तः ।
प्रछन्नानि च पापानि बैडालं नाम तद्भ्रतं ॥

ग्वनखु पुरुषया धार्म्मिक पनेन बेहेररपं थव शीर स्वभाव टोकपुस्यं गुप्तन पाप याङन प्रकट धर्म्म पनेन संङा । थ्व बैडाल व्रत भतिया धर्म्म धाया ।। थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं ठायस अनेग छुं बसरपं चोंग । थ्व छु बृन्द खंङाव ज्याठ भटि छम्हंन थम लीस्यं लाङन ने भोरोस मचारङान अवया थ्व छुं पनेया उपाय मेवता मदु कपत धर्म्मा जुयाव बिस्वास याचके तु जुरों धास्यं छुंपनिस बासस वंङाव न्हित स्नान याङाव कुस आसनस चोंङाव *अहिंसा परमो धर्म्म सर्व्वभोगविवर्जिता, यद्धर्म्म न च दीष्यन्ते, देवतादि वितारकाः ॥* थ्व श्लोक पडपं चोग । थ्वया अर्थ मेव (म)स्याय खे परम धर्म्म जुरं । समस्त उपभोग टोडटंनं प्राणबद्ध याय मटेव । थ्व अहिसा धर्म्मन स्वर्ग्गस देवतागण याङ, तार(ा)गण याङ चोंनिव धास्यं पडपं चोंङ तायाव छुंपनिस्यं धर्म्मीक भारपं धर्म्म कथा काने मन भिंसन धास्यं भटि चोंङा थाय वंङा । थेस भतिन, भो छि छुंपनि, छेजे जुरं पशु जन्म अथीर संसार मेवया छे भग्न याय कर्म्म । मेवया लान पेंत थने व्यापार । थथिंग पाप देहे मुक्ति याय । पंचेन्द्रि निग्रह याङन समस्त उपभोग टोडतं परमात्मा पुरुखटों ध्यावरपं थथें परन छेजेस मोक्ष मदर धास्यं धारङाव छुंपनिस्यं मोक्ष आसान अमतेरा जुरसा जेपनि परम दिख्या बिस्यं मोक्ष बिङन धास्यं धारङाव भटिन छुपनि मोक्ष बिय रा यरसा सकलेंङ छन्हुन मजिव, न्हिन नेम्हं सोम्हं धारे परण दिक्षा बिय निर्व्वान छोय धास्यं गुप्त थायस खुंदरपाव थ्व थाय बोंङ यंङाव

न्हिन नेम्हं सोम्हं धारे नस्यं छुं दाक्व मोचकव जुरों ।

थ्वतेन थव शील स्वभाव तोकपुस्यं धर्म्मा पनेन मेव बिस्वास याचकाव मेव स्याकम्हंया धर्म्म थथे धारङा ॥ ३७ ॥

अनुवाद

गुलिं मनूतय् धार्मिक पहःया व्यवहार यानाः थःगु शील, स्वभाव त्वःपुयाः सुनां मखंक पाप यानाः नं पिने धार्मिक जुयाः सनेगुयात थ्व बैडालव्रत भौचिया धर्म धाइ । थ्वया उपाख्यान थथे खः–

गुगुं छगू थासय् आपालं छुँ च्वनाच्वन । थ्व छुँत खनाः ज्याथःम्ह भौचा छम्ह थम्हं लिनाः छुँ लानाः नय्गु भरोसा मदयाः आः थुपिं छुँ लाय्गु उपाय मेगु मदु । नक्कलि धार्मिक जुयाः विश्वास याके धकाः छुँतय्गु बासय् वनाः न्हिं न्हिं स्नान यानाः कुश आसनय् च्वनाः *अहिंसा परमो धर्म्म सर्व्वभोगविवर्जिता, यद्धर्म्म न च दीष्यन्ते, देवतादि वितारकाः* धैगु श्लोक ब्वनाच्वंगु जुल ।

थ्वया अर्थ खः– मेपिन्त मस्याय्गु हे परम धर्म खः । सकतां उपभोग त्वःताः जूसां मेपिनिगु प्राण काय् मत्यः । थ्व अहिंसा धर्म लिपा स्वर्गय् देवगण, तारागण जुयाच्वनी ।

थथे धयाः श्लोक ब्वनाच्वंगु ताया छुँतय् मनय् धार्मिक भाःपियाः 'धर्म-कथा कनेगु मन बियादिसँ' धकाः भौचा च्वनाच्वंथाय् वल । थथे जुयाः भौचां धाल– हे छुँत, भ्नी जुल पशु जन्म । अस्थिर संसारय् मेपिनि छेँ स्यंकेगु हे कर्म जुयाच्वन । मेपिनि लां हे प्वाः थनेगु ज्या जुयाच्वन । थजाःगु पाप थ्व देहं मुक्त याय् । न्यागू इन्द्रिययात निग्रह यानाः फुक्क उपभोग त्वःताः परमात्मा पुरुषं छुं यानाबीवं थथे मेगु लोकय् भ्नीत मोक्ष मदु ।

थथे धयाः छुँतय्सं मोक्षया आस् यानाः 'आमथे जूसा जिमित नं परम् देखा बियाः मोक्ष यानाबियादिसँ' धकाः धयाः भौचां छुँतय्त मोक्ष बी यःसां छन्हुं मज्यू, न्हिं निम्ह-स्वम्हय्सित जक परम् देखा बियाः निर्वाण यानाछ्वय् धयाः गुप्त थासय् प्वाः खनाः थ्व थासय् ब्वनायनाः न्हिं निम्ह-स्वम्ह नयाः छुँ दक्व स्याःगु जुल ।

अथेजुया: थ:गु शील, स्वभाव त्व:पुया: धार्मिक पह: याना: मेपिन्त विश्वास याका: मेपिन्त स्या:म्हसिया धर्म थथे ख: धयातल ।

विवेचना

थ्व बाखं पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् मदुसां हितोपदेशय् 'बुराम्ह धुँ व लँजुवा:' बाखंया शिक्षालिसे ज्व:ला: । थ्व पञ्चतन्त्रय् 'धूर्तम्ह भौचा व छुँतय्गु बाखं' थें तुं हितोपदेशय् छम्ह बुराम्ह धुँ शक्तिहीन जुया: सुयातं नं हय्कया: शिकार याय्गु आँट मदया: थ: बडो धार्मिक पह: याना:, धर्मशास्त्रया खँ ल्हाना: लँय् व:पिं लँजुवा:तय्त लाय्त लुँया कंगन न्ह्य:ने तया: दान याय्गु धका: च्वनाच्वनी, गथे तन्त्राख्यानया बाखनय् भौचा च्वनाच्वन ।

तन्त्राख्यानय् भौचां छुँतय्त निर्वाण बी धया: न्हिं निम्ह-स्वम्ह छुँत गुप्त थासय् ल्ह्ययायना: नइगु व थ्व तन्त्राख्यानया मेगु बाखं 'लोभी न्याखुंबोह: व कंगलिया बाखं'या ब्वहलं पुखुली ल्ह्ययायने धया: गुप्त थासय् न्याँ नइगु पह: ज्व:ला: ।

सिमलस्वांयात ला भा:पीम्ह ध्वंया बाखं

शाल्मलीपुस्पीतं दृष्ट्वा शृग्मली मात्ससंकया ।
उपोस्यमुविरं कालं विरसो नात्र गछ्रति ॥

शीमलशिंया स्वान खंङाव जंबुक छम्हन ला भारपं कोटंङ वरङाव ने आसान तकाले उपबासन चोंङाव लिथें निरासान मेले वंग जुरों ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछ्रिनं बनस जंबुकन आहार माल जुरङास्यं सिमलसि बो होस्यं चोंग खंङाव ला पोड खास्य तया भारपं कोतंङ वरङाव ने भारप पेन्हु च्यान्हु उपबासन सिमा कोस लंङ चोङाव लिथें सिमल बु सुखुडि गङाव फसन कोतानकं हया । ना नंङ सोयानि ला मखो भारपं मेले आहार माल वंग्व जुरों ।

थ्वतेन थम ब्यक्तारपं मसेया पदार्थस गायरपं चोने मटेव धारङा ॥ ३८ ॥

अनुवाद

सिम:सिँया स्वां खंना: ध्वं छम्हसिया ला भा:पिया: कुतुंवलकि नय्‌गु आशां ताईतक उपवास च्वना: लिपा निराश जुया: मेथाय्‌ वंगु जुल । थ्वया बाखं थथे ख:–

गुगुं छगू बनय्‌ छम्ह ध्वंया नसा मा: जुयाच्वंबलय्‌ सिम:सिँया बुँ ह्वयाच्वंगु खना: लाप्व: खायात:गु भा:पिया: कुतुंवलकि नय्‌ धका पेन्हु-च्यान्हु उपवास याना: सिमाक्वय्‌ पियाच्वन । लिपा बुँ सुकूगना: फसं कुर्के हल । नतुना स्वया: ला मखु धका: मेथाय्‌ नसा मा:वंगु जुल ।

अथेजुया:, थम्ह ध्वाथुइक मथुगु वस्तुया आस् याना: च्वनेमत्य: धयातल ।

विवेचना

थ्व चीहाक:गु बाखं इसपया 'दाख पाउँसे च्वं' धाइम्ह फ्याकाध्वंया बाखंलिसे आपालं ज्व: ला: । इसपया बाखनय् छम्ह पित्या:म्ह फ्याकाध्वं नसा. मा:जुजुं छथाय् प:खालय् दाख सयाच्वंगु खना: दाख न्त्यायदय्केत बारंबार कुत: यानाच्वंगु क्यनात:गु दु । तन्त्राख्यानया थ्व बाखनय् फ्याकाध्वंया पल्सा ध्वं पात्र दु । अलय् दाखया थासय् सिम:सिँया बुँ धयात:गु दु । इसपया बाखनय् दाख न्त्याय् हे मन्त थुके धा:सा ला धका आस यानाच्वंबलय् सिम:सिँया बुँ जुया: निराश जुया: लिहाँवंगु ख: । निगुलिं बाखनय् छम्ह जक हे पात्र दु । मेगु, निगुलि बाखनय् मेगु बस्तु वनस्पति हे दु ।

स्वम्ह ठगतय्‌सं बम्ह् ठगय् याःगु बाखं

बहुभि सहितैर्द्धरतं नेरःसमति मानपि ।
शव्योवंवयितुं कार्यं ब्राह्मणश्चागता यथा ॥

धूर्त्त तलम्हं उखं जुस्यं याङन ज्ञानि बिजेक्षनम्हं वचरपे फव ख । धूर्त्त मेलरपं चलसन खिचा धास्यं ज्ञानि ब्राम्हनटों थ्वंङा दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं ऋषास्रम ऋषीस्यं जग्य आहुति बिय यातं चलस ङ्याङाव जोंङ हया खंङाव धूर्त्त स्वम्हं मुङ चोले छम्हान धाया, 'हुहुं चलस लछिस्यं ने उपाय यागुण' धास्यं थेस नेम्हंस्यं धाया 'मेवन हया चलस गथें छेजेस्यं हया मजियु' धास्यं थेस छम्हंन धाया, 'छेजे स्वम्हं लंस स्वभिने चोङाव ब्राम्हनस्यं खिचा छाय हरटों' धास्यं हागुण । स्वम्हंस्यं उभाखा ल्हातङाव खव ख भारपं ताथयु' धास्यं स्वंम्हं लंस वल वोस्यं चोंङाव 'छे थिंङ ऋषिस्यं छाय खिचा पाछास्यं हरंटों' धास्यं सोभिने सोम्हंसे उ लाचकं हातङाव खिन भारपं चरस तोडतं ताथाव । स्नान याङाव ऋषाश्रम वंगटों जुरों । थ्व चलस कायाव धूर्त्त स्वम्हं भोज याक जुरों ।

थ्वतेन धूर्त्त तलम्हंस्यं उ खं ल्हारङाव बिजेक्षनम्हं थ्वंने फव ख धारङा ॥ ३९ ॥

अनुवाद

धूर्तपिं तःम्हसिनं छता हे खँ ल्हानाः ज्ञानी व बुदिमान्‌यात नं ठकय् याय्‌फु । धूर्तपिं जानाः 'खिचा' धया ज्ञानी ब्रम्हूयात ठकय् याःगु दु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू ऋषिया आश्रमय् ऋषिया जज्ञय् आहुति बीत च्वलय् (दुगु) न्याना: ज्वनाव:गु खना: धूर्त स्वम्ह मुनाच्वंबलय् छम्हसिनं धाल– हुं च्वलय् लछियात नय्गु उपाय याय्माल ।

थथे धया: निम्हम्हं धाल– मेपिंसं ह:म्ह च्वलय् गथे भ:ीसं हय्गु, मज्यू ।

थथे धया: छम्हसिनं धाल– भी स्वम्ह लँय् स्वंगू हे थासय् च्वना: 'ब्रम्हूनं खिचा हल' धका: लाय्बुइनुँ । स्वम्हसियां छगू हे खँ जुल धा:सा 'ख:गु हे खँ' भा:पिया: त्व:ताथकी ।

थथे स्वम्ह लँय् पाक्क-पाक्क च्वना: 'छि थें जा:म्ह ऋषिं नं खिचा पाछाया: हल का' धका: स्वथासय् स्वम्हसिनं वहे खँ धा:बलय् खिचा धका: भा:पिया: च्वलय् त्व:ताथकल । अथेहे स्नान याना: ऋषि-आश्रमय् वंगु जुल । थ्व च्वलय् कया: धूर्त स्वम्हसिया भ्वय् या:गु जुल ।

अथे जुया: त:म्हमछि धूर्त छता हे खँल्हाना: बुद्धिमान्यात नं भ्रंग: लाय्फु ।

विवेचना

थ्व नेवा: समाजय् अतिकं लोकंव्हा:गु बाखं ख: । तन्त्राख्यानय् थें पञ्चतन्त्र (स्वंगूगु तन्त्र- काकोलूकीय) व हितोपदेशय् (सन्धि) थ्व दुथ्यानाच्वंगु दु । पञ्चतन्त्रय् ब्राह्मणयात मित्रशर्मा नांया अग्निहोत्री ब्राह्मण धयात:गु दु । हितोपदेशय् ब्राह्मणया नां गौतम धयात:गु दु । थ्व हे बाखंया लिधंसाय् श्रीनिवास मल्लं *चोलस खिचांया खँ* शीर्षक तया: यलया प्रशिद्ध कात्तीप्याखनय् हुइकेगु यानावयाच्वंगु दु (सिंह, ११२४ : १५-१७) । श्रीनिवासं चिन्तादेव नां छुनात:म्ह ब्रम्हू पात्र दुगु थ्व प्याख थौंकन्हय् नं थ्व प्याखं दँय् छक: कात्तीदबुली हुइकेगु यानाच्वंगु दु । थ्व बाखं लोकबाखंकथं नं लोकंव्हा:गु खनेदु (वैद्य, ११०४ : ९०-१०४) । थौंकन्हय् थ्व बाखनय् आधारित 'बाथ:प्याख'या छगू प्रकरण 'चोलय् खुदां दां खुदां भिंनिदा' तया: हरेक दँय् कार्तिक महिनाय् यल लाय्कू न्ह्य:नेच्वंगु कात्तीदबुली हुइकेगु यानावयाच्वंगु दु (जोशी, ११११० : ३-१४) ।

सिँःमि व वया कलाःया बाखं

प्रत्यक्षेपि कृते दोषा, मूर्ख सान्तेन तुष्यति ।
रथकार स्वका भार्या स्वजार शिरसावहत ॥

प्रत्यक्षन दोखन याले दुमुर्खम्हं चिकुति थंपुस्यं भुसरपं ल्हारङाव सान्त याय दव ख। लीथेंन जाव ख। सिंकरमिन दोखन खं खं सो सो चिकुति सान्त बचन ङेङन थव म्हचमोओ जारवो मोडन चुस्यं रस तास्यं प्याखन हुया दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं देसया ज्याठ सिंकरमिया म्हचमो ल्यास्यं अति सुंदरी परपुरखवो रत। थेस थ्व ज्याठ सिंकरमिया हितीहान थ्वया म्हचमोया बेहेरन सोय मफस्यं 'छे म्हचमोया अती कुचरित जुरों। मालसा कुटुमस निदान याहुन' धास्यं बारंबारं हातङान खव मखु निरुप याय धास्यं परदेस वने धकं म्हचमो हाङ ताथाव। रात्रीस लिहा वस्यं थव चरित्र निदान यायन गुप्तन खाता कोस सोल चोंग जुरों। थेस थ्व सिंकरमीया म्हचमोन पुरुख परदेसश ज्या रुल वंग्व भारपं दिनसं दूती छोस्यं जार बोनकं हस्यं तोते चायकं (थं)बोङ यंङन खातास तस्यं अनेग डा, ला, ढरि, दुदु, घेर, साखर, पक्वान आदिन थम लहिस्यं गाया गाया पदार्थ नोस यिङ नकाव इछा भोजन याचकं नो सिचकं ग्वाल बिस्यं खातास थेंङ। तव चोवा चंदन आदिन सुगंधन लेपरपं हास्यं लास्यंन काम कलाया मर्जाता जुक्व याकटों जुरों। थेस थ्व सिंकरमीन सोयाव लोकन ल्हाया पतित मजुया। थ्व पापात्मापनिस न्हिताश्चारं थ्व मर्जाता खम। अवया न्हेंड वरङाव तु जुरों। थ्व दुरात्मा मोचके धास्यं खाता क्वस चोंङा। थ्व क्षनस थ्व मिसान जार हाङा, 'थ्व बेरस जे पुरख वकाकाले छेन छु यायुटों ?' धास्यं थेस जारन धाया, 'थ्व खंडन मोचके'

धास्यं थेस थ्व मिसान 'ओस अनं भुक्तरपाव, ओस स्त्रीवो बिलसरपाव, ओस सय्यास डेङाव ओसं मोचके ? थ्व रा (अ)जुगुति जुरं' धास्यं ह्रातङाव जारणं 'अमति रा जुरसा जन आदर, सत्कारण पुजा याय' धास्यं धाया तायाव 'धन्य जुवाने, जन म्हचमोया जनको आकुत, ज स्या भिंन ओ अति ग्याक खमो। थ्व मीन जुरसनं जे मोचके मटेङ खमो। धन्य, छ्पनिस्यं ल्हाया खं, जुगुति खना' धास्यं, रस तास्यं जारवो थव म्हचमोवो बिलसरपं चोंवं खाटा फुसकुनि चुस्यं प्याखन हुव जुरों।

थ्वतेन प्रत्यक्षन दोखन यातसन मूर्खम्हं चिकुति थंपुस्यं शान्त बचन ल्हातङाव रस तायके जीव ख धारङा ॥ ४० ॥

अनुवाद

खंक खंक हे दोष या:बलय् नं मूर्खम्हय्सित भतिचा थकया: गुणगान याना: खँल्हाना: शान्त याय् ज्यू। लिपा थ्वहे खँय् जा:गु दु (पक्षय् व:गु दु)। सिँक:मिं दोष स्वस्वखखं भतिचा शान्त वचन न्यना: थ: कला: व वया ल्यव:यात छ्यनं ल्स्वना: लय्ताया: प्याखं हूगु दु। थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू देशया ज्याथ:म्ह सिँक:मिया कला: ल्यासे जुया: नं अति बांला:। थ्व मेम्ह मिजंलिसे प्यपुना: जुयाच्वन। अथेजुया: थ्व ज्याथ:म्ह सिँक:मिया भिंतुनाच्वंपिंसं थ्वया कला:या व्यवहार स्वय्मफया: धाल– छि कला:या चरित्र तस्सकं बांमला:। मखुसा थ:थितिपिंके न्यनास्व:सा ज्यू।

थथे त:क:मछि धा:गुलिं ख:मखु निरूपन याय् धया: परदेश वने धका: कला:यात धयाथकल। चानय् लिहाँवया: थ: कला:या चरित्र निदान याय्त मखंक खाताक्वय् सुलाच्वंगु जुल। अथेहे थ्व सिँक:मिया कलातं भा:त परदेशय् ज्यालू वन भा:पिया: न्हिनय् दूती (दलाल) छ्वया: ल्यव: ब्वनाहया: तुति चाय्का: तलय् ब्वनायना: खाताय् तया: थीथी न्याँ, ला, धौ, दुरु, घ्य:, साख: आदि नसा थ: लिक्क तया: गाक्क गाक्क म्हुतु थ्यंक यंका: नका: इच्छा भोजन याका: नुसिका: ग्वा: बिया: खाताय् थ्यनातल। आपालं चुवा, चन्दन आदि नस्वालं बुइका: न्हिला:-न्हिला: सकता काम-कलाया मर्यादा या:गु जुल। थ्व खना: सिँक:मिं खाताक्वय् च्वन: बिचा: यात– मनूतय्सं धा:गु पत्या: मयाना। थ्व

पापात्माया न्हिं न्हिं थजा:गु मर्यादा खनि। आ: थुमि न्त्य: ला वय्‌के। थ्व दुरात्मायात स्याय्। थुबलय् मिसां धाल– थुइलय् जिमि मिजं व:सा छिं छु यानादी ? थथे धया: ल्यव:नं धाल– थ्व खडगं (पाला:) स्याय्।

अथेहे मिसां धाल– वय्‌क:या हे अन्न नया:, वय्‌क:या हे मिसालिसे बिलास याना:, वय्‌क:या हे लासाय् द्यना: हानं वय्‌क:यात हे स्याय्‌गु ला ? थ्व ला अजूचायापुगु खँ जुल।

थथे धा:गुलिं ल्यव:नं धाल– आमथे हे जूसा जि आदर, सत्कार याना: पूजा याय्।

थथे धा:गु ताया: सिँक:मिं "धन्य जुइमा। जि कला:या जिके हे माया दनि। जित: स्याइगु भयनं व सा:प हे ग्या खनि। थ्व मनुखं (ल्यव:नं) जूसां जित स्याय् मत्य: खनि। धन्य, छिमिसं ल्हा:गु खँ, छिमिगु जुक्ति खना।" धका: धया: लय्‌ताया: ल्यव: नं थ:म्ह कला: नं बिलास यानाच्वंगु खाता छ्यनं ल्ह्वना: प्याखं हूगु जुल।

थुकथं खंक-खंक हे दोष या:सां मूर्खयात भतिचा च्वछाया: नाइक खँल्हाना: लय्‌ताय्‌के ज्यू धयातल।

विवेचना

थ्व बाखं पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् नं दु। पञ्चतन्त्रय् थ्वसिबें छुं भचा पाक्क बाखं च्वयात:गु दु। तन्त्राख्यानय्‌सिबें नाटकीय ढंगं बाखं थथे च्वयात:गु दु–

वीरवर नांया सिँक:मिया कामदमनी नांया व्यभिचारिणी कला: दु। वीरवरं थ: कला:या चरित्र स्वय्‌गुलागी छन्हु मेगु गामय् ज्यालू वनेगु धया: कला:लिसे विदा कया: पिहाँवन। बहनीपाखे वीरवर सुनानं मखंक खाताया क्वय् सुलाच्वन। कामदमनी नं बहनी न्हापा-न्हापा नं ल्यव: काय्‌धुंकुम्ह ल्यव: छम्ह ब्वनाहया: खाताय् थ्यन। कामदमनी खाताय् वंबलय् वया तुति खाताक्वय् सुलाच्वंम्ह भा:त थिया: वं सीकल कि खताक्वय् सुलाच्वंम्ह वया हे भा:त ख:। अथेजूगुलिं ल्यव:लिसे थुकथं खँ ल्हात– "हे महानुभाव, छं जिगु म्हय् थीमते। छाय्‌धा:सा जि पतिव्रता व महासती ख:। यदि जिगु खँ मन्यंसे थिल धा:सा जिं छन्त सरा: बिया: भष्म याय।"

ल्यवलं धाल, "अथे ख:सा जित: छाय् स:ता ले ?" धूर्तम्ह ल्यव:सिं मिसा खँ थथे पुइकल, "थौं देके वनाबलय् देवीपाखें आकाशवाणी जुल कि जि खुलाया दुने विधवा जुइ। जिं जिमि भा:तया सच्छि दँया आयु फ्वना: भगवतीं थ्व नं आज्ञा यात कि छ थौं सुं मेपिं हे मिजंलिसे छगू खाताय् द्यन धा:सा अकाल मृत्युपाखें बचय् जुइ। छिमि भा:तया दशा व हे मिजंयात पुनी। छिमि भा:त सच्छि दँ म्वाइ। अथे जूगुलिं जिं छन्त थन स:तागु ख:।" मिसाया धुर्त्याइ बालाक थूम्ह ल्यवलं मिसालिसे याय्मा:गु उचित आचरण यात। मूर्खम्ह सिँक:मि थ: कला: पतिव्रता ताय्का घय्-घय्पुया: सन। कला:या ल्यव:यात नं ब्वहलय् पाछ्राया सन।

थ्व बाखं हितोपदेशय् पञ्चतन्त्रय् च्वंगु बाखंलिसे ज्व:ला:। हितोपदेशय् सिँक:मिया म्हसीका यौवनश्री नगरया मन्दमति नांया सिँक:मि धयातल।

तन्त्राख्यानय् सिँक:मिया कलातं थ: भा:त खाताक्वय् सुलाच्वंगु मसीक हे थ: भातया गुणगान याकात:सा पञ्चतन्त्र व हितोपदेशय् ल्यव:सिं मिसां सीक-सीकं भा:तया गुणगान याकात:गु दु।

बखुंत सकलें जाना: पाँय् ब्वय्कुगु बाखं

एक कार्यार्थि भूत्वा यातावतौ युगद्रुतं ।
यदा विदित संप्राप्ते स तदा वेग विष्यति ॥

कार्यया अर्थन संपद बिव दव थक्षत । छु काज वंदशनं वंको उ खं जुरङाव कार्य सिधयके दव ख । आपतिस तररपे दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं थायस शबरन पास छुस्यं तया थेस थ्व पास जालस चोके खंनङाव आकासश बोस्यं जुव बडखुनि नेम्हंस्यं नर वया । थ्वया लिव थ्व बडखुनी नेम्हं पासन केङाव छम्हान धाया, 'थथिंङ कालपासस पडरपं अवनि छेजे म्वाय मोरों' धास्यं थेस छम्हंन धाया, 'अवरा छेजे म्वायया उपाय छेजे नेम्हंस्यं छताडन गाचकं प्राक्रम ल्हुस्यं थ्व पास किलीं लोचफ्याङाव बोयकं यंगुण' धास्यं छजे टायंने बोस्यं वंङाव शबर आसबुङाव लिहायु । थ्वते जुरङाव जे परम मीत्र छम्हं दव । थ्वसके वंङाव पास फेनकर वने' धास्यं धारङाव सघातम्हंन 'तेव ख नु' धास्यं नेम्हं छटाडन पासं (त)पं बोयकं यंङन तायाने बोस्यं वंङाव सबर आसबुङाव लिलारङाव छुंयाके वंङाव पास फेनकाव सुखन क(ा)ल हंग्व जुरों ।

थ्वतेन वंको उ खं जुस्यं छु काज साधरपे जुरसनं वंको उ खं जुस्यं जीव ख धारङा ॥ ४१ ॥

अनुवाद

ज्याया भ्वलय् सम्मत् बीपिं जक दय्मा: न्त्यागु ज्याय् वंसां वंपिं सकसिगु छगू हे खँ जुलधा:सा ज्या सिद्ध याय्फु । आपत्ती नं उम्कय् जुइफु । थ्वया बाखं थथे दु–

गुगुं छगू थासय् ब्याधां पाँय् छुनातःथें थ्व पाँय्या जालय् च्वकि खनाः आक्सय् ब्वयाजूपिं बखुंत निम्हसें नःवल । थ्वया लिपा थुपिं बखुंत निम्ह पासय् क्यंगुलिं छम्हसिनं धाल– थजाःगु कालपासय् क्यंगुलिं आः भी म्वाइ मखुत ।

थथे धयाः मेम्हसिनं धाल– आः भी म्वाय्गु उपाय याय । भी निम्हसिनं छकलं न्याक्क बल यानाः ल्ह्वनाः थ्व पाँय्-की तकं लिनाः ब्वय्के यनेनु ।

अथेहे हानं धाल– भी ताईतक ब्वयावनेबलय् ब्याधा आय्बुनाः लिहाँवनी । थथे जुलधाःसा जि छम्ह परम् मित्र दु, वयाथाय् पाँय् फ्यंकः वने ।

थथे धयाः नापं वःम्हं 'ज्यू, नु' धयाः पाःलाक पाँय् तकं ब्वय्कायनाः तापाक ब्वयावंगुलिं ब्याधा लिहाँवन । इपिं छुँयाथाय् वनाः पाँय् फ्यंकाः सुखं काल हंगु जुल ।

अथेजुयाः वंपिं सकलें छप. जुयाः ज्या याय्बलय् वंपिं सकलें छता हे खँय् सम्मत् जुइगु ज्यू धयातल ।

विवेचना

थ्व बाखं हितोपदेशया मित्रलाभ अध्यायया पृष्ठभूमि-बाखंया रूपय् कनातःगु दु । उकी चित्रग्रीव नांया बखुंया जुजु थः प्रजा-बखुंत ल्यू ल्यू तयाः ब्वयावयाच्वंबलय् इमिसं छगू निर्जन थासय् च्वकि ह्वलातःगु नः वंबलय् पाशय् क्यन । थुबलय् इमिसं पाःलाक ल्ह्वनाः पाँय् ब्वय्कायनाः हिरण्यक नांया छुँयाथाय् पाँय् चाकेत वंगु बाखं कनातःगु दु । तन्त्राख्यानय् निम्ह बखुं धयातःथाय् हितोपदेशय् बखुंतय्गु बथान धयातःगु दु ।

भाःतं खंक ल्यवः काइम्ह मिसाया बाखं

प्रत्यक्ष वंचितवति भर्त्तलंकाचिदंगता ।
आलींगेव तया जारं भार्त्तारं परितोषितः ॥

ग्वछीनं त्रीन प्रत्यक्षन पुरुख खंनकं जार आलिंगरपाव रश ताय(कं पुरुष ठोंङा दव ख ॥ थ्वया उपारव्यान ॥

ग्वछिन देशया सोज पुरुषया स्त्री अति सुंदरी वंचि)तवति धाया नाम परपुरखवो रत । छक्षनस पुरुष मदु बेरस जार वयाव जारन हाङा, 'भो सुंदरिये, थ्व छेस रा जुरसा अनेग छवो बिनोद याक धुंनो । उभ्फानस बिनोद याय मन्याङा । हु हुं उभ्फानस वंङाव सि कोस बनक्रिडा यात वंगुण' धास्यं हातङाव 'थव यया टेव ख । प्राणवलभस, छे यया थे इछा याय' धास्यं अंब बन वंङाव अब शि क्वस कामक्रीडा याक जुरों । थेस पुरुखन थव छेस मदतङाव स्त्री बात चाहारपं माल माल वव जुरों । पुरख वव खंङाव थ्व मीसान जार सोरकस्यं थम एकात अब सि कोस चोङा जुरो । थ्व क्षनस पुरुख वयाव 'भो छि स्त्रीये, छ छेस मदतङान अनेग माल जुय धुंनो । छाङ चोना' धास्यं पुरुखन हातङाव 'खव ख, अंब ने यस्यं वया' धाव जुरों । थेस पुरुखनण जे कोहास्यं सोर वय, छे सिमा थंहा वन' धास्यं थंबोङाव थम कोहा वयाव जार बोंङाव पुरुषन कोसोरकं तस्यं बिनोद याक जुरों । थ्व सोयाव पुरुषण 'गथिंग कौतुकये, ज थनं तयाव मेववो बिलास यातं' धास्यं हातङाव त्रीन जार बेयकं छोयाव 'भो स्वामीसने, छाय थम न्हचो चोंङान ज निस्कलंकी कलंक बिरंटों ? ज एकाट ख चोंङा, सोर वन' धास्यं अनेग पाफंकाङन कोबोंनङा । थेस पुरुषन 'अंब ने येया रा जुरं जेन हयाव नकं मगाक रा' धास्यं धारङाव स्त्रीन हया ने रा जुरसा छेंस नस्यं मगाक रा ? थम खास्यं

ने (य)स्यं वया। जेन अंब शि गस्यं (व)याव अब खाय। छे थनानी चोंन' धास्यं थम अंबसिं गयाव थ्व मिसान पुरुष हाङा, 'भो श्वामीशने, थ्व रा छि मर्जाता ? जेन सोचकं मेव मिसावो डोस्यं चोनाटों ?' धास्यं टाटक खंन हातङाव पुरुषन थम मेववो चोंङा मदतङान अंनेग पाफंकाङा कौतुक चास्यं थेस त्रीण 'जन जको निश्चयनं छपनि नेम्हं चोंङ खंङा। थनाया भुं गुनन रा जुरं' धास्यं धाया थेस मिसान 'न्हचोंङ जेन छेसकल नेम्हं चोङा खङा। प्रछेदन अधा थ्व थाय भुं गुणन जुरंनन' धास्यं धाया। थेस पुरुषन 'भो छि त्री, छन धाया थें व्यक्तन भुं गुनन ख जुरं। छे वनेनु' धास्यं वंग्व जुरों।

थ्वतेन मिसा जातिया त्वरतिन कवीन पुरुष सोज स्वभाव जुरडास्यं प्रत्यखन सोचकं थ्वंने फव ख धारङा॥ ४२॥

अनुवाद

सुं छम्ह मिसां भाःतं प्रत्यक्ष खंक-खंकं ल्यवःयात घय्पुनाः लय्ताय्का नं भाःतयात झंगःलाःगु दु। थ्वया बाखं थथे दु–

छगू देशय् सोझाम्ह मिजंया अति सुन्दरी कलाः वंचितवति मेपिं मिजंतलिसे प्यपुनाः जुल। छगू इलय् भाःत मदुबलय् ल्यवः वयाः ल्यवःनं धाल– हे सुन्दरी, थ्व छेँय् ला तःकःमछि छलिसे विनोद याय्धुन। उझानय् (बगैंचाय्) वनाः विनोद मयाना नि। हुं, उझानय् वनाः सिमाक्वय् वनक्रिडा याःवनेनु।

थथे धयाः 'छितः यःसा ज्यू। प्राणवल्लभ, छिगु इच्छा कथं यानादिसँ' धयाः अंया बनय् वनाः रतिक्रिडा याःगु जुल।

थुबलय् छेँय् कलाः मदयाः भाःतम्ह उखें-थुखें मामां वःगु जुल। भाःत वःगु खनाः थ्व मिसां ल्यवःयात सुचुकाः थः याकःचा अंया सिमाक्वय् (च्वय्) च्वंगु जुल। थुबलय् भाःतं धाल– हे मिसा, छ छेँय् मदया अनेक थासय् माःजुइ धुन। थन छाय् च्वना ?

भाःतं थथे धाःगुलिं मिसां 'खः, अं नय् ययाः थन वया' धाःगु जुल। अथेहे 'जि क्वय् कुहाँवय्, छि सिमाय् थहाँझासँ' धयाः भाःतयात सिमाच्वय् सःताः थः कुहाँवयाः भाःतयात क्वस्वकाः ल्यवःयात सःताः विनोद याःगु जुल।

थ्व स्वयाः भाःत 'गय्जक अजूचायापु, जितः थन तयाः मेम्हनाप

विलास यात' धका: धा:बलय् मिसां ल्यव:यात बिसिकेछ्वया: धाल– हे स्वामी, छाय् थ: न्हाच: च्वय् च्वना: जि निस्कलंकीयात कलंक बिल ? जि याक:चा च्वंच्वना, स्वयादिसँ ।

थथे अनेक पा:फय्का: मिसां भा:तयात क्वय् स:तल । मिजंनं धा:सा 'अं हे नय् य:गु ख:सा जिं नके ह:सा मगा: ला ? धका धाल । थथे धया: मिसां धाल– 'छिं ह:गु नय्गु सा छिं हे नयां मगा: ला ? जि ला थम्हं खाना: नय् यया: वया । जि अंमा गया: अं खाय् । छि थन क्वय् च्वनादिसँ ।'

थथे धया: मिसा अंमा गया: भा:तयात धाल– भो स्वामी, थ्व ला छिगु बानि ? जित: क्वस्वका: छि ला मेम्ह मिसालिसे च्वना ला ?

थथे ताउतक खँ ल्हानाच्वना: मिजंनं थ: मेम्ह मिसालिसे मच्वना धका: पा:फय्का: अजूचाया च्वन । थुबलय् मिसां धाल– जिं निश्चयनं छिकपिं निम्ह च्वनाच्वंगु खना । थ्व थनया भूमिया हे गुण जुल ला ?

हानं मिसां लिसा कया: धाल– न्हाच: जिं छिकपिं निम्ह च्वनाच्वंगु खना । निश्चयनं थ्व थाय्या गुण हे ख: ।

थथे धया: भा:तं धाल– हे मिसा, छ. धा:थें थ्व थाय्या गुण हे खत । छँ वनेनु ।

थथे धया: इपिं छँ वन ।

थथे जुया: मिसा जातिं त्वह: तया:सां भा:त सोभ्का स्वभाव जुलधा:सा भा:तयात प्रत्यक्ष स्वका: भ्कंग:लाय्फु धयातल ।

विवेचना

थ्व बाखं पञ्चतन्त्रय् मदु । हितोपदेशय् थ्व हे बाखं ला मखु, थ्व हे शिक्षाया थजा:गु हे प्रकृतिया बाख छपु दु । उकी बाखं थथे दु–

विक्रमपुर धइगु थासय् समुद्रदत्त धइम्ह बानिया छम्ह दु । वया व्यभिचारिणी रत्नप्रभा नांया कला: दु । छन्हु थ: कलातं थ: हे नोकरलिसे चुपा नयाच्वंगु बानियां खन । कला:म्ह तुरन्त थ:थाय् वया कन– "थ्व सेवक सा:प हे सुखी जू । थ्वं खुया-खुया: कपू नइगु खँ जिं वयागु म्हुतुइ नँतुना: सीकेधुन ।" थ्व

खँ न्यना: नोकरं तं पिकया: धाल, "हे मालिक, थजा:म्ह मालिकनीया न्ह्य:ने सेवकपिं गथे च्वनेछुइ ? घौ पलख-पलखं हे सेवकया म्हुतु नँतुना जुइ । जि ला थ्व छुँ त्व:ता वन का ।" सेवकं थथे धा:गुलिं बनियां अनेककथं हेय्का: नोकरयात थ:थाय् हे तल ।

थुपिं निपुं बाखं भा:तं खंक ल्यव: काइपिं मिसाया बाखं ख:सा बाखं कनात:गु धा:सा पा: ।

भौचित ग्वाहालि बिया:
थ: बचय् जूम्ह छुँया बाखं

सत्रोर्बलाबलं ज्ञात्वा कर्त्तव्योरुपशकं ।
अनुप्रके समाजोरो मूखिको वंचयद्रिपुं ॥

शत्रुया बल (द)व बेर बल मदु बेर सेयाव सत्रुन थवके अपघात तंने मफु बेर सोयाव सत्रुयाके दुंबेस्यं कार्ज साधरपे टेव ख । भतियाके दुबिस्यं संङन छुंन भटि दाक्व बंचरपाव दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं ठायं छुं बिबरण पिंहास्यं आहार माल याङ वरङास्यं नवलन खंङाव लिस्यं हया । थ्व बेरस थ्व छुं युमान खंङाव काय याङ वव । थेस छुंन युमावो नवलवो खंङाव अना बेहं मसेस्यं अंदोलन म्वाय मो(र) भारपं चोनङास्यं शबरन छुंस्यं तया पासन केङ चोंङ भति खंङाव हु हुं भंतिया भिनं बेये तु जुरों, पासन केन चोङनङान भतिनं ज स्याय मफु । भटिया भ(य)न नवल युमाओया पासन बे मछालस्यं बेयु अना तु जुरों । जन उदार दयके धास्यं वंग्व जुरों । भटि खंङाव नवलं, युमानं बेव जुरों । थ्व बेरस भटिन हाङा, 'छुं भो (भो छुं) छि भेनय, थ्व सबर मवबेल छन ज रत्क्षरपे मन भिंस । पास फेङाव बेयकं छोङु ।' धास्यं धारङाव छुन 'पास फेनेया रा कुतल मदु । छुति धारसा, छन भत्क्षरपयुम्हं ज भत्क्ष जुरङान छवो बेस्वास मछाला ।' धास्यं हाक जुरों । थेस भतिन 'अमो पासन छ ग्याय ममाल । छमने पस्तन पाफंकाने' धारङाव छुन धाया, 'छन सत्य मगणरपरङास्यं शबकन (शबरन) छु ने वङ्क' धास्यं हातङाव भटिन धाया, 'अमो पासन ममाल । छ त्वाच ग्यतिबंधु जन प्राणदाता । छ स्याकाले थ्व हथ्या दाको जनके' धास्यं धारङाव

छुंन 'अमथें जुरसा खंछि लाङ' धास्यं हाङा । थ्व बेरस शबर बरा दुस्यं भटि ङ्ह्याय याङ धावरपा सपटेङ वरङाव छुंन भटिया पास फेङाव बेयकं छ्येक जुरों । थ्वया लिव थमं बिबरस दुंबिस्यं चोंग जुरों । थ्व उचितन भतिन मेले लापाय हयाव छुंया बीबर समीप वस्यं 'भो छि भेन, छन याङा उचितन थ्व ला छ नके याङ वया, पिंसोर वा' धास्यं बोनङाव छुंन पिंसोरतं हया । 'छवो बिस्वासन पिहावय मछाला ख जेन श्लोक कंने, डेङ' धास्यं पडपा–

कुर्यादबलवता संधि आत्मानं जो नंरक्षतिर
सर्व्वनिधनमाप्नोति सिंहात् हरिणका यथा ॥

ग्वन पुरुषन थव आत्मा रक्षरपे मयस्यं थमयासिन बलीम्हंवो संधि याकाले सिह्वो संधि याटोलेन चलापनि ताक थें तायु जुरों । थ्व खं गथें धारसा । थ्वया उपाख्यान ।

ग्वछिनं बनस अनेग चला बसरपं चोग जुरों । थ्व सोयाव मेव गुन वस्यं सिंहन अनेग चलापनि माले याङङ उच्चाट याक जुरों । थेस चला दाको मुङाव 'छेजे थथें चोंने मटेव तवयाके भजरपे कुतल दव मखेले थ्व सिंह राजाटों सेवरपगुण । ओस टेजन मेवया जोखित मदयके । ओस्यंनं छेसवो दया याचके' धास्यं जंबुक द्वारि याङन सिंहसवो संधि याक जुरों । थ्वया लीव चला दाको थ्व सिंहसवो संधि धुङ बिस्वस्तन ओस खंङन मबेस्यं मधावरपं स्वछंदन जुव जुरों । थेस सिंहस्यं थमवो नापंलाकोङ भत्क्षरपं मोचकव जुरों । थेस चला दाको मुनङ जंबुकयाके वंग जुरों । जंबुक हाङा जिपनि म्हंदुक्वं (ध्वदुक्वं) ओस्यं म्वाचका मदु । थथें अप्रसन मटेव । ओस्यं रत्क्षरपेन ओस्यं भक्षरपंरङाव खं दव मखिंले ? लिथें समस्तं मो भेन ग्याङ जेपनि छेके वया । छि दुवारि याङ संधि याङन तया जुम्हं जिपनिस भय ममालपने यीनप याकान' धारङाव जंबुकन जन गोचर याके मखा धास्यं सिंहसके वंङाव सेवा लाचकं 'भो छि स्वामिसने ओलन्हु छे भयन बेस्यं बिस्यं वंनिव । तव उत्कष्टनतु चला भोगपे दव । अव जन उपायन प्रिवास ममालकं भोगपे दम्हं तने । थ्व चला ला ज नके दयान प्रसन जुय माल ख' धारङान सिंहस्यंन 'छन उपायन दवतु खा, काव' धास्यं थम नया लेङ ला

नकं छोस्यं हव जुरों। थ्वया लिव थ्व जंबुकन हरिनपनिसके वंङाव 'भो छि हरिनलोकये, जन गोचर याय धुनों। अवन ङ्हा थव थवस अपराधन ख ओपनि मोरं। अवन लीया छता काल बेर मसोस्यं सिंहया पासस वने मटेव। अनअपराधन ओस्यं मोचक भेनया भयन ममाल। अवन लीया ग्याय ममाल' धास्यं बिश्वास बिस्यं तव। चला दाको सिहस्यं नस्यं मोचकव जुरों।

छवो बिश्वासन जं थ्व पस्थाब यांय रा धास्यं हातङाव भति आसबुंङन लिहा वंग जुरों।

थ्वतेन शत्रुया बल मदु बेर जुरङास्यं सत्रूयाके दुंबेस्यं कार्य साधरपे टेव ख। सत्रुया बल दव बेरस जको शत्रुवो बिस्वास मटेव ख धारङा॥ ४३॥

अनुवाद

शत्रुया ब:ला:गु ई व शत्रु ब:मला:गु ई थुइका: शत्रुं प्रतिघात याय् मफुगु ई स्वया: शत्रुयाथाय् हे दुहाँवना: थ:गु ज्या सिद्ध याय्फु। भौचिथाय् दुहाँवना: छुं भौचा दक्व बचय् या:गु दु। थ्वया उपाख्यान थथे दु–

छगू थासय् छुँ छम्ह प्वालं पिहाँवया: नसा मा:व:बलय् नव:चां खना: लिनाहल। थुइलय् छुँयात इमां खना: छुँ लानाकाय्त वल। थथे छुँ इमा व नव:चा खना: अन बिस्युंवने, थन बिस्युंवने मसिया: 'आ: जि म्वाइमखुत धका: भा:पिया: च्वंबलय् छम्ह ब्याधां छुनात:गु पासय् क्यनाच्वंम्ह भौचा खना: व भौचिया भयन थुपिं बिस्युंवनी। पासय् क्यनाच्वंम्ह भौचां जित: स्याय् नं मफु। भौचा खना: ग्याना: नव:चा व इमा सतिक्क वय् मछाला: अनंतुं बिस्युंवनी। जि नं उद्धार याय' धका भौचिया लिक्क वंगु जुल। भौचा खना: नव:चा व इमा बिस्युंवंगु जुल।

थुबलय् भौचां धाल– भो भिन्चा छुँ, थ्व ब्याधा मव:बलय् जित: रक्षा याय्गु मन दय्कि। पाँय् फ्यना: जित: बिसिके छ्व।

थथे धया: छुं धाल– पाँय् फ्यनेगु कुत: याय् ला मखु। छाय्धा:सा, छ जित नइम्ह जूगुलिं छन्त विश्वास याय् मछा:।

थथे धयाथें भौचां धाल– आम पाँय् फ्यनेत ग्याय् म्वा:। छंगु न्ह्य:ने प्रष्टं पा:फय्के।

भौचां थथे धयाः छुं धाल– छं सत्य पालना मयाःसे छुंत नःवनी ।

भौचां हानं धाल– आम ब्याधाया पाँय् फ्यनेत ग्याय् म्वाः । छ जिमि त्वाय्, ग्यां दुम्ह, जिगु प्राणदाता खः । यदि छन्त स्यात धाःसा थ्व हथ्या फुक्क जितः लाय्मा ।

थथे धयाः छुं धाल– आमथे खःसा पलख लँ (प्यु) ।

थुबलय् ब्याधा बाण ज्वनाः भौचिथाय् स्वयाः ब्वाँय्-ब्वाँय् सतिक वःबलय् छुं भौचिया पाँय् चानाः बिसिके छ्वल । थनंलि थः नं प्वालय् दहाँवंगु जुल । थ्व गुणं भौचां मेथासं लापाँय् हयाः छुँप्वाः लिक्क वयाः धाल– हे भिन्चा, छं याःगु गुणं थ्व ला छन्त नके धकाः वया । पिस्वः वा ।

भौचां थथे सःताहःगुलिं छुँ पिस्वः वल ।

"छंगु विश्वासं जि पिहाँवय् मछाःगु श्लोक जिं कने, न्यँ" धकाः छुं श्लोक ब्वन–

कुन्याद्बलवता संधि आत्मानं जो नंरक्षतिर
सर्व्वनिधनमाप्नोप्ति सिंहात् हरिणका यथा ॥

गुम्ह मनुखं थःगु आत्मा रक्षा याय्गु मसियाः थःसिबें बःलाःम्हलिसे सन्धि याःबलय् (अर्थात्) सिंहलिसे सन्धि यानाः चलात सी थें सीफु । थ्व गथे धाःसा, बाखं थथे दु–

छगू बनय् आपालं चलात च्वनाच्वंगु जुल । थ्व स्वयाः मेगु बनं वयाः छम्ह सिंहं चलात माःजुयाः उत्पात यानाजुल । अथेजुयाः चलात दक्व मुनाः सहलह यानाः थथे धाल– भ्भी थथे च्वने मत्यः । तःधंपिनिगु चाकरी याय्गु कुतः नं मदुगुलिं थ्व सिंह जुजुया सेवा याय्नु । वय्कःया तेजं (प्रभावं) मेपिंपाखें जोखिम दइमखु । वय्कलं भ्भीत दया याकेनु ।

थथे सहलह यानाः छम्ह ध्वंयात द्वारे यानाः सिंह व इपिं सन्धि याःगु जुल ।

थनंलि चलात दक्व सिंहलिसे सन्धि याय्धुन धइगु विश्वासं वयात (सिंहयात) खंसां बिस्युं मवंसे स्वछन्द जुयाजूगु जुल । अथेहे सिंहनं थम्हं नापलाक्व

स्याना: नःगु जुल । अथेजुया चलात सकलें मुना: ध्वंयाथाय् वंगु जुल ।

ध्वंयात धाल– "जिपिं ध्वदुक्क वय्कलं म्वाकुगु मदु । थथे तंचाय् मत्य: । वय्कलं रक्षा याय्माःपिं वय्कलं हे नयाजुया: खँ मल्हाइ ला ? जिपिं सकलें ग्याना: छिथाय् वया । छित: द्वारे याना: सन्धि यानातयाम्ह जूगुलिं जिपिं ग्याना: जुइम्वाय्केत इनाप यानादिसँ ।"

थथे धाःगुलिं ध्वंनं 'जिं न्यनास्वय्' धया: सिंहयाथाय् वना: 'सेवा' धया: धाल– "भो छि स्वामी, तःन्हुमछि छि खना: ग्याना (चलात) बिस्युं बिस्युं जुल । चला भपीगु तःधंगु अभिलाषा याःगुलिं आ: जिं उपाय याना: पियाच्वने हे म्वाय्क भपी दुगु । बरु, थ्व चलाया ला जित: नं भति-भति नके बियादिसँ ।"

थथे धया: सिंहनं धाल– "छं हे उपाय याना: नय्खंगु ख:, का ।"

थथे धया: थम्हं नया: ल्यंगु ला नय्त ब्यूगु जुल । थ्वयालिपा, ध्वंनं चलातय्थाय् वया: धाल– "भो छि हरिणपिं, 'जिं नापलाना: वय्धुन ।' थ्वसिबें न्हापा थःथःगु अपराधया कारणं इपिं सीगु ख: । आवंलि छिपिं ईब्य: मस्वःसे सिंहयाथाय् वनेमते । अय्सां, निरपराधपिंसं वय्कलं स्याइगु भय् काय्म्वाःल । आवंलि ग्याय् नं म्वाल ।"

थथे धया: विश्वास बिया: चलात दक्वं नया: फुकुगु जुल ।

"छन्त विश्वास याना: जिं थजाःगु ज्या याइ ला ?" छुं थथे धया: भौचा निराश जुया: लिहाँवंगु जुल ।

अथेजूगुलिं, शत्रु बःमलाइबलय् शत्रुयाथाय् वना: थःगु ज्या काय्त्य: । शत्रु बःलायबलय् धाःसा शत्रुया विश्वास याय्मत्य: धयातल ।

विवेचना

थुकी निपु बाखं दु न्हापांगु बाखंया शिक्षा ख:– 'शत्रु बःमलाइबलय् अजाःम्ह शत्रुपाखें नं ज्या काय् ज्यू' । मेगु शिक्षा ख:– 'नइम्ह व नसाया प्रीति गुबलें हे जुइमखु' । पञ्चतन्त्रय् गुगु शैली बाखं कनीगु ख: थुकी नं व हे शैली बाखं कनातःगु दु । छपु बाखं शुरु जुया: बाखंया छुं प्रशंगय् हानं मेगु बाखं कनीगु पञ्चतन्त्र व हितोपदेशया शैली ख: ।

'शत्रु कमजोर जुइबलय् अजाःम्ह शत्रुपाखें नं फाइदा काय् ज्यू' धइगु शिक्षाया बाखं त्वःताः 'नइम्ह व नसाया प्रीति याय् मज्यू' धइगु अर्ति बिया हितोपदेश छपु बाखं थथे दु– मध्यदेशया चम्पकवति धइगु थासय् छम्ह ल्ह्वंक नयाच्वंम्ह छम्ह चला दु । छन्हु क्षुद्रबुद्धि धइम्ह ध्वं नं थ्व चलाया ला नय्गु लोभ यानाः वलिसे पासा यात । छन्हु ध्वं नं चलायात मेगु हे छगू थासय् तूबँ (तू ह्वलातःगु बुँ) दु धकाः क्यन । चला तू नय्गु पलखय् थुयाः न्हिं न्हिं नः जूबलय् छन्हु बुँथुवालं पाँय् तयाः चलाया क्यकल । थजाःगु आपतय् नं ध्वं नं चलायात ग्वाहालि मयाःसे धोका ब्यूगु जुल ।

थुकी दुथ्याःगु बाखनय् धाःसा ध्वं द्वारे जुयाः चला व सिंहया सन्धि याकाः चलात फुक्क नःगु धयातःगु दु ।

थ्व बाखं महाभारतय् समेत दुगुलिं थ्व नीतिबाखंमध्ये नं छपु पुलांगु बाखं धाय्फु । महाभारतय् (गोयन्दका २, २०६२ : ३०३-०७) बाखं थथे कनताःगु दु–

छगू बनय् छमा तःमागु बर सिमाय् अनेक जंगली जनावर व पंछित च्वनाच्वंगु जुल । सिमाक्वय् 'पालित' नाया छुँया बास दुसा सिमाच्वय् छगू कचाय् 'लोमश' धइम्ह भौचा च्वनाच्वन । व भौचां व हे सिमाय् बास यानाच्वंपिं अनेक पंछित नयाच्वम्ह जुल । छन्हु 'परिघ' नांया छम्ह चाण्डाल वया पाय् छूबलय् भौचा नं लात । भौचापाखें छुँयात भय मदुगुलिं छुँ स्वतन्त्रं जुयाजुल । थजाःबलय् छुँया गन्ध तायकाः छम्ह नवःचा छुँयात माः जुल । छुँ सिमाच्वय् बिस्युंवने धाःसा च्वय न्हिकांभ्कंगलं ताःक्यनाच्वन । छुं थः बचय् जुइगु उपाय बिचाः यात । सिमाच्वय् वंसा न्हिकांभ्कंगः दु, क्वय् बय् वंनेधाःसा नवःचा दु, भौचिया जाः चाय् धाःसा भौचां नं बाकि तइमखु । भौचा छुँया कट्टर शत्रु खःसां भौचा आपतय् लानाच्वंगुलिं भौचालिसे थम्हं भौचिया जाः चानाबीगु, भौचां नवःचा व न्हिकांभ्कंगःपाखें बचय् याय्गु सन्धि यात । सन्धि जूकथं जालय् क्यंम्ह भौचिया मुलय् छुँ च्वनाच्वंगु खनाः न्हिकांभ्कंगः व नवःचा भौचिया भयनं बिस्युंवन ।

जाः प्यनावंम्ह चाण्डाल वइ धकाः भौचा ग्यानाः छुँयात याकनं जाः चानाबीत धाल । तर छुं उजुसुजुं जाः चानामब्यू । छुं भौचित उचित समय वयवं जक चानाबी धाल । छाय्धाःसा चाण्डाल वय्सिबें न्हापा हे जाः चानाबिल

धा:सा भौचां छुँयात नं ल्यंकी मखु। थथे खँ ल्हाल्हां चा फुना: सुथ जूबलय् चाण्डाल ल्वाभ: ज्वना: जा: प्यनात:गु थाय्पाखे न्ह्यांवल। भौचा ग्याना: ब्याकुल जूगु खना: छुं तुरन्त हे जा: चानाबिल। चाण्डाल लिक्क व:गुलिं भौचा हथाय् चाचां सिमा गया: बिस्युंवन। ग्यानापुम्ह शत्रु भौचापाखें बचय् जुया: छुं प्वालय् दुहांवन। चाण्डाल निराश जुया: लिहाँवन।

आपत्तीं बचय् जुया: छुं ईलिपा 'लोमश' भौचां प्वालय् बिस्युंवनाच्वंम्ह 'पलित' भौचायात स:ता: छुँया गुण जाहेर याना: भौचालिसे मित्रता याय्त पिहाँवा धाल। छुँ थ: भौचिया भक्ष्य जूगुलिं मित्रता जुइफइमखु धाइ।

'महाभारत'य् भीष्मं युधिष्ठिरयात कनाच्वंगु थ्व बाखं तन्त्राख्यानया 'भौचित ग्वाहालि बिया: थ: बचय् जूम्ह छुँया बाख' आपालं अंशय् ज्व:ला:गु खनेदु।

क्वः व न्हिकांभ्रंगःया बाखं

न विस्वासेत्पुर्व्व विरोधि तेषु द्विषत्समित्र त्वम्वागतेषु ।
काकोपनितेन हुतासनेन दग्वागुहायां च उलिष पुर्ण्णग पूर्व्वविरोध ॥

शत्रुयाके मित्र पनेन वरसनं बिस्वास याय मटेव । पूर्व्व विरोधि कोखन मेत्र पनेन वंङाव उलिं दाको मेन दहरपं मोचकं ताथ दव ख ॥ थ्वया उपाख्यान ॥

ग्वछिनं सिमास संध्या समयस कोख दाको मुङचोंले उलिं चिरंजिवि धाया कोखन ल्हाया, 'भो छि कोखपनिये, थनुया रात्रिस उलिं दाको वस्यं छिजि दाको मोचकर वयु धास्यं बात उप्र ताया । थ्वया छु पतिकाल याय छ्याता (या)गुन धास्यं धारङाव मेव २ कोखन संधि यागुन धास्यं धाया । थेस चिरंजिवि कोखन धाया, 'अमो खवखे कर्म्मन याङा शत्रु जुरसा छु पादार्थ थम कास्यं तरंओ पदार्थ लिबिस्यं संधि याय' धास्यं धारा । थ्व रा जुरं बचनन याङा सत्रु जुरं संधि याय धाय मदु । गथे बचनन याङा सत्रु धारसा पूर्व्वस पक्षि जातिया राजा मदतङान थथे नि ठाकुर चोंले मजीव धास्यं भ्रंगल दाको मेललपाव ग्वलिछिस्यनंन धाया जिवंजिवि (चिरंजीवि) राजा याय । गुलिछिस्यंनं धाया गृद्ध राजा याय गुलिछिस्यंनं धाया मोसखा राजा याय । थेस हे डाङाव निष्टि याय मफु । थ्व क्षनस थ्व सोम्ह मजिव, अवया गंभीर ग्यानि उलि राजा याय धास्यं निस्ती याङाव राज संभार जियकं राज अभीसेख बिय टंङ जुरों । थ्व क्षनस छेजेस ग्याति ङ्ह जे चक्रलोचन धाया कोखन अमो उलिं राजा याय जुरसा जेपनि अनमत मजुया, अमोथिंग भयंकरम्हं राजा याय ।

अक्रुद्धस्य मुखं पश्य क्रुरस्य तु कथं भवेत् ।

तम मचारङास्यं ख्वाल सोय थेङुं ग्याङङुंबु, तमचारङास्यं अमोया ख्वाल गथे सोय धास्यं बिभछरपं राजा मयाचकर जुरों । थथें बचनन याङ तया शत्रुवो गथें संधि याय धास्यं धारङाव दुर्ब्बुद्धि धाया कोखन थ्वया ममाल उलिं दाको मोचकेया जेन उपाय या(य) धास्यं अंगिरपाव उलि चोंङा सिंस पोल वंग । 'भो छि उलिंलोकसने छिसकलस्तं गुन खं ल्हाया' धास्यं जि थव जाति कोख दाकोस्यं बिभछरपं हयाव ज छि सकलसके शरण वया, रक्षरपंन' धास्यं वंग्व जुरों । थेस उलिंपनिस्यं सुतह भारपं बिस्वासन दुंबोङ तव जुव जुरों । थेस कोषन उलि बसरपं चोंग सिंस उलिंया सोस मी चोस्यं उलि दाको मोचकव । मेन दहरपं मोचकं ताथव जुरों । बेसे वंग जुरों । थ्वते खं दाको थव कोख कंङा प्रसाद बिया ।

थ्वतेन पूर्व्व बिरोधि सत्रुवो मित्र पनेन वरसनं बिस्वास मटेव धारङा ॥ ४४ ॥

अनुवाद

शत्रु मित्र धका: व:सां विश्वास याय्मत्य: । पूर्व शत्रु क्व: मित्र थें न्यंक वना: न्हिकांभ्कंग:त दक्व मिंन्वय्का: स्यानाथकूगु दु । थ्वया उपाख्यान थथे दु–

छमा सिमाय् संध्याइलय् क्व:त दक्व मुनाच्वंबलय् चिरञ्जीवि धइम्ह क्वखं धाल– भो छि क्व:पिं, थौं चानय् न्हिकांभ्कंग:त दक्व वया: भ्की दक्व स्या:वइ धइगु खँ ताया । थुकेया गुकथं प्रतिकार याय्माली ?

थथे धया: मेमेपिं क्व:तय्सं धाल– सन्धि याय्गु ।

थथे धा:गु ताया चिरञ्जीवि क्वखं हानं धाल– आम पाय्छि जू । कर्मं यानाम्ह शत्रु जूसा छु बस्तु थम्हं कयागु ख:, व बस्तु लितबिया: सन्धि याय्मा: । थ्व ला बचनं या:म्ह शत्रु, सन्धि याय् धाय्मज्यू । न्हापा न्हापा हे पंक्षि जातिया जुजु मदया: बचनं याना: शत्रु जूगु ख: ।

जुजु जुइपिं मदया: भ्कंग:त दक्व छपं जुया: गुलिसिनं धाल, 'चिरञ्जीवि जुजु याय्', गुलिसिनं धाल 'गिद्ध जुजु याय्', गुलिसिनं धाल, 'म्हय्खा जुजु याय' ।

अथे धयाः इमिसं निर्णय याय् मफु । थुबलय् स्वम्हं जुजु याय् मज्यू, तस्सकं ज्ञानीम्ह न्हिकांभ्रंगः जुजु याय् धकाः निर्णय यानाः जुजु याय्‌गु ज्वलं ताःलाकाः राज्याभिषेक बीत्यंगु जुल । थुबलय् भ्रीमध्ये ज्ञानीम्ह चक्रलोचन धइम्ह क्वखं 'आम न्हिकांभ्रंगयात जुजु याय्‌गु जूसा जिपिं सहमत मजुया । आमथेजाःम्ह ग्यानापुम्ह जुजु याय् *अक्रुद्धस्य मुखं पश्य क्रुरस्य तु कथं भवेत् ।* तंमचाइबलय् हे ख्वाः तकं स्वय् ग्यानापु, तंचाइबलय् ला आमया ख्वा गथे स्वय् ?

थथे खँल्हाबल्हा यानाः (न्हिकांभ्रंगःयात) जुजु मयात । थथे बचनया कारणं शत्रु यानातःम्हलिसे गथे सन्धि याय् धकाः धाःबलय् दुर्बुद्धि धइम्ह कोखं धाल– थुपिं खँ म्वाःल । न्हिकांभ्रंगःत दक्व स्याय्‌गु उपाय् जिं याय् ।

थथे धयाः सहमत जुयाः न्हिकांभ्रंगःत च्वनाच्वंगु सिमाय् वनाः धाल– भो उलूकपिं, छिकपिंलिसे खँल्हाय् धकाः जि थःगु जाति क्वःत दक्वं सहमत जुयाः छ्वयाहःगुलिं जि छिकपिनिगु शरणय् वया, रक्षा यानादिसँ ।

थथे धयावंगु जुल । अथेहे न्हिकांभ्रंगःतय्‌सं भिंम्ह भाःपियाः विश्वासं दुने ब्वनायंकुगु जुल । अथेहे क्वखं न्हिकांभ्रंगःत च्वनाच्वंगु सिमाय् न्हिकांभ्रंगःतय्‌गु स्वँय् मि तयाः दक्वं स्यात । मिं पुकाः स्यानाथकुगु जुल । थः बिस्युंवंगु जुल । थ्व खँ दक्व थः क्वःतय्‌त कनाः (वयात) सिरपा ब्यूगु जुल ।

अथेजुयाः पूर्व विरोधी शत्रु मित्र थें न्यंक वःसां बिश्वास याय्‌मत्यः धयातल ।

विवेचना

तन्त्राख्यानया थ्व बाखनय् चिरंजीवि धइम्ह क्वखं न्हिकांभ्रंगःतलिसे छु जुयाः शत्रु जुल धइगु छगू साःप हे महत्त्वपूर्ण खँ धाःगु दु– न्हापा न्हापा हे पंक्षि जातिया जुजु मदयाः बचनं यानाः शत्रु जूगु खः ।

बाखनय् गनं हे न्हापा शत्रु जूगु खँ धयामतः । बरु, बौद्ध बाखं *उलूक-जातक* (बाखं ल्याः २७०) स तन्त्राख्यानया थ्व बाखंया न्हापायागु खँ (पूर्वकथा) कनातःगु दु । बाखं थथे दु– पृथ्वीया जीवतय्‌गु उत्पत्तिया भ्वलय् मनूतय्‌सं थःगु जातिया सूर, वीर व लायकम्हय्‌सित मनूया जुजु यात । जनावरतय्‌सं सिंहयात जुजु यात । जलचरतय्‌सं न्याँयात जुजु यात । तर, पंछिपिनि जुजु मदुगुलिं छन्हु

पंछित मुनाः जुजु दय्केगु सल्लाह यात । इमिगु खँल्हाबल्हाय् न्हिकांभंगःयात जुजु दय्केगु धका प्रस्ताव वल । प्रस्ताव स्वीकृत जुइथें च्वंबलय् छम्ह क्वखं न्हिकांभंगःया ख्वाः बांमलाःगु खँ कया 'तं पिहाँमवःबलय् हे ख्वाः स्वय् हे ग्यानापुम्ह, तं पिकाइबलय् वया ख्वाः गथे चवनी ?' धका विमति याय्वं उल्सांनिसें क्वः व न्हिकांभंगःया शत्रु जूगु खः ।

थ्व बाखं तन्त्राख्यानया बाखं 'क्वः व·न्हिकांभंगःया बाखं'लिसे स्वापु दुगु यचुक्क सीदु ।

● ● ●

रात्रौ स्वस्ति दिने स्वस्ति स्वस्ती मध्येस्तु सर्व्वदा ॥
स्वस्ति तु या भवेन्नित्यं स्वस्ती सर्व्वत सर्व्वदा ॥

थ्व तंत्राख्यान डेङयानं ल्हाकयानं थ्व तत्व धररपे माल ख धारङा ॥ रात्रिसनं दिनछिसनं मध्यतनसनं कल्यान जुरं । सर्व्वदा काल शुभ मंगल कल्यान थजुर ॥ जितराज भारोकस्य हृदय कमल याङन थ्व (तं)त्रा(ख्या)नया गथें बुद्धि द्वातं अथें कल्यान बुद्धिवंत जुर ॥ इति तंत्राख्यान समाप्त ॥ सम्वत ६३८ पौष शुद्धि ८ शुभमस्तु सर्व्वदा ॥

थ्व तन्त्राख्यान न्यंम्हं जुइमा वा कंम्हं जुइमा थुकीच्वंगुं मूखँ लानाः काय्माल । चानय् जुइमा, न्हिनय् जुइमा वा तिन्हिनय् जुइमा (न्ह्याबलें) कल्याण जुइ । न्ह्याबलें शुभ मंगल कल्याण जुइमाल । जितराज भारोया नुगः पलेस्वां यानाः (जुयाः) थ्व तन्त्राख्यानय् गथे बुद्धि दु अथेहे कल्याण व बुद्धिमान जुल । तन्त्राख्यान क्वचाल । सम्वत् ६३८ पौष शुक्ल अष्टमी । सकसियां भिं जुइमा ।

लिधंसा

आचार्य, नारायण राम (सं)

ईसं २००५ **हितोपदेश** । दिल्ली : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान ।

कवठेकर, प्रभाकर नारायण

ईसं १९६९ **संस्कृत साहित्य में नीतिकथा का उद्भव एवं विकास** । वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सीरिज अफिस ।

कसजु, विनय (सं),

विसं २०६४ **इसपका नीतिकथा** (दोश्रो संस्करण) । काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा.लि. ।

कसा, प्रेमबहादुर (सं)

नेसं १०९१ **चाणक्य सार संग्रह** । काठमाडौं : च्वसापासा ।

कायस्थ, छत्रबहादुर

नेसं १११८ 'अव्यापाल (याय) मतेव' । **नेपाल संस्कृति**, ८ : ६७ : १५ ।

नेसं १११८ 'सदाकलं वचन रक्षरपे' । **नेपाल संस्कृति**, ८ : ६८ : २७-२८ ।

नेसं १११८ 'कुतुंब अहित जुरङाव नेम्हं तायु' । **नेपाल संस्कृति**, ८ : ७२ : १२ ।

नेसं १११८ 'ज्ञानिम्ह भिंग्व-अज्ञानिम्ह मभिंग्व' । **नेपाल संस्कृति**, ७३ : १३-१४ ।

नेसं १११८ 'बहुजनओ विरोध मतेव' । **नेपाल संस्कृति**, ७५ : ७-८ ।

नेसं १११८ 'कुलशील मसियाम्ह बास यायनों, बास बियनों मतेव' । **नेपाल संस्कृति**, ७३ : २१-२२ ।

नेसं १११९ 'परिवाल मभिनङाव पास याये मतेव' । **नेपाल संस्कृति**, ८९ : २७-२८ ।

नेसं ११२० 'तवन चिकुति मित्र यायमाल' । **नेपाल संस्कृति**, ९८ : ५०-५१ ।

गोयन्दका, जयदयाल (सं)

संक्षिप्त महाभारत (खण्ड १,२) । गोरखपुर : गीताप्रेस ।

जोशी, सत्यमोहन,

नेसं १११० 'कातीप्याखंया बाथ: प्याखनय् (लोक नाटकय्) न्हिलि ख्यालि ध्याचुयागु पहः, **नेपालभाषा व थ्वया साहित्य** । यँ : लाकौल पिथना पृ. ३-१४ ।

ज्ञवाली, कपिलमणि,

विसं २०६२ **पञ्चतन्त्रका कथाहरू** (दोश्रो संस्करण) । काठमाडौं : एडुकेशनल पब्लिशिंग हाउस ।

देवी, कृष्णकुमारी (अनु)

ईसं २००३ **पञ्चतन्त्र** । बाराणसी : बाबू माधवप्रसाद शर्मा ।

भट्ट, भरतराम (सं)

ईसं २००४ **पंचतंत्र** । दिल्ली : साधना पब्लिकेशन्स ।

मल्ल, जे.एस.

नेसं १०३५ **ईसपं दएकातगुबाखं** । काठमाडौं(?) : पशु-पत प्रेस ।

वैद्य, करुणाकर

नेसं ११०४ **नेपाःयागु पुलां बाखं – ५** । (यँ) : मानदास लुमन्ति प्रकाशन ।

व्यास, सूर्यप्रकाश (अनु)

ईसं १९९४ **आर्यसूरप्रणीता जातकमाला** ।
वाराणसी : चौखम्भा संस्कृत संस्थान ।

शर्मण, विश्वनाथ

ईसं २००३ **हितोपदेशे मित्रलाभः** । दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास ।

सिंह, तुलसीलाल,

(सं) नेसं ११२४ **कात्तीप्याखंया छुं अंश** । यल : 'नेपाल संस्कृति' लय्पौ ।

नेसं ११२९ 'नेसं ६९१ या 'हितोपदेश' : छगू अध्ययन' ।
नेपालभाषा ल्याः ३, १३-३६ ।

स्थापित, ज्वाला (सं)

नेसं ११२० **वेताल पञ्चविंशति** । यल : नेपालमण्डल घ:चाधुकू ।

Haksar, A.N.D.

AD 1998 **The Hitopadeśa**. Delhi : Penguin Books.

Xianyi, Yang, Gladys Yang and others (trs.)

AD 1981 **Chinese Ancient Fables.**
Beijing : Foreign Language Press.

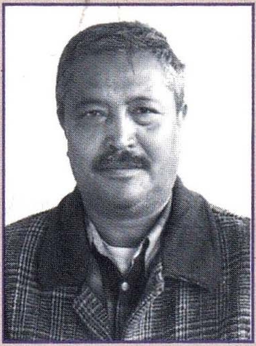

नां	:	तुलसीलाल सिंह
थाय्बाय्	:	लुँखुसि टोल, ल.पु.उ.म.न.पा.-१७, नेपाल
पेशा	:	प्राध्यापन
ज्याकू	:	नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पाटन संयुक्त क्याम्पस, यलध्वाका, ललितपुर।
शिक्षा	:	नेपालभाषाय् स्नातकोत्तर (वि.सं. २०४१) (महेन्द्र विद्याभूषण)

कृति

वि.सं. २०३२	नेपाल ऋतुपौया च्वसु-धलः (बिब्लियोग्राफर)
वि.सं. २०३४	विदेशी विद्वान व नेपालभाषा (सहलेखन)
ने.सं. १११२	नेपालभाषाया प्यांगां भाषिका
ने.सं. १११५	श्रीलंकाया न्यंकं बाखं (सम्पादन)
वि.सं. २०५६	भक्तप्रसाद ब्यांया नेपाः चाःहिला (सम्पादन)
ने.सं. ११२२	चिन्तामनि अंगुलिया खँ (सम्पादन)
ने.सं. ११२४	कात्तीप्याखंया छुं अंश (सम्पादन)
2000 A.D.	A Dictionary of Classical Newari (Compiler and Assistant Editor)
ने.सं. ११२८	नारदस्मृती दिव्य-परीक्षा